

Національний університет водного господарства та природокористування
Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ІСУПОВА МАРІЯ ІГОРІВНА

УДК 72.012 «1940/1950»

ДИСЕРТАЦІЯ

**АРХІТЕКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ МІСТ ЗАХІДНОЇ
УКРАЇНИ У ПОВОЄННУ ДОБУ
(1945-1950-ті рр.)**

191- Архітектура та містобудування

19 – Архітектура та будівництво

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

 М.І.Ісупова

Науковий керівник:

Михайлишин Ольга Леонідівна
доктор архітектури, доцент

Рівне – 2023

АНОТАЦІЯ

Ісупова М.І. Архітектурно - семантичні трансформації міст Західної України у повоєнну добу (1945-1950-ті рр.). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 191 – Архітектура та містобудування (19 – Архітектура та будівництво). – Національний університет водного господарства та природокористування, Рівне, 2023.

Дисертація присвячена вивченню архітектурних перетворень простору міст Західної України у 1945 - 1950-х рр. та встановленню семантичних аспектів даних трансформацій. У дослідженні виявлено основні принципи трансформації містобудівних ансамблів Рівного, Луцька, Тернополя та Івано-Франківська безпосередньо повоєнних років, здійснено порівняльний, типологічний, стилістичний, композиційний та морфологічний аналіз будівель досліджуваного періоду, визначено особливості системи декорування будівель, встановлено специфіку архітектурних об'єктів 1945-1950-х рр.

У першому розділі *«Історіографія, джерельна база та методика дослідження архітектурно - семантичних трансформацій міст Західної України у повоєнну добу (1945-1950 - ті рр.)»* здійснено аналіз та систематизацію наукових публікацій, архівних джерел та матеріалів за тематикою дослідження, а також встановлено методологічну базу.

У підрозділі 1.1 *«Аналіз наукових публікацій за тематикою дослідження»* наявні наукові джерела детально проаналізовано та систематизовано за наступними групами: 1) за роками публікації – кожен виділений період пов'язаний зі зміною політичної та, як наслідок, архітектурної парадигми, що знайшло своє відображення в теоретичних працях (радянські публікації довоєнних років, видання 1940-1950-х рр., 1960-1980-х рр., 1990 - початку XXI ст., а також зарубіжні видання незалежно від

року публікації; 2) за типом (наукові джерела, періодичні видання, путівники, верифіковані інтернет-джерела); 3) за тематикою (теорія та загальна історія архітектури; архітектура та містобудування 1940-1950-х рр.; міждисциплінарні праці на межі архітектури та філософії, культури, психології; семантика архітектури досліджуваного періоду).

У підрозділі 1.2 «Архівні матеріали» проаналізовано архівні документи за тематикою дослідження, котрі зберігаються в Державних архівах Рівненської, Волинської, Тернопільської та Івано-Франківської областей. Деякі з віднайдених документів вперше введено в науковий обіг. Зібрані в архівах дані відіграють важливу роль у формуванні базису для теоретичного осмислення архітектурно-містобудівних процесів другої половини 1940-1950-х рр. у містах Західної України.

У підрозділі 1.3 «Методика дослідження» розглядаються методи, використані у даному дослідженні. Застосовуються системний, культурологічний та історичний підходи. Дослідження проводилося у чотири ключові етапи, кожен з яких вимагав застосування комплексу методів:

1) встановлення ступеню вивченості проблеми, формування джерельної бази - методи бібліографічного та архівного пошуку першоджерел, описовий метод – для збору, аналізу й викладу зібраних даних, спостереження – натурні обстеження, візуальний аналіз досліджуваних архітектурних об'єктів;

2) дослідження містобудівного рівня архітектурно-просторових трансформацій 1945-1950-х рр., – застосовуються такі спеціальні методи, як історико-генетичний, історико-системний, історико-структурний та графоаналітичний, методи історичного містобудівного аналізу, композиційний, функціонально-планувальний аналіз, аналіз стильових ознак, методи моделювання, картографування;

3) дослідження об'єктного (архітектурного) рівня – типологічний метод, методи стилістичного, композиційного та морфологічного аналізу,

методи історичного архітектурного аналізу, графічна та фотофіксація архітектурних об'єктів;

4) дослідження архітектурного та скульптурного декору – типологічний метод, композиційний, морфологічний та порівняльний аналіз, графоаналітичний метод, фотофіксація.

У другому розділі *«Просторовий розвиток міст-обласних центрів західної України у 1945-1950-х рр.»* здійснено дослідження перетворень Рівного, Луцька, Тернополя та Івано-Франківська на рівні містобудівних структур.

У підрозділі 2.1 *«Суспільний контекст та передумови архітектурно-містобудівних трансформацій міст Західної України»* встановлено передумови архітектурно-містобудівних змін, котрі відбулися із включенням Західної України до складу Радянського Союзу. Аналізуються втрати, завдані під час Другої світової війни на теренах досліджуваних міст, зміни в етнічному складі населення у зв'язку зі зміщенням кордонів.

У підрозділі 2.2 *«Містобудівні концепції і прийоми формування середовища»* з'ясовується концептуальна основа радянського неоісторизму. Встановлюються принципи, згідно яких відбувалося переформатування міських просторів в 1945-1950-х рр.: 1) принцип ієрархічності; 2) принцип композиційності та ансамблевості; 3) принцип зміни функціонального зонування міста; 4) принцип «підкування» про мешканців, що виразився у озелененні міст та створенні місць відпочинку; 5) принцип стирання пам'яті про попередню міську громаду та створення нових, радянських «пам'яток епохи»; 6) принцип включення до нових архітектурних ансамблів збережених історичних будівель та архітектурних пам'яток.

Підрозділ 2.3 *«Особливості містобудівних перетворень архітектурних ансамблів центральної частини міст Західної України»* присвячений дослідженню трансформацій містобудівної структури в безпосередньо повоєнні роки. Проводиться аналіз генеральних планів досліджуваних міст, розроблених у 1945-1950-х рр., розглядається процес зміни архітектурних

містобудівних акцентів, визначається специфіка візуалізації соціалістичних ідеологем архітектурними засобами та шляхи інтеграції нових домінант - ансамблів центральних площ, у історично сформовану містобудівну структуру.

У третьому розділі «*Типологія об'єктів та особливості забудови міст 1945-1950-х рр.*» встановлюється типологія архітектурних об'єктів, споруджених у містах Рівне, Луцьк, Тернопіль, Івано-Франківськ. Визначаються специфічні композиційно-планувальні риси, загалом характерні для архітектури стилю радянського неоісторизму, та їх втілення в конкретних будівлях на теренах досліджуваних міст.

Підрозділ 3.1 «Композиційна та планувальна структура громадських будівель» присвячений дослідженню характерних рис громадських будівель 1945-1950-х рр. – культурно-видовищних закладів, адміністративних будівель, залізничних вокзалів, закладів освіти та ін. Встановлено, що більшість громадських будівель, різноманітних за функціональним призначенням, будувалися за типовими проектами.

У підрозділі 3.2 «Характерні риси житлової архітектури» аналізуються особливості житлових будинків. Житлові будівлі 1945-1950-х рр. на теренах досліджуваних міст класифікуються за поверховістю – малоповерхові (1-2 поверхи) та середньої поверховості (3-5 поверхів), рідко – багатоповерхові (більше 5 поверхів); за проектуванням – зведені за індивідуальними проектами та втілення типових проектів; за архітектурним рішенням – «парадні» та «непарадні».

У підрозділі 3.3 «Архітектурна морфологія будівель» здійснюється морфологічний аналіз фасадів архітектурних об'єктів досліджуваного періоду. Встановлюються специфічні ознаки, притаманні архітектурним об'єктам 1945-1950-х рр.: симетрична побудова головного фасаду та дисиметричні рішення фасадів будівель на наріжних ділянках; акцентуація входу до громадських будівель за допомогою портиків, елементів ордеру, арок; вертикальні членування фасаду пілястрами та горизонтальні за

допомогою карнизів; підкреслення осей симетрії еркерами, виступаючими об'ємами, фронтоном; завершення будівель масивними карнизами тощо.

У четвертому розділі *«Семантичні особливості системи архітектурного та скульптурного декорування досліджуваних об'єктів»* здійснено дослідження специфіки системи декорування будівель стилю радянського неоісторизму.

В підрозділі 4.1 *«Композиційна структура систем декорування будівель»* встановлено, що поряд з композиційними принципами побудови архітектурних об'ємів, стиль радянського неоісторизму виробив характерну систему декорування будівель. Для більшості радянських міст 1945 – 1950-х рр., в тому числі, досліджуваних міст Західної України, загалом притаманні спільні риси композиційних принципів систем декорування будівель. У розміщенні архітектурного декору деякі відмінності прослідковуються між архітектурою міст - столиць та міст - обласних центрів, причому різниця полягала насамперед в масштабі та кількості декору, а не його складових елементах.

В підрозділі 4.2 *«Типологія і мотиви архітектурного декору»* аналізується та класифікується орнаментика будівель 1945-1950-х рр. В архітектурному декорі застосовуються такі типи орнаментів, як стрічковий, розетка, орнаментована вставка. Стрічкові орнаменти зазвичай розміщувалися на пілястрах, фризах; розетки – поодинокі або групою; орнаментовані вставки розміщувалися на площині стіни або доповнювали архітектурні деталі (сандрики, парапети тощо). В системі архітектурного декору активно використовувалися елементи архітектурних стилів, рослинні («народні»), тематичні мотиви. Встановлено, що застосування в декорі будівель елементів українського народного орнаменту, продиктоване вимогою щодо «національної форми та соціалістичного змісту» архітектури, з однієї сторони було своєрідним актом політичного «загравання» з населенням, з іншої – єдино можливим шляхом розвитку архітектурної мови українського національного стилю у повоєнні роки.

В підрозділі 4.3 «Типологія і мотиви скульптурного декору» аналізуються скульптурні елементи, що використовувалися в архітектурі 1945-1950-х рр., та встановлюються його семантичні аспекти. Скульптурний декор класифіковано за формою – кругла скульптура та рельєф; за мотивами – соцреалістичні та тематичні; об'єкт зображення – людина або група, натюрморт, іноді – анімалістичний скульптурний декор. З'ясовано, що скульптурні елементи, розміщені на головному фасаді громадської будівлі, за допомогою використання асоціативних образів часто вказували на її функціональне призначення. На теренах досліджуваних міст це особливо характерно для закладів освіти, будинків культури.

У Висновках представлено узагальнені результати даного дослідження.

Ключові слова: архітектурне середовище, містобудування, містобудівна структура, архітектура та містобудування 1945-1950-х рр., радянська доба, радянський неоісторизм, соціалістичний реалізм, архітектура соцреалізму, Західна Україна, Рівне, Луцьк, Тернопіль, Івано-Франківськ.

ABSTRACT

Isupova M.I. Architectural-semantic transformations of the Western Ukraine cities in the postwar years (1945-1950s). - On the rights of the manuscript.

Thesis for obtaining a candidate degree in architecture (doctor of philosophy) by specialty 18.00.01 «Theory of architecture, restoration of architectural monuments». - National University of Water Management and Environmental Use. – Rivne, 2022.

The dissertation is devoted to the study of Western Ukraine urban and architectural transformations in the 1945-1950s and to the establishment of these transformations semantic aspects. The study reveals the basic principles of Rivne, Lutsk, Ternopil and Ivano-Frankivsk urban ensembles transformation in the postwar years, buildings comparative, typological, stylistic, compositional and morphological analysis of the period under the study, identified features of the building decoration system, established the specifics of 1945-1950s.

The first section "Historiography, source base and research methods of architectural - semantic transformations of Western Ukraine cities in the postwar years (1945 - 1950s)" analyzes and systematizes scientific publications, archival sources and materials on the subject of research, as well as the methodological base is established.

In subsection 1.1 "Analysis of scientific publications on the research topic" the available scientific sources are analyzed in detail and systematized in three groups by the following criteria: 1) by years of publication - each selected period is associated with a change in political and, as a consequence, architectural paradigm, which is reflected in theoretical works (Soviet publications of the prewar years, publications 1940s-1950s, 1960s-1980s years, 1990s – early XXI century, as well as foreign publications, regardless of the year of publication; 2) by type (scientific sources, periodicals, guides, verified Internet sources); 3) by subject (theory and general history of architecture; architecture and urban planning of 1940s-1950s; interdisciplinary works on the border of architecture and philosophy, culture, psychology; architecture semantics of the selected period).

Subsection 1.2 "Archival materials" analyzes archival documents on the subject of research, which are stored in the State Archives of Rivne, Volyn, Ternopil and Ivano-Frankivsk regions. Some of the found documents were first put into scientific circulation. The data collected in the archives play an important role in forming the basis for the theoretical understanding of the architectural and urban planning processes of the 1945 -1950s in Western Ukraine cities.

Subsection 1.3 "Research methods" discusses the methods used in this study. Systemic, culturological and historical approaches were used. The study was conducted in four principal stages, which required the use of a methods set each: 1) establishing the degree of study of the problem, the formation of the source base - methods of bibliographic and archival search of primary sources, descriptive method – for the collection, analysis and presentation of the collected data, observations - field surveys, visual analysis of architectural objects;

2) research of the architectural-spatial transformations in the 1945-1950s on town-planning level, - such special methods, as historical-genetic, historical-systemic, historical-structural and graphoanalytical, methods of historical town-planning analysis, compositional, functional-planning analysis, analysis of stylistic features, methods of modeling, mapping were applied.;

3) research of object (architectural) level - typological method, methods of stylistic, compositional and morphological analysis, methods of historical architectural analysis, graphic and photo-fixation of architectural objects;

4) research of architectural and sculptural decor - typological method, compositional, morphological and comparative analysis, graphoanalytical method, photofixation.

The second section "Western Ukraine cities - regional centers spatial development in the 1945 - 1950s" devoted to the study of Rivne, Lutsk, Ternopil and Ivano-Frankivsk transformations at the level of urban structures.

Subsection 2.1 "Social context and prerequisites of architectural and urban transformations of Western Ukraine urban space" sets out the prerequisites of architectural and urban planning changes that occurred with the inclusion of

Western Ukraine in the Soviet Union. The losses caused due to the Second World War in the selected cities, changes in the ethnic composition of the population due to the shift of borders are analyzed.

Subsection 2.2 "Urban concepts and techniques of environment formation" clarifies the conceptual basis of the Soviet neohistoricism style. The principles according to which there was a reformatting of urban spaces in the 1945-1950s are established: 1) the principle of hierarchy; 2) the principle of composition and ensemble; 3) the principle of changing the functional zoning of the city; 4) the principle of "care" for residents, which is expressed in the landscaping of cities and the creation of recreation areas; 5) the principle of erasing the memory of the previous urban community and creating new, Soviet "monuments of the era"; 6) the principle of inclusion of preserved historical buildings and architectural monuments in new architectural ensembles.

Subsection 2.3 "Features of urban transformations of Western Ukraine cities central part architectural ensembles " is devoted to the study of urban structure transformations in the postwar years. The general plans of the studied cities developed in the 1945-1950s are analyzed, the process of changing architectural urban accents is considered, the specifics of visualization of socialist ideologues by architectural means and ways of integration of new dominants - ensembles of central squares into a historically formed city are determined.

In the third section " Typology of objects and features of urban development in 1945-1950s" a typology of architectural objects built in the cities of Rivne, Lutsk, Ternopil, Ivano-Frankivsk is established. Specific compositional and planning features, generally characteristic of the architecture of the Soviet neohistoricism style, and their embodiment in specific buildings on the territory of the studied cities are determined.

Subsection 3.1 "Compositional and planning structure of public buildings" is devoted to the study of the characteristics of public buildings of the 1945-1950s - cultural and entertainment institutions, office buildings, railway stations,

educational institutions, etc. It is established that most public buildings, various in functional purpose, were built according to standard designs.

In subsection 3.2 "Characteristics of residential architecture" features of apartment houses are analyzed. Residential buildings of the 1945-1950s on the territory of the studied cities are classified by number of storeys - low-rise (1-2 storeys) and medium-storey (3-5 storeys), rarely - multi-storey (more than 5 storeys); by design - built on individual projects, and the implementation of typical projects; according to the architectural solution - "ceremonial" and "non-ceremonial".

In subsection 3.3 "Buildings architectural morphology" morphological analysis of architectural objects facades of the studied period is provided. Specific features inherent in the architectural objects of the 1945-1950s are established: symmetrical construction of the main facade and asymmetrical solutions of building facades on the corner sections; accentuation of the entrance to public buildings with the help of porticos, elements of the order, arches; vertical divisions of the facade with pilasters and horizontal with cornices; emphasizing the axes of symmetry with bay windows, protruding volumes, gable; completion of buildings with massive cornices, etc.

In the fourth section "Semantic features of architectural and sculptural decoration of the research objects" the specifics of Soviet neo-historicism style buildings decoration system are described.

Subsection 4.1 "Compositional structure of building decoration systems" states that along with the compositional principles of construction of architectural volumes, the style of Soviet neo-historicism has developed a characteristic system of building decoration. For the majority of Soviet cities of the 1945-1950s, including the studied cities of Western Ukraine, the common features of the compositional principles of building decoration systems are generally inherent. In the placement of architectural decor, some differences can be traced between the architecture of cities - capitals and cities - regional centers, and the difference was primarily in the scale and quantity of decor, rather than its constituent elements.

Subsection 4.2 "Typology and motifs of architectural decor" analyzes and classifies the ornamentation of buildings of the 1945-1950s. In architectural decor, such types of ornaments are used as ribbon, rosette, ornamented insert. Ribbon ornaments were usually placed on pilasters, friezes; sockets - individually or in a group on the plane of the wall, or grouped in a line along the cornice, frieze; ornamented inserts were placed on the plane of the wall or complemented architectural details (sandrics, parapets, etc.). Elements of architectural styles, plant ("folk"), thematic motives were actively used in the system of architectural decor. It is established that the use of Ukrainian folk ornament elements in the architectural decor, dictated by the requirement of architecture "national form and socialist content", on the one hand was a kind of political "flirt", on the other - allowed the development of Ukrainian national style architectural language in the postwar years.

Subsection 4.3 "Typology and motifs of sculptural decor" analyzes the sculptural elements used in the architecture of the 1945-1950s, and establishes its semantic aspects. Sculptural decor is classified by shape - round sculpture and relief; by motives - socialist-realist and thematic; the object of the image is a person or a group, a still life, sometimes an animalistic sculptural decor. It was found that the sculptural elements placed on the main facade of the public building, through the use of associative images, often indicated its functional purpose. In the territories of the studied cities it is especially characteristic of educational institutions, houses of culture.

The conclusions present the generalized results of this study.

Key words: architectural environment, urban planning, urban planning structure, architecture and urban planning of the 1945-1950s, Soviet era, Soviet neo-historicism, socialist realism, architecture of socialist realism, Western Ukraine, Rivne, Lutsk, Ternopil, Ivano-Frankivsk.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях України:

1. Ісупова, М.І. 2019а. "Система декорування будівель у містах Західної України другої половини 1940-1950-х рр. (на прикладі м.Рівне та м.Луцьк) ". *Сучасні проблеми архітектури та містобудування* 54:93-104. (0,6 д.а.).
2. ———. 2020а. "Карта будівель радянського неоісторизму м.Рівне". *Вісник НУВГП. Серія "Технічні науки"* 3 (91):123-135. (0,6 д.а.).
3. ———. 2023. "Архітектурний образ житлових будинків 1945-1950-х рр. у містах Західної України (на прикладі Рівного, Луцька, Тернополя та Івано-Франківська) ". *Вісник НУВГП. Серія "Технічні науки"* 2 (102):505-516. (0,58 д.а.).

Статті в наукових періодичних виданнях інших держав:

4. Isupova, M.I. 2020b. "Semantic aspects of architectural dominants transformation in Western Ukrainian cities in the second half of the 1940s -1950s". *space&FORM*, 43:261–68. <https://doi.org/10.21005/pif.2020.43.e-01> (0,41 д.а.).
5. ———. 2020с. "The architectural heritage of the second half of the 1940s - 1950s in the context of humanization processes and urban aesthetic comfort (on the example of Rivne city)". *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering* 907: 012005. <https://doi.org/10.1088/1757-899x/907/1/012005> (0,47 д.а.).

Публікації в інших наукових виданнях:

6. Ісупова, М. 2020d. "Архітектурний образ шкіл 2-ї половини 1940-х – 1950-х рр. у Рівному та Луцьку". *Архітектурна спадщина Волині* 7:110-115. (0,3 д.а.).
7. ———. 2020е. "Особенности ансамблей городских центров середины 1940-х и начала 1950-х гг. (на примере городов северо-западной Украины и южной Беларуси)". *Традыцыі і сучасны стан культуры і мастацтваў: зб. навук. арт.* 1:108-110. (0,15 д.а.).

Тези та матеріали конференцій:

8. Ісупова, М.І. 2019b. "Специфіка інтеграції будівель другої половини 1940-х – 1950-х рр. в історично сформовану містобудівну структуру (на прикладі м. Рівне)". У *Теорія і практика актуальних наукових досліджень*, 13-15. Херсон: Видавництво «Молодий вчений». (0,12 д.а.).
9. ———. 2019c. "Зміна архітектурних домінант у просторі міст Західної України другої половини 1940-х та 1950-х рр". У *XV Харківські студентські філософські читання: матеріали міжнародної наукової конференції студентів та аспірантів*, 119–121. Харків: Видавництво ХНУ імені В.Н. Каразіна. (0,1 д.а.).
10. ———. 2019d. "Містобудівні перетворення другої половини 1940-х – 1950-х рр. у містах – обласних центрах Західної України (на прикладі м.Рівне та м.Луцьк)". У *Матеріали і тези Всеукраїнської наукової конференції «Історія архітектури та художні дисципліни у підготовці фахівця-архітектора: значення і перспективи»*, 90-91. Львів: Видавництво Львівської політехніки. (0,09 д.а.).
11. ———. 2019e. "Інтерпретація мотивів народного орнаменту в декорі будівель міст України 2-ї пол. 1940 - 1950-х рр". У *Архітектура, освіта і наука в Україні і світі: досвід і перспективи розвитку: матеріали Міжнародної наук.-практ. конф.*, 31-32. Рівне. (0,05 д.а.).
12. ———. 2019f. "Розвиток архітектурно-містобудівного ансамблю центральної частини Івано-Франківська 2-ї пол. 1940-х – 1950-х рр". У *Матеріали міжнародної наукової конференції «Освіта, пам'ять, місто. Присвячується пам'яті архітектора Івана Левинського»*, 169-171. Львів: Видавництво Львівської політехніки. (0,1 д.а.).
13. ———. 2020f. "Архітектурна спадщина 2-ї пол. 1940-х – 1950-х рр. в контексті процесів гуманізації та естетичного комфорту міського середовища (на прикладі м.Рівне)". У *Тези доповідей IV міжнародної науково-практичної конференції «Інноваційні технології в архітектурі і дизайні»*, 49-50. Харків: ХНУБА. (0,09 д.а.).

14. ———. 2020j. "Типове та індивідуальне архітектурне проєктування у другій половині 1940-х–1950-х рр. (на прикладі м. Рівне)". У *Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки: збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції молодих науковців, аспірантів і здобувачів вищої освіти: у 2 ч, 1:61-63*. Рівне: НУВГП. (0,1 д.а.).

15. Ісупова, М., Михайлишин, О. 2021. "Специфіка будівель культурно-видовищного та дозвілєвого призначення 2-ї пол. 1940–1950-х рр. (на прикладі Рівного, Луцька та Тернополя)". У *Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки: збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції молодих науковців, аспірантів і здобувачів вищої освіти, 28-30*. Рівне: НУВГП. (0,1/0,05 д.а.; авторський внесок – ідентифікація та натурні обстеження досліджуваних архітектурних об'єктів).

16. ———. 2022а. "Українські мотиви в декорванні фасадів житлових будинків від 1945-го до 2020-х рр. (на прикладі міста Рівне)". У *Інновації в архітектурі та дизайні: збірник матеріалів I Міжнар. наук.-практ. конф.*, 120-22. Київ: НАОМА. (0,12 д.а.).

17. ———.2022б. "Житлова архітектура України 1945 - 1950-х рр. (на прикладі м.Рівне та м.Луцьк)". У *Стан, проблеми та перспективи розвитку сучасних міст: збірка тез доповідей II міжнародної науково-практичної конференції*, 46-47. Одеса. (0,1 д.а.).

ЗМІСТ

Вступ.....	18
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ АРХІТЕКТУРНО - СЕМАНТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ МІСТ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ ПОВОЄННОЇ ДОБИ (1945-1950-Х РР).....	28
1.1. Аналіз наукових публікацій за тематикою дослідження.....	28
1.2. Архівні матеріали.....	41
1.3. Методика дослідження	45
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1.....	50
РОЗДІЛ 2. ПРОСТОРОВИЙ РОЗВИТОК МІСТ-ОБЛАСНИХ ЦЕНТРІВ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ У 1945-1950-Х РР.....	53
2.1. Суспільний контекст та передумови архітектурно-містобудівних трансформацій простору міст Західної України.....	53
2.2. Містобудівні концепції і прийоми формування середовища.....	57
2.3. Особливості містобудівних перетворень архітектурних ансамблів центральної частини міст Західної України	73
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2	93
РОЗДІЛ 3. ТИПОЛОГІЯ ОБ'ЄКТІВ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗАБУДОВИ МІСТ 1945-1950-Х РР.....	95
3.1. Композиційна та планувальна структура громадських будівель.....	95
3.2. Характерні риси житлової архітектури.....	116
3.3. Архітектурна морфологія будівель	139
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3.....	154
РОЗДІЛ 4. СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СИСТЕМИ АРХІТЕКТУРНОГО ТА СКУЛЬПТУРНОГО ДЕКОРУВАННЯ ДОСЛІДЖУВАНИХ ОБ'ЄКТІВ	156
4.1. Композиційна структура систем декорування будівель	156
4.2. Типологія і мотиви архітектурного декору.....	163

4.3. Типологія і мотиви скульптурного декору.....	170
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 4.....	176
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	177
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	181
ДОДАТКИ.....	198

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У першій половині ХХ ст. Західна Україна опинилася в епіцентрі політичних, ідеологічних, економічних та культурних трансформацій, що мали значний вплив на зміну архітектурного образу міст регіону. Як і більшість міст України, західноукраїнські міста зазнали значних руйнувань під час Другої світової війни, а отже у безпосередньо повоєнні роки потребували масштабної реконструкції.

Загалом у 1945-1950-х рр. як на теренах України, так і в інших країнах - тогочасних республіках СРСР, відбувалася реорганізація містобудівних структур, створювалися нові будівлі та ансамблі загальноміських центрів, зі стилістичним рішенням, характерним для радянського неоісторизму (соцреалізму). Задовольняючи потреби повоєнної відбудови, містобудівні та архітектурні об'єкти доби «соціалістичної реконструкції» також слугували матеріальним втіленням радянських ідеологем, а їх спорудження несло символічне значення.

У центральних частинах більшості міст Західної України будівлі повоєнних років становлять значну частку існуючої забудови, а отже відіграють важливу роль у формуванні міського образу. Крім того, велика кількість даних будівель продовжує активно використовуватися згідно свого первинного призначення, причому типологія деяких великих громадських будівель у досліджуваних містах (Рівне, Тернопіль, Луцьк та Івано-Франківськ) представлена лише архітектурними об'єктами, зведеними у 1945-1950-х рр.

В останні десятиліття як в Україні, так і на пострадянських теренах загалом, спостерігається тенденція зростання фахового інтересу до архітектурно-містобудівної спадщини досліджуваного періоду, відбувається включення архітектурних об'єктів до реєстрів пам'яток. Водночас, містобудування та архітектура 1945-1950-х рр., а також їх семантичні аспекти в Україні не досліджувалися комплексно.

Більшість існуючих праць, присвячених різноманітним питанням повоєнних містобудування та архітектури на теренах країн-колишніх республік СРСР, створено російськими дослідниками. Першочерговою причиною наявності значної кількості російських наукових джерел за тематикою дослідження (і відносно невеликою кількістю таких праць в Україні, не зважаючи на присутність архітектури 1945-1950-х рр. в центральних частинах більшості міст) є те, що формування ідеології радянського неоісторизму відбувалося в Москві.

По-друге, наукові пошуки стосовно питання містобудування та архітектури повоєнної доби в Україні, очевидно, ускладнювалися тим, що значна кількість архівних джерел 1945-1950-х рр. тривалий час залишалися засекреченими.

Також варто зауважити наявність в Україні негативного ставлення до архітектурної спадщини радянської доби, що в останні роки підсилювалося у зв'язку з російською агресією. Проте більшість будівель 1945-1950-х рр., наявні на теренах досліджуваних міст, були запроектовані українськими проектними організаціями, а також місцевими архітекторами, що жили і працювали безпосередньо в містах Західної України. Відповідно, дана архітектурна спадщина заслуговує на дослідження і збереження.

Щодо аналізу конкретних будівель, ансамблів та містобудівних рішень 1945-1950-х рр. – в наявних наукових джерелах розглядаються в основному міста-столиці тогочасних радянських республік, такі як Київ, Москва, Мінськ та ін., і реалізовані на їх теренах архітектурні об'єкти, зазвичай зведені за індивідуальними проектами відомих радянських архітекторів. Архітектурно-містобудівні перетворення на локальному рівні, в містах-обласних центрах Західної України, висвітлені в основному в путівниках та поодиноких наукових публікаціях і зазвичай аналізують лише центральний архітектурний ансамбль, його композиційні та планувальні особливості.

Таким чином, виникає проблемна ситуація – по-перше, на даний момент ґрунтовно дослідженими є лише «взірцеві» риси повоєнної

архітектури, характерні прояви радянського неоісторизму. Це створило своєрідний історико-архітектурний «штамп», сприйняття крізь який архітектурних об'єктів досліджуваного періоду є певною мірою логічним і закономірним, проте іноді призводить до ігнорування особливостей, характерних для кожного окремого міста або регіону, які склалися історично і, безсумнівно, мали вплив на архітектурно-містобудівні трансформації у 1945-1950-х рр.

Як відомо, досліджувані міста західного регіону України увійшли до складу Радянського Союзу у 1939 р., а їх так звана «соціалістична реконструкція» розгорталася разом з процесами повоєнної відбудови, що також становить специфічну відмінність міст Західної України від, наприклад, міст східного регіону. По-друге, семантика архітектурних та містобудівних перетворень, а також особливості систем декорування будівель у містах Західної України 1945-1950-х рр. раніше не були предметом наукового дослідження.

Отже, з огляду на перелічені фактори, актуалізується необхідність у комплексному ґрунтовному дослідженні як архітектурних об'єктів та ансамблів, так і власне самого процесу архітектурно-містобудівних перетворень середовища міст Західної України у 1945-1950-х рр. та семантичних аспектів даних трансформацій.

Зв'язок роботи з науковими програмами. Дослідження опирається на міжнародні конвенції, законодавчі акти та чинне пам'яткоохоронне законодавство, зокрема на Закон України «Про охорону культурної спадщини» (Україна, Верховна Рада України 2000, 1805-III), постанову Кабінету Міністрів України №1760 Про затвердження Порядку визначення категорій пам'яток для занесення об'єктів культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України (Україна, Кабінет Міністрів України 2001, 1760), постанову Кабінету Міністрів України № 452 Про затвердження Порядку визначення категорій пам'яток (Україна, Кабінет Міністрів України 2019, 452).

Тема дослідження відповідає науково-дослідним напрямкам кафедри архітектури та середовищного дизайну Національного університету водного господарства та природокористування – «Сучасна проблематика архітектурної історії, теорії та практики Північно-Західного регіону України», номер державної реєстрації 0117U007677 (період виконання – 2017-2020 рр.) та «Дослідження проблем історії, теорії і практики архітектури та містобудування Правобережної України», номер державної реєстрації 0121U11218 (період виконання – 2021-2025 рр.).

Мета: виявити характерні риси та специфіку архітектурно-містобудівних трансформацій 1945-1950-х рр. і їх семантичних аспектів у середовищі міст-обласних центрів Західної України – Рівного, Луцька, Тернополя, Івано-Франківська.

Завдання дослідження:

- сформувати та систематизувати джерельну базу щодо містобудування та архітектури 1945-1950-х рр. у містах Західної України;
- удосконалити методику дослідження архітектурно-семантичних трансформацій міст Західної України у 1945-1950-х рр.;
- з'ясувати історико-політичні та соціальні передумови, що зумовили зміни в архітектурі та містобудівних підходах на території Західної України 1945-1950-х рр.;
- виявити основні принципи формування містобудівних ансамблів 1945-1950-х рр. у містах – обласних центрах Західної України;
- визначити семантичні аспекти архітектурно-містобудівних перетворень у містах Західної України 1945-1950-х рр.;
- з'ясувати типологію громадських будівель 1945-1950-х рр. та їх семантичну складову в досліджуваних містах Західної України;
- виявити характерні риси архітектурного образу громадських та житлових будівель 1945-1950-х рр. у містах Рівне, Луцьк, Тернопіль та Івано-Франківськ;

- з'ясувати специфіку морфології будівель радянського неоісторизму у містах Західної України;

- визначити композиційну структуру системи декорування будівель 1945-1950-х рр. у містах Рівне, Луцьк, Тернопіль та Івано-Франківськ;

- з'ясувати типологію, мотиви архітектурного і скульптурного декору будівель 1945-1950-х рр. та їх семантику у містах Західної України.

Об'єкт дослідження – архітектурно-містобудівне середовище 1945 - 1950-х рр. міст Західної України.

Предмет дослідження: архітектурно - семантичні трансформації середовища міст, планувальна, композиційна структура та системи декорування будівель в контексті соціалістичних ідеологем.

Межі дослідження: хронологічні межі дослідження охоплюють 1945 - 1950-ті рр. – від закінчення Другої світової війни і початку повоєнної відбудови до зміни стилістичних підходів у радянській архітектурі після постанови про усунення «надмірностей» в архітектурі та відповідно завершення будівництва архітектурних об'єктів у стилі радянського неоісторизму до кінця 1950-х рр. Географічні межі – міста-обласні центри Західної України. «Соціалістична реконструкція» відбувалася в межах досліджуваного періоду в усіх містах західноукраїнського регіону, проте її процеси мали відмінності в залежності від населеного пункту. Окрім того, у першій третині ХХ ст. міста Західної України, як відомо, перебували у складі різних держав – Речі Посполитої (Львів, Івано-Франківськ, Тернопіль, Луцьк, Рівне), Чехословацької республіки та Угорщини (Ужгород), Румунії (Чернівці), що зумовлювало специфіку їх архітектурного розвитку до початку Другої світової війни і сформувало містобудівні передумови подальших архітектурних трансформацій у руслі радянського неоісторизму в 1945 -1950-х рр. Так, у Чернівцях та Ужгороді вплив сталінської архітектури був локальним і порівняно мізерним у порівнянні з, наприклад, такими містами як Тернопіль та Рівне. Львів у зв'язку з його масштабністю та статусом також недоцільно включати в порівняльний аналіз із меншими

містами-обласними центрами. Окрім того, різноманітні аспекти архітектурного середовища Львова радянського періоду, в тому числі 1945-1950-х рр., детально висвітлені у працях сучасних дослідників (Черкес 2006, 79–91; Лінда 2010; Моркляник 2006; Знак 2020; Генега 2014 та ін).

Перелічені фактори зумовили вибір для дослідження групи міст – Рівне, Луцьк, Тернопіль та Івано-Франківськ. Дана група міст виділена в контексті їхнього історичного розвитку і перебування у складі Речі Посполитої перед включенням до складу СРСР, а також подібності цих міст за величиною та рівністю адміністративного статусу.

Методи дослідження. Застосування конкретних методів зумовлене специфікою тематики дослідження, що вимагає використання комплексної методики та міждисциплінарного підходу. За основу дослідження покладено системний, культурологічний та історичний підходи. На чотирьох етапах дослідження використовувалися загальнонаукові та спеціальні методи. На першому - методи бібліографічного та архівного пошуку першоджерел, описовий метод, спостереження. На другому етапі - історико-генетичний, історико-системний, історико-структурний та графоаналітичний, методи історичного містобудівного аналізу, композиційний, функціонально-планувальний, аналіз стильових ознак, методи моделювання, картографування. Третій етап вимагав застосування типологічного методу, методів стилістичного, композиційного та морфологічного аналізу, історичного архітектурного аналізу, а також графічної та фотофіксації архітектурних об'єктів. На четвертому етапі застосовувалися типологічний, композиційний, морфологічний та порівняльний аналіз, графоаналітичний метод, фотофіксація.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що автором **вперше:**

- на основі порівняльного аналізу ансамблів 1945-1950-х рр. у містах – обласних центрах Західної України та інших містах тогочасних радянських республік охарактеризовано просторові аспекти архітектурно-містобудівних

трансформацій, що дозволило виявити основні принципи, відповідно до яких здійснювалося формування містобудівних ансамблів 1945-1950-х рр. у досліджуваних містах;

- на основі встановлення композиційних підходів щодо формування загальноміських центрів, які характеризуються застосуванням лінійного, центричного і дисперсного принципу, а також з'ясованого ряду прийомів, згідно яких здійснювалися містобудівні перетворення 1945-1950-х рр. у досліджуваних містах Західної України, визначено семантичні аспекти даних архітектурно-містобудівних перетворень.

Удосконалено:

- методику дослідження, яка передбачає комплексне застосування системного, культурологічного та історичного підходів і відповідно до мети завдання дозволила у чотири етапи з застосуванням на кожному з них власного комплексу методів дослідити архітектурно-семантичні трансформації міст Західної України у 1945-1950-х рр.

Набуло подальшого розвитку:

- систематизація джерельної бази щодо містобудування та архітектури 1945-1950-х рр. у містах Західної України, що відрізняється від існуючих введенням в науковий обіг не використовуваних раніше архівних текстових та іконографічних матеріалів 1945-1950-х рр. і на основі їх аналізу дозволила створити підґрунтя для теоретичного осмислення архітектурно-містобудівних процесів досліджуваного періоду;

- встановлення історико-політичних та соціальних передумов архітектурно-містобудівних перетворень середовища міст Західної України 1945 -1950-х рр., що відрізняється врахуванням регіональної специфіки і є підґрунтям для ідентифікації змін в архітектурі та містобудівних підходах на території Західної України 1945-1950-х рр.

- ідентифікація архітектурної спадщини 1945-1950-х рр. в містах України, що відрізняється від інших досліджень визначенням типології громадських будівель 1945-1950-х рр. у досліджуваних містах Західної

України і є підґрунтям для з'ясування семантичної складової даних архітектурних об'єктів;

- визначення характерних рис архітектури 1945-1950-х рр. у містах Рівне, Луцьк, Тернопіль та Івано-Франківськ, яке передбачало з'ясування композиційних підходів, універсальних планувальних рішень, специфіки індивідуального та типового проектування і їх взаємозв'язку з функціональним призначенням будівель та дозволило виявити особливості архітектурного образу громадських і житлових будівель 1945-1950-х рр. у досліджуваних містах;

- встановлення специфіки морфології будівель радянського неоісторизму, що на основі аналізу фасадів будівель 1945-1950-х рр. дозволило визначити ознаки, притаманні досліджуваним архітектурним об'єктам, і відповідно з'ясувати морфологічні особливості будівель радянського неоісторизму у містах Західної України;

- визначення композиційної структури декорування будівель 1945-1950-х рр. в Україні, що передбачало аналіз декору архітектурних об'єктів радянського неоісторизму як цілісної системи і дозволило встановити композиційні особливості систем декорування будівель 1945-1950-х рр. у містах Рівне, Луцьк, Тернопіль та Івано-Франківськ;

- встановлення семантичних аспектів декору будівель 1945-1950-х рр., що передбачало з'ясування типології та мотивів архітектурного і скульптурного декору і стало підґрунтям визначення його специфічних рис та семантики у містах Західної України.

Практичне значення одержаних результатів. Матеріали дисертаційної роботи можуть бути використані:

- при проектуванні у якості наукового базису для розробки генеральних планів та як основа для рекомендацій щодо реконструкції і розвитку забудови в історичних центрах досліджуваних міст;
- як підстава для включення деяких будівель, зведених у 1945-1950-х рр., до Державного реєстру нерухомих пам'яток України;

- при розробці лекційних курсів з історії архітектури України та для виконання курсових і дипломних проектів;
- для подальших наукових досліджень архітектурної та містобудівної спадщини України.

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження було представлено на 11 науково-практичних конференціях, а саме: II конференції студентів, аспірантів та молодих вчених ННІБА НУВГП (25 квітня 2018 р., м.Рівне), IX міжнародній науково-практичній конференції «Традиции и современное состояние культуры и искусств» (13-14 вересня 2018 р., м.Мінськ, Білорусь), міжнародній науково-практичній конференції «Теорія і практика актуальних наукових досліджень» (22-23 лютого 2019 р., м.Дніпро), ювілейній міжнародній науковій конференції «XV Харківські студентські філософські читання» (26-27 квітня 2019 р., м.Харків), III конференції здобувачів вищої освіти, аспірантів та молодих вчених ННІБА НУВГП (14 травня 2019 р., м.Рівне), всеукраїнській науковій конференції «Історія архітектури та художні дисципліни у підготовці фахівця-архітектора: значення і перспективи. Присвячується світлій пам'яті доцента Романа Липки» (31 травня 2019 р., м.Львів), міжнародній науково-практичній конференції «Архітектура, освіта і наука в Україні і світі: досвід і перспективи розвитку» (1-4 жовтня 2019 р., м.Рівне), міжнародній науковій конференції «Освіта, пам'ять, місто. Присвячується пам'яті архітектора Івана Левинського» (27 вересня 2019 р., м.Львів), IV міжнародній науково-практичній конференції «Інноваційні технології в архітектурі і дизайні» (21-22 травня 2020, м.Харків), міжнародній науково-практичній конференції молодих науковців, аспірантів і здобувачів вищої освіти «Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки» (21-22 травня 2020 р., м.Рівне), міжнародній науково-практичній конференції молодих науковців, аспірантів і здобувачів вищої освіти «Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки» (13-14 травня 2021 р., м.Рівне)

Публікації. За результатами дисертаційної роботи опубліковано 7 статей: 3 – у фахових наукових виданнях України; 2 – в іноземних наукових виданнях, які внесено до міжнародних наукометричних баз даних; 2 – в збірниках наукових праць. Крім того, основні положення дисертації розкриваються у 10 публікаціях матеріалів та тез міжнародних і всеукраїнських наукових конференцій.

Структура та обсяг дисертаційної роботи. Дисертація складається із анотації, вступу, чотирьох розділів з висновками до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел з 180 позицій, ілюстративного матеріалу на 37 сторінках. Загальний обсяг дисертації 234 сторінки: 197 сторінок основного тексту, а також 37 сторінок додатків.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ АРХІТЕКТУРНО-СЕМАНТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ МІСТ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ У ПОВОЄННУ ДОБУ (1945 – 1950-ТІ РР.)

1.1. Аналіз наукових публікацій за тематикою дослідження

Опрацювання джерельної бази за тематикою дослідження показало, що наявні опубліковані джерела, присвячені архітектурі доби радянського неоісторизму, доцільно систематизувати, виділивши наступні групи (рис. 1.1.1):

I. За хронологією:

1. Радянські публікації до Другої світової війни, присвячені питанням архітектури. Хоча ці праці були опубліковані до настання досліджуваного періоду (1945-1950-х рр.), вони становлять невід'ємну частину джерельної бази, так як містять цінну інформацію щодо становлення стилю радянського неоісторизму.
2. Видання 1945-1950-х рр., в яких описуються архітектурно-містобудівні трансформації міст СРСР, в тому числі України, у повоєнні роки. Такі праці дають ґрунтовне знання про містобудування та архітектуру досліджуваного періоду, проте деякі аспекти доволі часто потребують переосмислення в зв'язку з їх ідеологічною заангажованістю.
3. Видання 1960-х-1980-х рр., де в контексті історії архітектури розглядається архітектурний процес безпосередньо повоєнних років. Варто зауважити, що зазвичай у працях 1960-х – 1980-х рр. архітектура радянського неоісторизму піддається критиці за так звані «надмірності» відповідно до зміни суспільної ситуації в СРСР.
4. Праці, опубліковані після 1991 р, після здобуття Україною незалежності.

Окрему групу становлять наукові праці зарубіжних дослідників.

II. За типом:

1. Публікації наукового характеру: монографії, статті, дисертації та автореферати, присвячені дослідженню радянської архітектури та містобудування 1940-х-1950-х рр. або іншим темам, що опосередковано стосуються тематики даного дослідження.
2. Періодичні видання 1940-х-1950-х рр., альбоми, матеріали з'їздів радянських архітекторів тощо.
3. Путівники та видання, присвячені досліджуваним містам (Рівне, Луцьк, Тернопіль та Івано-Франківськ).
4. Верифіковані інтернет-джерела, присвячені історії, містобудуванню, архітектурі, мистецтву та культурі 1940-х-1950-х рр.

III. За тематикою:

1. Загальні праці з історії та теорії архітектури.
2. Видання, присвячені архітектурі та містобудуванню 1940-х-1950-х рр.;
3. Праці міждисциплінарного характеру, що в цілому пояснюють філософські та культурологічні змісти архітектури, а також психологічні аспекти сприйняття людиною архітектурних форм.
4. Праці, в яких висвітлюються семантичні особливості архітектури досліджуваного періоду.

Необхідно зазначити, що частина публікацій охоплюють як архітектурно-містобудівні перетворення досліджуваного періоду, так і аналізують їх семантичні особливості. В даному випадку віднесення до конкретної групи залежить від акцентуації на тому чи іншому аспекті. В *таблиці 1.1.1* наведено вибірку джерел за тематикою дослідження.

Джерелами формування цілісної картини щодо історії архітектури ХХ століття стали фундаментальні праці з теорії архітектури таких авторів як Ле Корбюзьє (1977), В.Гропіус (1971), Ч.Дженкс (1985) та ін. Окрім того, архітектура досліджуваного періоду характеризується проголошеним курсом на «освоєння класичної спадщини», тому важливими є праці теоретиків

архітектури доби античності, Відродження та класицизму – Вітрувія (2006), Альберті (1935), Палладіо (1989).

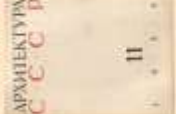

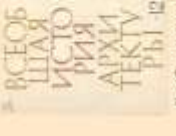

Рис. 1.1.1. Групи наявних опублікованих джерел

Дослідження архітектурної семантики потребує міждисциплінарного підходу, так як являє собою насамперед встановлення символічних змістів архітектури і містобудівних просторів, а отже виходить за межі вивчення матеріальних форм в площину аналізу сприйняття людиною конкретного архітектурного середовища. Важливими джерелами вивчення питання символізму для подальшого застосування у даному дослідженні стали праці таких авторів як К.Г.Юнг (1991, 1996), У.Еко (2006) та ін., а також деякі сучасні міждисциплінарні дослідження, що висвітлюють питання архітектури загалом та архітектури сталінської доби, зокрема в контексті психології та культури (В.В.Шилин (2011), Т.Ю.Прудникова (2015), О.С.Лосева (2012) та ін).

Таблиця 1.1.1

Вибірка джерел за тематикою дослідження

АРХІТЕКТУРА ТА МІСТОВУДІВАННЯ ЛЮБИ РАДЯНСЬКОГО НЕОІСТОРИЗМУ		СЕМАНТИКА АРХІТЕКТУРИ РАДЯНСЬКОГО НЕОІСТОРИЗМУ					
1930-ті рр	<p>Закони советской архитектуры. Доклад Ж.С.Алехина</p> <p>Закони советской архитектуры. Доклад Ж.В.Котля</p> <p>Архитектура СССР. Ежегодный журнал</p> 	1940-1950-ті рр.	<p>ВИБОРОВА КНИЖКА ЛЮБИ МІСТОВУДІВАННЯ</p> <p>Проблемы ансамбля и городской архитектуры. Доклад для ред. К. Урваншидзе</p> <p>АРХИТЕКТУРА СССР</p> <p>Архитектура советской Украины. Ежегодник</p> <p>АРХИТЕКТУРА БУДІВНИЦТВО</p> 	1960-1980-ті рр.	<p>ВСЕОБЩАЯ ИСТОРИЯ АРХИТЕКТУРЫ. Т. 12. СССР</p> <p>Мастера советской архитектуры. 66 портретов. Т. 1</p> <p>Мастера советской архитектуры. 66 портретов. Т. 2</p> <p>АРХИТЕКТУРА УКРАИНЫ. АРХИТЕКТУРА УКРАИНЫ. ЛЬВІВ</p> <p>Архитектура советской Украины</p> <p>Почва (1945-1970)</p> <p>М.І.Портнов. Еуропа 1945-1970</p> <p>Роль архитектуры в развитии городов УССР на юго-западных территориях республиканства</p> <p>Почва (1945-1970)</p> <p>Культура. Діло</p> <p>І.І.Портнов. Еуропа 1945-1970</p> 	Після розпаду Радянського Союзу	<p>АРХИТЕКТУРА УКРАИНЫ</p> <p>Д.Винчук. Архитектура Украины (на реконструкции) за тридцать лет</p> <p>История украинской архитектуры</p> <p>Три десятилетия неосоциализма</p> <p>И.І.Портнов. Тоталитарное искусство. Топология и стиль</p> <p>Архитектура Украины. XX век. Уроки и уроки (1945-1990)</p> <p>А.І.Портнов. Архитектура Украины. Уроки и уроки (1945-1990)</p> <p>А.І.Портнов. Украинская архитектура. Уроки и уроки (1945-1990)</p> <p>Е.А.Льбедина. Печать и печать. Архитектура</p> <p>Архитектура. Современная архитектура</p> <p>Е.С.Черняк. Национализм в архитектуре</p>

Значну частину джерел, у яких висвітлено як архітектурні трансформації простору міст Західної України, так і українських земель в складі СРСР у досліджуваний період, а також міст інших тогочасних радянських республік, складають праці, видані у 1945-1980-х рр.

Розумінню процесів виникнення та еволюції архітектурного стилю сталінської доби сприяло ознайомлення з публікаціями тогочасних архітекторів-практиків, таких як К.С.Алабян (1937), М.Я.Коллі (1937), О.В.Щусєв, І.В.Жолтовський, Л.В.Руднєв, М.Г.Бархін, М.В.Марковников, О.Р.Мунц, І.О.Фомін, В.Н.Семенов (Бархін та ін. ред. 1975, т.1) та ін, опубліковані як у повоєнні, так і у безпосередньо довоєнні роки.

У контексті дослідження повоєнної архітектури інформація щодо становлення радянського неоісторизму, яка міститься у публікаціях довоєнних років, є не менш важливою. Зокрема, у доповіді К.Алабяна «Задачі радянської архітектури» (1937) з першого Всесоюзного з'їзду архітекторів, що відбувся у 1937 р., окреслюється специфіка стилю – освоєння класичної спадщини, осмислення народної творчості та національної архітектури; критикуються формалізм і конструктивізм, здійснюється спроба пояснити так званий «метод соцреалізму» та ідеологічний зміст сталінської архітектури відповідно до вимог тогочасних соціалістичних ідеологем.

Проблематиці соціалістичного містобудування та зодчества другої половини 1940-х-1950-х років присвятили свої публікації такі українські архітектори радянської доби, як В.Г.Заболотний (Бархін та ін. ред. 1975, т.2), О.І.Маринченко (1954, 14-18), А.М.Рудницький (1971) та ін.

Важливим джерелом для розуміння специфіки повоєнного містобудування та архітектури радянського неоісторизму є праця М.Цапенка «О реалистических основах советской архитектуры» (1952). Це єдина праця, присвячена радянській архітектурі сталінської доби, яка була видана безпосередньо в досліджуваний період, тобто до змін в архітектурно-містобудівних підходах.

Серед публікацій 1950-х рр. також варто виділити праці, присвячені будівлям конкретного функціонального призначення – наприклад, «Новые жилые дома» (Володін 1952), «Архитектура школьных зданий» (Альошин, Маринченко та Колесников 1952).

Концептуальні особливості розвитку архітектури загалом, як на теренах України, так і в інших тогочасних радянських республіках, висвітлюються в таких виданнях як «Мастера советской архитектуры об архитектуре» (в двох томах) (Бархін та ін. ред. 1975), «Всеобщая история архитектуры в 12 томах. Том 12. Книга 1. Архитектура СССР» (Баранов та ін.ред 1975).

В книгах «Архитектура советской Украины» (Седак та ін. 1987) та «Нариси історії архітектури Української РСР» (Грицай та ін. 1962) розглядається розвиток архітектури України радянської доби, від загальних містобудівних тенденцій до окремих будівель. В даних працях висвітлено архітектурні трансформації міст різних регіонів України, в тому числі західного, що дозволяє виділити специфічні тенденції, характерні для того чи іншого регіону, та визначити спільні риси.

А.М.Рудницький у своїй праці «Розвиток міст західних областей УРСР та їх соціалістична реконструкція» (1971) висвітлює реорганізацію функціональної структури міст Західної України повоєнної доби, а також окреслює загальні риси розвитку центральних ансамблів таких міст як Тернопіль, Луцьк, Рівне, Львів, Чернівці, Івано-Франківськ.

Окрему групу джерел дослідження, опублікованих за радянських часів, складають періодичні видання про архітектуру та альбоми, в яких публікувалися фотографії житлових і громадських будівель, пам'ятників, паркових споруд.

Так, в альбомі «Архитектура советской Украины 1951-1952» (Орехов ред. 1955), містяться зображення будівель, проекти яких були відзначені на щорічному архітектурному конкурсі.

Важливим є також щорічне видання «Советская архитектура», де публікувалися матеріали про нові будівлі, зокрема – відзначені преміями або такі, що стали переможцями на конкурсах. Наприклад, у щорічнику за 1953 р. опубліковано інформацію про будівлі, зведені на теренах Радянського Союзу протягом 1950 р., в тому числі в таких містах України як Київ, Запоріжжя (Рзянин та ін. ред. 1953). Ілюстрації містять фото фасадів, іноді – інтер'єрів, та плани будівель. Їх аналіз дозволяє визначити характерні риси архітектури досліджуваного періоду.

Із періодичних видань варто виділити насамперед такі як «Архитектура СССР», «Архитектура та будівництво» (видавався з 1953 по 1955 рр., з 1957р. - російською мовою під назвою «Архитектура и строительство»), де висвітлюються питання радянського містобудування, будівництва та теорії архітектури.

Серед сучасних дослідників ґрунтовний аналіз радянського містобудування у 1940-х – першій половині 1950-х рр. представляє у своїх працях Ю.Косенкова (2000, 2008). У своєму дослідженні авторка пояснює не лише стильову специфіку архітектури та образу радянського міста в цілому, але й акцентує увагу семантичних, політичних, ідеологічних аспектах досліджуваного питання (Косенкова 2000). Ю.Косенкова окреслює шляхи формування містобудівних концепцій і напрямів розвитку містобудівної думки, визначає символічний зміст архітектурних компонентів міського каркасу. Містобудівна концепція, що сформувалася у 1940-х роках, «в значній мірі була орієнтована на ритуальність поведінки людей в місті, ідейно-сміслову однозначність компонентів міської структури» (2000, 25). Тобто, міське планування повоєнних років авторка пояснює з точки зору необхідності створення певних «пам'яток епохи», або «пам'яток Перемоги», що досягалося за рахунок використання узагальнено-емоційних художніх образів.

Дослідженню радянської архітектури сталінської доби та її семантичних аспектів присвятив свої праці Д.Хмельницький. Зокрема, в

книзі Д. Хмельницького «Архитектура Сталина. Психология и стиль» (2006) розглядається у тісному зв'язку з політичними, економічними та культурними подіями процес виникнення, розвитку і завершення сталінської архітектури. Автор намагається встановити теоретичну основу архітектури досліджуваного періоду, пояснити з семантичної точки зору формування специфіки її стилістичних рис.

В монографії «Кладбище соцгородов: градостроительная политика в СССР (1928-1932 гг.)» (Меєрович, Конишева та Хмельницький 2011) розглядаються основні складові радянської містобудівної політики – базис архітектурно-містобудівного розвитку радянських міст у 1940-1950-х. В монографії приводяться посилання на конкретні законодавчі акти, що зіграли роль у формуванні архітектурно-містобудівних концепцій.

Вплив утопічного мислення на розвиток архітектури досліджує А.В. Іконников у своїй книзі «Утопическое мышление и архитектура» (2004), четвертий розділ якої присвячено утопіям в радянській архітектурі, а у фундаментальній праці «Архитектура XX века. Утопии и реальность» (2001, т.1) автор пояснює універсальністю мови форм неокласицизму використання даного стилю у контексті різних культур (в тому числі і його використання як репрезентативного стилю в тоталітарних режимах, таких як сталінський радянський режим) для вираження за допомогою аналогічних знаків різних за значенням метафор.

Аналізу особливостей тоталітарного мистецтва в цілому, в тому числі мистецтва Радянського Союзу сталінської доби, присвятили свої праці Millon H. (1978), Sudjic D. (2005), І. Голомшток (1994) та ін. Голомшток характеризує художню культуру тоталітарних держав як збудовану за принципом «мегамашини», «всі частини якої приведені в сувору відповідність до її функції. Перед нею ставиться універсальна мета, в неї закладається жорстка програма, а все, що заважає її роботі, безжально відсікається» (1994, 11).

Специфіку архітектурно-семантичних перетворень у середовищі міст радянської доби, в тому числі 1945-1950-х років, висвітлює В.Паперний у своїй книзі «Культура Два» (1996). Автор виділяє специфіку архітектури та мистецтва періоду від революції до 1930-х років під терміном «культура 1», а з 1932 по 1954 рр., тобто період сталінського ампіру (радянського неоісторизму), – «культура 2». Культуру 1 автор характеризує як «горизонтальну», культуру 2 – як «вертикальну». Порівнюючи сталінську та досталінську епохи, В.Паперний акцентує увагу насамперед на психології цих двох епох, характерному для кожної з них світоглядові, сприйнятті простору, форм тощо.

Загалом появу культури 2 В.Паперний пояснює з точки зору перемоги усталених культурних форм над новими, посиляючись на притаманний їй анімізм, а також окремі риси «міфологічного» світогляду.

Семантичні та теоретичні аспекти архітектурного стилю сталінської доби досліджує О.Г.Раппапорт. В доповіді «Сталінський ампір – гіпнотизм та наркотизм стилю» автор відзначає взаємозв'язок радянського неоісторизму зі світовими архітектурними тенденціями, характерними для епохи: «сталінський ампір і західний модернізм 30-50-х років можна розглядати не стільки як взаємовиключні стилі, скільки бачити в них вираження єдиного духу часу і стилю масового суспільства 20-го століття. Дещо натякало на це і раніше, наприклад те, що і західний функціоналізм, і соціалістичний реалізм відкидали саму категорію стилю і бачили в собі втілення методу» (Раппапорт 2010, 64–74).

За межами Радянського Союзу спроби сформулювати специфіку його «міфології», вочевидь, відбувалися значно раніше. Зокрема, архетипічність радянських міфологем, їх своєрідну «монотеїстичність» зауважує К.Юнг: «...комуністичний світ має один великий міф... це свято шановане архетипічне бачення Золотого Віку (або Раю), де в достатку є все і для кожного, і де всім людським дитячим садом править великий, справедливий і

мудрий вождь. Цей потужний архетип в інфантильному вигляді тримає їх у своїй руках і зовсім не збирається зникати...» (Юнг 1996).

Закономірно, що на теренах Радянського Союзу подібний аналіз соціалістичних міфологем, як і дослідження семантики архітектури доби «соцреалізму», було неможливим.

Іншу думку щодо специфіки архітектури сталінської доби та її семантичних особливостей висловлює М.Меєрович. Зокрема, у своїй статті «Проблемы изучения сталинского периода советской архитектуры» автор виступає з критикою концепції В.Паперного, «...книга якого [згадана вище «Культура Два»] містить неймовірну кількість цікавих фактів, але при цьому, на жаль, не дає абсолютно ніякого пояснення реального ходу подій радянської архітектурної історії. Чарівна схема [культури 1 та культури 2] нічого не здатна роз'яснити людині, котра намагається зрозуміти, що ж все-таки лежало в основі реальних трансформацій радянської архітектури, що рухало людьми, коли вони проголошували ті чи інші ідеї, ревно відстоювали їх, а на завтра раптом дружно відмовлялися від них і так само ревно починали проповідувати щось зовсім протилежне» (Меєрович 2008).

Тобто, нині серед дослідників спостерігається певна дискусія щодо витоків специфічних рис архітектури радянського неоісторизму. Зокрема, згадана вище «культурологічно-міфологічна» концепція, яка прослідковується у працях В.Паперного та О.Раппапорта, загалом пояснює архітектуру радянського неоісторизму як певну тенденцію, характерну для епохи в цілому, що була вміло використана тоталітарним політичним режимом у якості репрезентативного стилю в цілях ідеологічної пропаганди. Інший підхід розглядає архітектурний стиль сталінської доби як згенерований соціально-політичним контекстом у відповідності до універсальних законів сприйняття людиною класичних архітектурних форм (М.Меєрович, Д.Хмельницький та ін.).

Серед наукових зарубіжних публікацій, що розглядають питання радянської архітектури та мистецтва досліджуваного періоду і їх семантичні

аспекти, варто згадати такі праці як «The Soviet City. Ideal and Reality» (Bater 1980), «Architecture and politics in Central Europe» (Vinsand 2004), «Art and Power. Europe under the Dictators, 1930-45» (Ades 1995) та ін.

З сучасних українських дослідників деяким питанням архітектурних трансформацій 1945-1950-х рр. присвятили свої наукові праці Б.Посацький (1994, 306-316; 2001, 154-178), Б.Черкес (2006, 79–91; 2008), С.Лінда (2004, 52-56; 2011, 216-224; Лінда та Шулдан 2018, 67-78), О.Губанов (2008) та ін.

Крім того, у контексті різноманітних питань історії та теорії архітектури, окремі аспекти розвитку архітектури України 1945 – 1950-х рр. висвітлюють такі дослідники, як О.Моркляник (2006), Г.Шевцова (2002), П.Дзюбенко (2011), О.Чепелик (2002), А.Поліщук (2010) та ін.

Трансформаціям архітектурного образу загальноміських центрів у містах Західної України 1945 - 1950-х рр. присвятив ряд публікацій Б.Посацький, висвітлюючи у таких статтях як «Реконструкція міст Західної України: спадщина і сучасність (з досвіду післявоєнного сорокаліття)» (1944, 306-316) та «Еволюція архітектурного образу центрів міст Західної України (На тлі культурних тенденцій 1945-1997 років)» (2001, 154-178) специфіку формування нових центрів у Рівному, Луцьку, Тернополі, Львові, Івано-Франківську, Ужгороді та ін.

Архітектурно-семантичні перетворення простору міст у 1945 – 1950-х рр. досліджує Б.Черкес; у монографії «Національна ідентичність в архітектурі міста» (2008) розглядається реконструкція центрів Києва, Москви та Берліна як приклади радикальної архітектурної трансформації, пов'язаної з ідейно-політичними перетвореннями у суспільстві.

Семантичні аспекти архітектури сталінської доби частково висвітлюються у публікаціях С.Лінди. Авторка досліджує алегорію та символічність будівництва у тоталітарних країнах (Лінда 2004, 52-56), термінологічні проблеми, що виникають при дослідженні архітектури України сталінської доби (Лінда 2011, 216–224), сучасне переосмислення

визначних будівель соцреалізму в країнах колишнього соціалістичного табору (Лінда та Шулдан 2018, 67-78).

Особливості семантики представницьких будівель досліджує О.Трошкіна (2006; 2011), висвітлюючи у своїх працях семантичні принципи формування образу представницької архітектури, специфіку розташування даної архітектури у містобудівній структурі, позачасові властивості представницької архітектури за семантичними ознаками.

В книзі «Історія української архітектури» (Тимофієнко ред. 2003) один з розділів присвячено архітектурі 30-х – 50-х років ХХ ст. Розглядається як загальна характеристика розвитку тогочасної архітектури, так і конкретні приклади житлових та громадських будівель в стилі соцреалізму, збудованих на теренах України, в тому числі у містах західного регіону.

Характерними є також дослідження архітектури радянського неоісторизму на рівні окремого регіону або міста. Зокрема, у своїй дисертації О.Губанов досліджує композиційно-просторові принципи формування ансамблів 1930-1950-х рр. у містах Донбасу (2008). А.Поліщук аналізує принципи формування функціонально-просторової структури клубних будівель 1920-1970-х рр. на прикладі Палаців культури Донецька (2010).

О.Моркляник присвячує дисертацію дослідженню формування житлової архітектури в умовах соціальних трансформацій, на прикладі Львова радянського та пострадянського періодів (2006).

Не менш важливу частину джерельної бази складають путівники, наукові статті та інші видання, присвячені конкретним досліджуваним містам, які містять значний масив фактографічної інформації.

У праці О.П.Молчанова «Ровно» (1973) розглядаються архітектурні перетворення в м. Рівне на тлі історичних процесів, головним чином протягом радянської доби. Аналізуються особливості оздоблення фасадів, планувальні та композиційні рішення окремих будівель, зведених у 1945 – 1950-х рр.

Книга «Ровно» (Молчанов та ін. 1957) містить розділ, присвячений відбудові міста та його архітектурним перетворенням у безпосередньо повоєнні роки.

О.Михайлишин у статті «Архітектурно-просторовий розвиток міста Рівне у 1950-1970-х рр» (2016) висвітлює архітектурно-планувальні особливості забудови Рівного.

Також архітектурні трансформації Рівного повоєнних років частково висвітлено у праці О.Прищепи «Вулицями Рівного: погляд у минуле» (2006), зокрема розглядаються будівлі, зведені у 1950-х роках за проектами рівненського архітектора Б. Андреева.

Деякі відомості щодо будівництва та архітектури у Рівному в 1945 – 1950-х рр. містяться в книзі «Ровно 700 років. 1283-1983. Збірник документів і матеріалів» (Шенгер та ін. 1983).

Архітектурні трансформації Луцька повоєнних років розглядаються в книгах «Луцьк: Архітектурно – історичний нарис» (Колосок та Метельницький 1990), «Луцьк: архітектурно-історичний нарис» (Колосок, Мах, та Санжаров 1972) та «Вулиці і майдани Луцька» (Пясецький та Мандзюк 2005), де в контексті історії вулиць охарактеризовано, в тому числі, особливості повоєнної розбудови міста.

Історія міста Тернопіль, в тому числі його архітектурні перетворення у повоєнні роки, висвітлюється в книзі «Тернопіль/Тarnopol: історія міста» (Петровський та ін. 2010). Окремі аспекти історико-архітектурного розвитку міста містяться також в Тернопільському енциклопедичному словнику (Яворський та ін. ред. 2004–2010).

Інформація щодо архітектури Тернополя досліджуваного періоду міститься у публікаціях Н.Дацюк (2017, 234-241), Я.Гулько (2015), а також у статті С.Гуменного (2017, 166-195), де автор досліджує процеси містобудівних трансформацій міст та містечок Тернопільської області в контексті ідеологічної та соціально-економічної політики радянської доби.

Відомості щодо архітектурних об'єктів 1945 - 1950-х рр. в Івано-Франківську містяться в праці «Звід пам'яток Івано-Франківської області. Івано-Франківськ і села міської ради. Вступна книга. Історико-архітектурний нарис» (Гандзюк, Головатий та Федунків 2014). Також містять інформацію щодо будівель безпосередньо повоєнної доби такі видання як «200 вулиць Івано-Франківська» (Головатий 2013), «Майданами та вулицями Івано-Франківська» (Полек 1994), де на тлі історичного розвитку конкретних вулиць згадуються архітектурні об'єкти 1945-1950-х рр.

У процесі опрацювання наявних теоретичних праць, наукових публікацій та інших джерел було виявлено, що на даний момент є детально висвітленими загальні тенденції, характерні в цілому для радянської архітектури 1945-1950-х рр. У публікаціях 1980-2020-х рр. також аналізується взаємозв'язок архітектури з тогочасним політичним режимом. Окрім того, в останнє тридцятиліття спостерігається зростання наукового інтересу до семантичних аспектів як архітектури в цілому, так і архітектури тоталітарних режимів, про що свідчать наявні видання.

1.2. Архівні матеріали

Досліджена частина документів (див. додаток Б) міститься в Державних архівах Рівненської, Волинської, Івано-Франківської та Тернопільської областей, у фондах радянського періоду (Рис. 1.2.1.).

У фонді Державного архіву Рівненської області Р-1934 зберігаються документи Департаменту архітектури Рівненського міськвиконкому та Управління головного архітектора м.Рівне. Фонд містить текстові частини схеми генерального плану м. Рівне 1945 р. (ДАРО 1945) та генерального проекту планування міста 1955 р. (ДАРО 1955а), згідно яких відбувалися відбудова та подальший розвиток Рівного у повоєнні роки.

Важливими документами за тематикою дослідження є генеральні плани об'єктів, що будуються у м.Рівне (ДАРО 1952-58); матеріали по відводу земельних ділянок під державне будівництво (ДАРО 1951, 1952а, 1953,

1954a); переписки у справах мистецтв при Раді міністрів СРСР обласними організаціями по плануванню будівництва (ДАРО 1949-51) переписки з Українським державним інститутом проектування міст «Гіпроград», міськвиконкомом та організаціями по плануванню будівництва у м.Рівне (ДАРО 1954b); переписки з Управлінням по справам архітектури при Раді Міністрів УРСР (ДАРО 1952b).

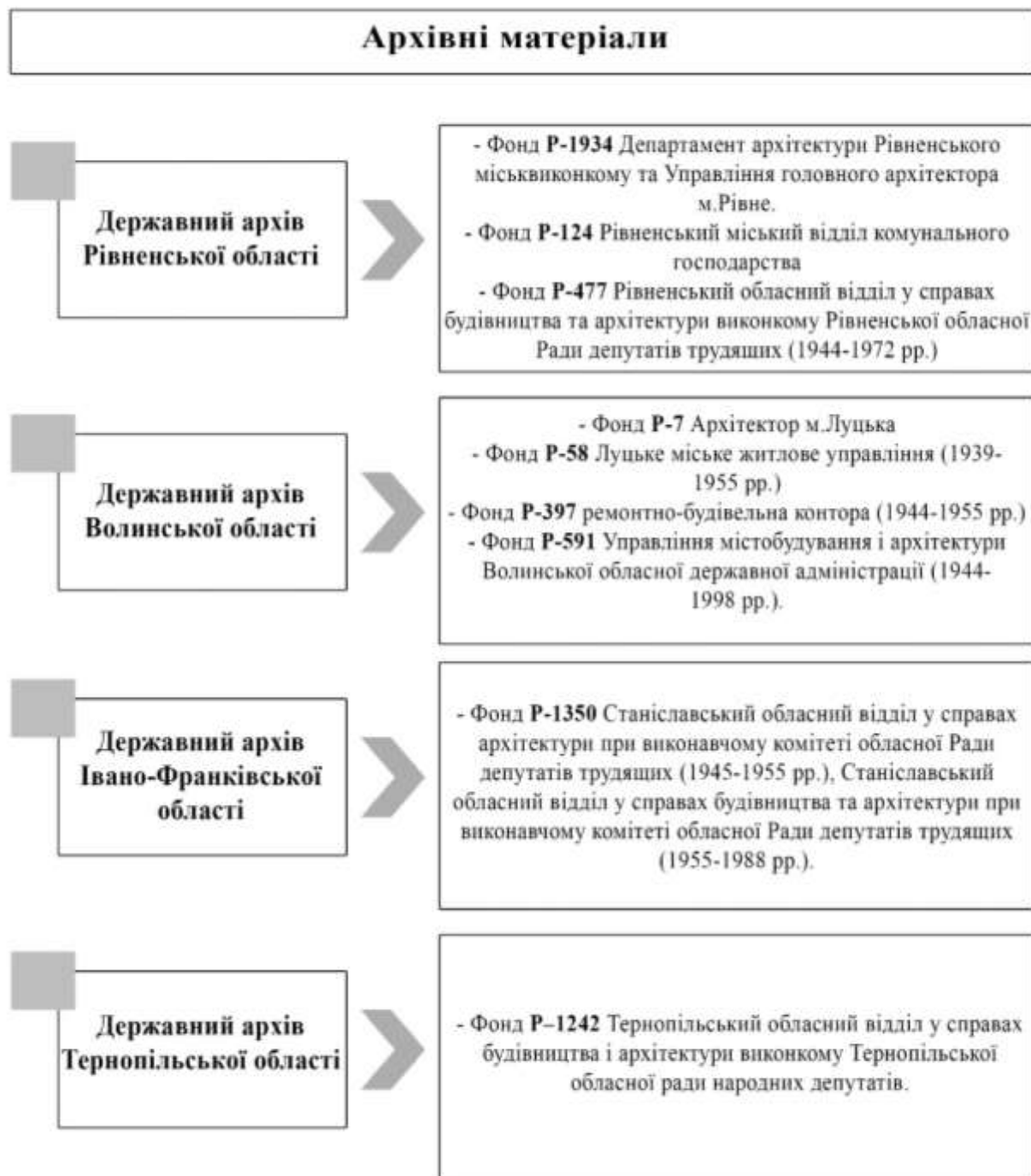

Рис. 1.2.1. Досліджені архівні матеріали

Іншими архівними джерелами, що містять інформацію про архітектурні трансформації Рівного у 1945-1950-х рр., є матеріали фонду Р-124, де зберігаються документи Рівненського міського відділу комунального господарства. В даному фонді містяться як креслення по благоустрою міста, плануванню кварталів (ДАРО 1949-50) – наприклад, кварталу, котрий окреслюють сучасні вул. Соборна, вул. Базарна, вул. Гетьмана Полуботка та вул. Пересопницька; так і по окремих будівлях – зокрема, проектна документація сучасного готелю «Україна», що входить до ансамблю Театральної площі (ДАРО 1955b).

У фонді Р-477 зберігаються документи Рівненського обласного відділу по справах будівництва та архітектури виконкому Рівненської обласної Ради депутатів трудящих (1944-1972 рр.) – зокрема, накази Управління по справах архітектури при Раді Міністрів УРСР (ДАРО 1947), переписки з управлінням головного архітектора м.Рівне з питань архітектури та будівництва (ДАРО 1950), листування з республіканським Управлінням по справах архітектури та іншими організаціями з питань планування забудови міст, а також архітектурно-планувальні завдання (ДАРО 1957).

Відомості щодо архітектури та будівництва в Луцьку в 1945-1950-х рр. містяться у фондах радянського періоду Державного архіву Волинської області. У фонді Р-7 «Архітектор м.Луцька» зберігаються плани проектно-планувальних робіт (ДАВО 1952), довідки про заплановані заходи з благоустрою м. Луцьк (ДАВО 1953а), акти державної прийомки окремих житлових будівель – наприклад, 20-ти квартирного житлового будинку по вул. 17 Вересня (сучасна назва – проспект Волі) (ДАВО 1953b).

Частина документів досліджуваного історичного періоду міститься у фонді Р-58 «Луцьке міське житлове управління» (1939-1955 рр.): річні титульні списки, плани фінансування, інші матеріали по добудові в м. Луцьк готелю «Радянська Україна» за 1953-1955 рр (ДАВО 1953-55).

Фонд Р-397 містить документи ремонтно-будівельної контори (1944-1955 рр.), зокрема накази і директивні вказівки Луцького міського

комунального господарства (ДАВО 1945а), положення про ремонтно-будівельну контору (ДАВО 1945b), постанови виконкому Луцької міської Ради депутатів трудящих (ДАВО 1947а), титульні списки, звіти про виконання планів капітальних робіт – всі ці документи мають опосередковане значення в контексті дослідження архітектурних трансформацій міста у другій половині 1940-х – 1950-х рр (ДАВО 1944-54).

Матеріали по виготовленню генплану м.Луцьк (ДАВО 1945-50), кошториси та креслення, переписки з питань розгляду та затвердження проектів (ДАВО 1950), переписки з Управлінням архітектури з питань діяльності відділу архітектури Волинського облвиконкому (ДАВО 1947b), накази та інструкції Управління архітектури при СНК УРСР (ДАВО 1946), технічна документація на капітальне будівництво і відновлення громадських та житлових будівель містяться у фонді Р-591, де зберігаються документи Управління містобудування і архітектури Волинської обласної державної адміністрації (1944-1998 рр.).

Інформація щодо архітектурних та містобудівних трансформацій Івано-Франківська у 1945 - 1950-х рр. зберігається у фонді Р-1350 Державного архіву Івано-Франківської області. Фонд містить документи Станіславського¹ обласного відділу у справах архітектури при виконавчому комітеті обласної Ради депутатів трудящих (1945-1955 рр.), Станіславського обласного відділу у справах будівництва та архітектури при виконавчому комітеті обласної Ради депутатів трудящих (1955-1988 рр.).

Зокрема, у фонді зберігаються такі важливі документи за тематикою дослідження, як протоколи засідань архітектурної комісії за 1945р. (ДАІФО 1945), 1946р. (ДАІФО 1946), 1947р. (ДАІФО 1947) та інші роки, списки пам'яток архітектури і переписка з Управлінням у справах архітектури УРСР по охороні пам'яток (ДАІФО 1955), експертні заключення по проектах, кошторисах і технічному стану будівель та споруд (ДАІФО 1956а).

¹ У 1962 р. місто Станіслав перейменовано на Івано-Франківськ

Також у фонді Р-1350 містяться акти попередньої прийомки житлових та громадських будівель - наприклад, житлово-адміністративної будівлі на вул.Пушкіна, 65 (сучасна назва - вул. Чорновола) (ДАІФО 1956-58), школи №12 на вул.Станіславських дивізій (нині - вул.Національної Гвардії) (ДАІФО 1956b), акти на приховані роботи по будівництву будинку культури (ДАІФО 1958) та ін.

Відомості про архітектурні процеси 1945 - 1950-х рр. у Тернополі містяться у фондах радянського періоду Державного архіву Тернопільської області. Зокрема, у фонді Р-1242 зберігаються документи Тернопільського обласного відділу у справах будівництва і архітектури виконкому Тернопільської обласної ради народних депутатів.

Фонд містить інформацію про будівництво першого і найбільшого культурно-мистецького закладу в місті - кінотеатру «Перемога», зокрема акт його державної прийомки (1950 р.) (ДАТО 1950); матеріали про хід відновлення житлового фонду у 1949 р. (ДАТО 1949); звіти про діяльність Управління головного архітектора міста Тернопіль (ДАТО 1951); листування з проектними та іншими організаціями з питань проектування та будівництва протоколи засідань по узгодженню проектів прив'язки (ДАТО 1953a, 1953b); протоколи засідань по узгодженню проектів прив'язки (ДАТО 1953c).

Опис 4 фонду Р-1242 містить збірку документів Н.Ф.Панчук (ДАТО 1945) – однієї з авторок проекту планування та забудови Тернополя 1945р., що розроблявся інститутом «Діпромісто» (Київ).

1.3. Методика дослідження

Мета даного дослідження зумовлює необхідність розробки відповідної методики, найбільш результативної при розв'язанні поставлених завдань. Для дослідження архітектурно-просторових трансформацій міст Західної України 1945-1950-х рр. використано системний, історичний та культурологічний підходи.

Методи, використані в даному дослідженні, згруповано на загальнонаукові та спеціальні. У свою чергу, загальнонаукові методи традиційно розподіляються за трьома групами: емпіричні, до яких належать спостереження, порівняння, узагальнення; теоретичні – гіпотеза, аналіз, синтез, класифікація, логічні й історичні методи; а також методи, що використовуються і на емпіричному, і на теоретичному рівнях - абстрагування, аналіз і синтез, індукція й дедукція тощо.

Вихідними загальнонауковими емпіричними методами даного дослідження стали метод бібліографічного та архівного пошуку першоджерел, описовий метод – для збору, аналізу й викладу даних, спостереження (натурні обстеження, візуальний аналіз), порівняння (визначення спільних та відмінних рис досліджуваних архітектурних об'єктів), узагальнення на основі попереднього порівняння, типологія (обробка зібраних даних і наступна систематизація одержаних результатів).

Дослідження з методичної точки зору проводилося у *чотири ключові етапи*.

На першому етапі було здійснено обґрунтування теми дослідження та його актуальності, визначено мету та завдання дисертаційної роботи, опрацьовано літературні, архівні, інтернет-джерела та проведено їх аналіз, узагальнено результати попередніх наукових праць, загалом - створено джерельну базу. Також на даному етапі було з'ясовано, що специфіка архітектурно-просторових перетворень повоєнної доби у містах Західної України висвітлена в недостатній мірі, а отже потребує більш детального дослідження.

Опрацювання літературних та архівних джерел дало можливість зібрати креслення, дані про архітектурні об'єкти та містобудівні рішення, проектні пропозиції, а також фактографічну інформацію про будівлі, що не збереглися до нашого часу, та сформуванню переліку об'єктів дослідження (архітектурно-містобудівні ансамблі, окремі будівлі).

Важливу групу складають типові проекти – креслення планів та фасадів, аналіз яких дає змогу порівняти їх із досліджуваними архітектурними об'єктами, відслідкувати взаємозв'язки між типовими рішеннями та їх реалізацією, визначити відмінності.

Синхронно з опрацюванням архівних та літературних джерел відбувалися натурні обстеження архітектурних об'єктів 1945 – 1950-х рр. у містах Рівне, Луцьк, Івано-Франківськ, Тернопіль. Результати натурних обстежень дали можливість переконатися у достовірності проведених історіографічних досліджень, а також встановити ступінь і стан збереженості будівель, визначити зміни оздоблення фасадів порівняно з первісним виглядом.

Наступні три етапи передбачали подальше теоретичне опрацювання сформованої джерельної бази, на кожному з яких використовувалися такі загальнонаукові методи, як гіпотеза та припущення – формулювання гіпотези, виходячи з накопиченого матеріалу, та її подальше підтвердження шляхом перевірки на практиці; аналогія - припущення, що подібність досліджуваних архітектурних об'єктів та містобудівних ансамблів 1945 - 1950-х рр. за однією ознакою є передумовою подібності за іншою; аналізу та синтезу – відповідно поділу предмету дослідження (будівель, їх систем декорування та містобудівних ансамблів повоєнної доби) на складові та об'єднання складових рис у єдине ціле; абстрагування – виділення ознак, істотних для дослідження, та відхід від неістотних ознак; конкретизації – для виокремлення особливостей досліджуваних архітектурних об'єктів 1945 - 1950-х рр.

На другому етапі проводилося дослідження архітектурно-просторових трансформацій на містобудівному рівні. Використовувалися такі спеціальні методи, традиційні для історико-архітектурних досліджень, як історико-генетичний – при дослідженні еволюції містобудівної структури у 1945 - 1950-х рр., історико-системний – місто розглядається як система взаємопов'язаних елементів (будівель та ансамблів; матеріальних

архітектурних форм та їх семантичних аспектів), та тісно пов'язаний з ним структурний – аналіз міст як системи, що складається з окремих елементів та зав'язків між ними; метод моделювання – для побудови моделі дослідження; графоаналітичний - для візуальної фіксації результатів даного дослідження.

Застосовувалися методи історичного містобудівного аналізу: композиційний – для виявлення композиційних характеристик забудови 1945-1950-х рр.; функціонально-планувальний - для встановлення характеристик містобудівної тканини; аналіз стильових ознак – відповідно для з'ясування специфіки втілення стилю радянського неоісторизму на містобудівному рівні.

Також був використаний метод картографування, який полягав у позначенні на планах міст Рівне, Луцьк, Тернопіль, Івано-Франківськ архітектурних об'єктів 1945 - 1950-х рр. для подальшого аналізу. Це дало можливість виявлення локалізації та закономірностей розміщення будівель досліджуваного періоду в містобудівних структурах.

Третій етап передбачав дослідження архітектурно-стилістичних особливостей будівель 1945-1950-х рр. на прикладі конкретних архітектурних об'єктів, споруджених у містах. Використовувалися наступні спеціальні методи: типологічний – для класифікації досліджуваних об'єктів; стилістичного аналізу – при вивченні розвитку стилістичних рис радянського неоісторизму; композиційного аналізу – для дослідження характерних планувальних та об'ємно-просторових рішень будівель; морфологічного аналізу – для виявлення закономірностей формотворення та принципів побудови архітектурних об'єктів. Для візуальної фіксації результатів дослідження загального вигляду будівель використовувалися графоаналітичний метод та фотофіксація.

Окрім того, використовувалися методи архітектурного аналізу. Для встановлення близькості конструктивної основи з архітектурною формою, розмежування елементів конструкції та характерної для будівель 1945 - 1950-х рр. системи декорування, насиченої ліпними деталями та

орнаментами, використовувався аналіз конструктивних та тектонічних систем.

Метод графічної реконструкції архітектурних об'єктів дозволив гіпотетично відновити втрачений первинний образ деяких будівель досліджуваного періоду. Підґрунтям графічної реконструкції стали аналіз документальних матеріалів, таких як креслення типових проектів, фотознімки з архівних джерел та публікацій.

Аналіз масштабу та масштабності використовувався для з'ясування принципів системи пропорціонування, виявлення в структурі ансамблів загальноміських центрів 1945 - 1950-х рр. архітектурних доміант.

Для встановлення композиційних закономірностей та специфічних стилістичних рис будівель періоду радянського неоісторизму, споріднених відповідно до функціонального призначення та архітектурного рішення, застосовувався порівняльний аналіз композиції архітектурних об'єктів. Шляхом зіставлення планів або фасадів було отримано наочні результати щодо подібності та відмінностей порівнюваних будівель.

На четвертому етапі відбувалося дослідження систем архітектурного та скульптурного декорування архітектурних об'єктів 1945 - 1950-х рр. Були використані такі спеціальні методи, як типологічний – для класифікації досліджуваних декоративних елементів; композиційний, морфологічний та порівняльний аналіз – для виявлення закономірностей побудови архітектурного декору. Для візуальної фіксації результатів дослідження систем декорування використовувалися фотофіксація та графоаналітичний метод.

Для систематизації результатів, отриманих в процесі аналізу зібраного матеріалу, використовувався метод побудови типологічних таблиць. Методи, використані у даному дослідженні, систематизовано в *таблиці 1.3.1.*

Таблиця 1.3.1

Методи дослідження архітектурно-семантичних трансформацій

Етапи	Методи
I Етап Обґрунтування теми, формування джерельної бази	Бібліографічний та архівний пошук першоджерел
	Натурні обстеження архітектурних об'єктів 1945-1950-х рр.
II Етап Дослідження архітектурно-просторових трансформацій на містобудівному рівні	Історико-генетичний метод
	Історико-системний та структурний методи
	Композиційний аналіз
	Функціонально-планувальний аналіз
	Аналіз стильових ознак
	Метод моделювання
	Графоаналітичний метод
III Етап Дослідження архітектурно- стилістичних особливостей будівель	Метод картографування
	Типологічний метод
	Стилістичний, композиційний, морфологічний аналіз
	Аналіз масштабу та масштабності
	Порівняльний аналіз
	Графічна реконструкція
IV Етап Дослідження систем архітектурного та скульптурного декорування	Фотофіксація та графоаналітичний метод
	Типологічний метод
	Композиційний, морфологічний та порівняльний аналіз
	Фотофіксація та графоаналітичний метод

Висновки до розділу 1

1. У процесі аналізу корпусу наявних джерел (наукових публікацій, архівних матеріалів) їх було систематизовано і умовно об'єднано у групи за хронологією, за типом, за тематикою. Було встановлено, що джерела радянського періоду містять фактографічні дані (у вигляді детальних описів, креслень, фотографій) стосовно містобудівних ансамблів та первинного

архітектурного образу досліджуваних будівель. Наявний матеріал потребував переосмислення в контексті сучасних підходів і інтерпретації особливостей розвитку архітектурно-містобудівних процесів у досліджуваний період.

2. Виявлено, що серед сучасних дослідників, котрі присвятили свої праці архітектурі 1945-1950-х рр., спостерігається певна дискусія щодо специфіки витоків архітектурного стилю радянського неоісторизму та власне його сутності: являє він собою історизуючу тенденцію, характерну для епохи в цілому, яка була вміло використана політичним режимом в цілях пропаганди, чи соціально-політичний контекст сам згенерував конкретні стилістичні риси у відповідності до універсальних законів сприйняття людиною класичних архітектурних форм.

3. Важливу частину джерельної бази становлять документи з Державних архівів Рівненської, Волинської, Івано-Франківської та Тернопільської областей. У зв'язку з виявленням раніше недоступних для дослідників джерел (іконографічних і текстових), аналізована інформація відкрила нові горизонти для теоретичного осмислення архітектурно-містобудівних процесів у містах Західної України у досліджуваний період.

4. Методика дослідження архітектурно-семантичних трансформацій міст Західної України у 1945-1950-х рр. передбачала комплексне застосування системного (об'єкт дослідження – місто, ансамбль, будівля, система архітектурного декору – розглядається як цілісна множина елементів та сукупність зав'язків між ними), культурологічного (аналіз архітектури радянського неоісторизму у містах Західної України як культурного феномену) та історичного (відтворення історичного процесу на основі фактів для виявлення логіки розвитку містобудування та архітектури 1945-1950-х рр.) підходів. Дослідження проводилося у чотири етапи, кожен з яких вимагав застосування комплексу методів: 1) встановлення ступеню вивченості проблеми, формування джерельної бази - методи бібліографічного та архівного пошуку першоджерел, описовий метод – для збору, аналізу й викладу зібраних даних, спостереження - натурні

обстеження, візуальний аналіз досліджуваних архітектурних об'єктів; 2) дослідження містобудівного рівня архітектурно-просторових трансформацій 1945 - 1950-х рр., - застосовуються такі спеціальні методи, як історико-генетичний, історико-системний, історико-структурний та графоаналітичний, методи історичного містобудівного аналізу, композиційний, функціонально-планувальний аналіз, аналіз стильових ознак, методи моделювання, картографування; 3) дослідження об'єктного (архітектурного) рівня - типологічний метод, методи стилістичного, композиційного та морфологічного аналізу, методи історичного архітектурного аналізу, графічна та фотофіксація архітектурних об'єктів; 4) дослідження архітектурного та скульптурного декору – типологічний метод, композиційний, морфологічний та порівняльний аналіз, графоаналітичний метод, фотофіксація

РОЗДІЛ 2. ПРОСТОРОВИЙ РОЗВИТОК МІСТ-ОБЛАСНИХ ЦЕНТРІВ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ У 1945 – 1950-Х РР.

2.1. Суспільний контекст та передумови архітектурно-містобудівних трансформацій простору міст Західної України

Просторовим перетворенням на теренах міст Західної України у 1945 - 1950-х рр. передував ряд кардинальних політичних, економічних та суспільних трансформацій, котрі в подальшому диктували ідеологічні зміни культурної і, як наслідок, архітектурної парадигми.

Як відомо, в міжвоєнний період Західна Волинь та Галичина, до складу яких входять досліджувані міста Рівне, Луцьк, Тернопіль та Івано-Франківськ, перебували у складі Другої Речі Посполитої. Відповідно, розвиток архітектури в цих регіонах у 1920-1930-х рр. відбувався у руслі загальноєвропейських та загальнопольських стилістичних тенденцій.

Впродовж першої третини ХХ ст. в Польщі, як і в інших країнах Європи, актуалізувався пошук національного стилю в архітектурі. У світовому просторі на даному історичному етапі панувала архітектурна мова модернізму, котра нівелювала традиційні та національні джерела формотворення. Таким чином, основою архітектури міжвоєнної доби часто ставали «симбіозні форми», утворені взаємодією модернізму та традиціоналізму (Михайлишин 2014, 14).

Етно-національна структура населення Західної України в 1930-х рр. характеризується різними частками представників національностей в залежності від регіону та населеного пункту. Так, наприклад, згідно перепису населення 1931 р. (за рідною мовою) на території Волині проживали 68,4 % українців, 16,6% поляків, 9,9% євреїв, 2,3% німців, 1,5% чехів, 0,2% росіян та 0,2% інших (Кубійович 1963, 20), тоді як у Рівному, яке на той момент входило до Волинського воєводства, національний склад населення у 1931 р., характеризувався зовсім іншими співвідношеннями: 55,98% євреїв, 25,65%

поляків, 8,15% українців, решта – німці, чехи, росіяни та ін. (Омельчак 2020, 24). У Луцьку частка українців також була порівняно незначною і становила 9,3%. Ці розбіжності пов'язані з тим, що до Другої світової війни більшість українців проживали в сільській місцевості. (Крамар 2015, 31-32).

У 1939 р. відповідно до Пакту Молотова-Ріббентропа відбувся відхід Волині та Галичини до складу Радянського Союзу (Рис.2.1.1).

Рис. 2.1.1. Етапи включення західноукраїнських земель до складу УРСР

В цей час Рівне отримало статус обласного центру новоствореної Рівненської області. Розпочалися «соціалістичні перетворення» - насамперед націоналізація підприємств та відчуження великих приватних будинків колишніх промисловців, торговців, польських чиновників. Відбувалися також певні заходи з благоустрою міста, ремонтні роботи в існуючих будівлях, але значні містобудівні та архітектурні трансформації в руслі соціалістичної доктрини розгорнулися в Рівному, як і на теренах решти досліджуваних міст, вже в повоєнний період.

Очевидно, що загалом впродовж Другої світової війни архітектурна та містобудівна діяльність в звичному розумінні була призупинена. Відбулися значні руйнування міст внаслідок воєнних дій. Зокрема, у Рівному було зруйновано велику кількість громадських будівель – 4 готелі, театр, 83 заклади торгівлі, залізничний вокзал та ін.; знищено 845 житлових будинків (ДАРО 1945, 6).

У роки Другої світової війни через Луцьк двічі проходила лінія фронту, відповідно, місто також зазнало значних втрат. Було повністю знищено 1145

будівель - близько третини довоєнної забудови, а на ділянці Проспекту Волі, де у роки повоєнної відбудови був сформований ансамбль нового центру, з 36 будинків довоєнного періоду до закінчення війни збереглися лише три (Колосок та Метельницький 1990, 128).

Майже повністю було зруйновано Тернопіль - 80% забудови знищено, значних ушкоджень зазнали історичні будівлі. Перших втрат місто зазнало у вересні 1939 р., коли радянські війська зайняли Тернопіль; було спалено домініканський костел та розграбовано монастир (Петровський О. та ін. 2010, 124-139).

Упродовж Другої світової війни у Івано-Франківську було знесено два єврейські квартали - поблизу площі Ринок та біля медичного університету. Також було пошкоджено ратушу, спалено корпус учительського інституту та завдано ряд інших руйнувань. Варто зауважити, що загалом втрати були меншими у порівнянні з завданими під час Першої світової війни (Гандзюк, Головатий, та Федунків 2014, 74-75).

На підставі радянсько-польського договору 1945 р. (Смолій та ін. ред. 2004, 2:428) території Західної України, в тому числі колишні воєводства Волинське, Станіславське та Тернопільське, переходило до УРСР. У зв'язку зі зміщенням кордонів відбулися певні зміни етно-національного складу. На момент радянського перепису населення у 1951 р. (табл. 2.1.1) українці становили 91,6% населення Західної України (рис. 2.1.2) (Кубійович 1963, 28).

У 1943 р. ЦК ВКП(б) і Рада Народних Комісарів СРСР прийняли постанову «Про невідкладні міри по відновленню народного господарства у районах, звільнених від німецької окупації», в регіонах України розпочалася відбудова населених пунктів та промисловості. Для регулювання реконструкції та нового будівництва у 1946 р. XI Пленум ЦК КП(б)У зобов'язав проєктні організації створити планувальну документацію для міст, районних центрів та сіл УРСР. Відповідно, активно розгорнулася

розробка генпланів міст, проектів детального планування районів, вулиць тощо (Седак та ін. 1987, 112-113).

Таблиця 2.1.1

Населення Західної України в складі УРСР на момент радянського перепису населення 1951 р. (Кубійович 1963, 28)

	Галичина		Волинь		Західна Україна	
	в тис.	%	в тис.	%	в тис.	%
Все населення	4,288	100	1,817	100	6,105	100
Українці	3,888	90,6	1,709	94,0	5,597	91,6
Росіяни	247	5,8	75	4,2	322	5,3
Поляки	93	2,2	7	0,4	100	1,6
Євреї	35	0,8	5	0,3	40	0,7
інші	25	0,6	21	1,1	46	0,8

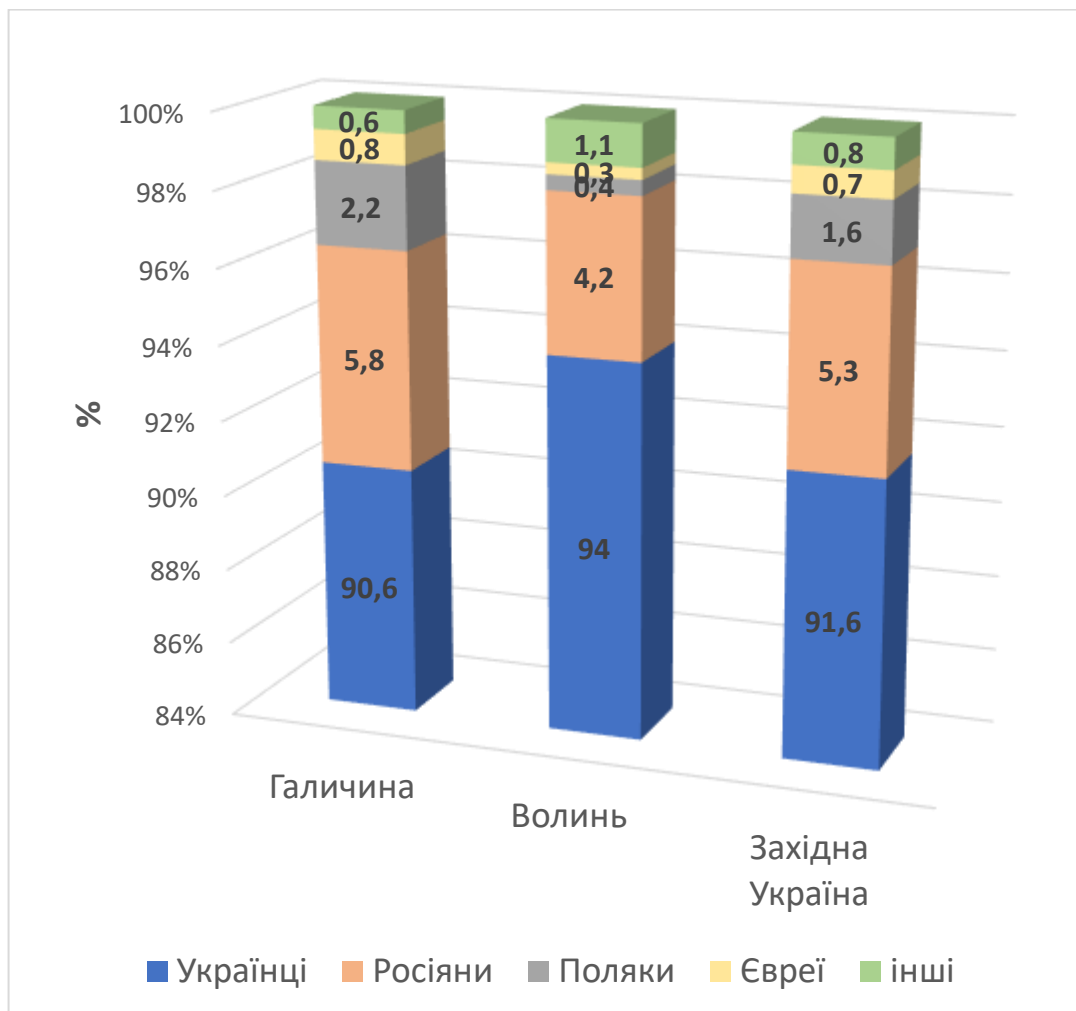

Рис.2.1.2 Структура населення Західної України в складі УРСР на момент радянського перепису населення 1951 р.* Джерело (Кубійович 1963, 28)

Таким чином, з другої половини 1940-х розпочинається повоєнна відбудова міст Західної України, а разом з нею їх так звана «соціалістична реконструкція» - ряд характерних трансформацій, що відображали в архітектурі та містобудуванні ідеологію радянської доби.

Варто зауважити, першопочатково термін «соціалістична реконструкція» трактувався як «докорінна перебудова всіх галузей народного господарства на базі масового впровадження нової техніки» (Українська радянська енциклопедія, 1974–1985). Її передумовами вважалися індустріалізація та колективізація сільського господарства.

«Соціалістична реконструкція» в містобудуванні та архітектурі пояснювалася як «соціалістичне розуміння міста, як єдиного комплексу, призначеного в однаковій мірі забезпечувати життєві потреби всього міського населення» (Рудницький 1971, 21). Насамперед це означало скасування приватної власності на землю та будинки, зміну функціонального призначення існуючих будівель, розвиток промисловості у містах-обласних центрах, а також нові містобудівні підходи, згідно яких відбувалася реорганізація функціональної структури міст.

Очевидно, що радянський неоісторизм, який сформувався в Радянському Союзі ще у 1930-х рр., прийшов на західноукраїнські землі у доволі «зрілому» вигляді. Водночас у другій половині 1940-х рр., одразу після закінчення Другої світової війни, відбувалися певні зміни у сформованих ще в довоєнні роки радянських містобудівних концепціях та прийомах, які будуть розглянуті у наступному підрозділі.

2.2. Містобудівні концепції і прийоми формування архітектурного середовища

Загальновідомо, що концептуальні напрямки архітектурних та містобудівних процесів визначалися рішеннями з'їздів комуністичної партії СРСР, а також закладалися на з'їздах радянських архітекторів. З 1932 р. архітектура та містобудування (а також всі інші мистецтва) розвивалися в

руслі методу «соціалістичного реалізму» (Хмельницький 2014, 257). У 1937 р. відбувся перший з'їзд радянських архітекторів, після якого розпочалася боротьба з «формалізмом» (Билінкін та ін. 1985, 119) - будь-яким архітектурним напрямком, що володів власними принципами формотворення, зокрема модерн, конструктивізм. Д.Хмельницький зауважує, що за межами «формалізму» залишалася лише еkleктика – наприклад, М.Цапенко в своїй книзі «О реалистических основах советской архитектуры» (1952), вбачає взірць ідеалу «соцреалістичної» архітектури в будинку уряду Азербайджанської ССР в Баку (арх. Л. Руднев, 1937 р.) (Хмельницький 2014, 263). Причому еkleктика засуджувалася, «хоча зрозуміти, що це таке, важко, так як вільна гра з елементами класичних стилів і створення невластивих для традиційної класики композицій заохочується» (Хмельницький 2006, 180).

Проголошений курс на «освоєння класичної спадщини» в архітектурі виразився у формуванні характерних планувальних та композиційних прийомів радянського неоісторизму (неокласицизму, неоренесансу). А.Іконников пояснює використання радянським режимом архітектурної мови неокласицизму її універсальністю, що дозволяло застосовувати аналогічні знаки в різних культурних контекстах для побудови метафор, котрі несуть різні значення, адже протягом різноманітних історичних етапів неокласицизм «служив репрезентації і буржуазних демократій, і тоталітарних режимів» (Іконников 2001-2002, 1:345).

Сутність «освоєння спадщини» полягала в засвоєнні архітекторами «класики як методу». Просте відтворення класичних форм трактувалося як формалізм, еkleктика, і підлягало засудженню: «...використовуючи класику, не варто сліпо копіювати її зовнішні форми... варто намагатися зрозуміти систему, яка веде до класичного рішення даної проблеми. Працювати з античними деталями та механічно їх повторювати – це ще зовсім не означає слідувати завітам класики. Навпаки, подібний шлях неминуче приводить до еkleптики та формалізму», - зауважував І. Жолтовський (Бархін та ін. ред. 1975, 1:36). Соціалістична епоха повинна була створити власну класику,

«таку ж правдиву, реалістичну, народну», але «на ступінь вище» античної класики та класицистичних стилів попередніх епох. Отримання нової, «вищої» якості класики передбачалося у зв'язку зі «звільненням людства», тобто з тотальним утвердженням радянського політичного режиму та комуністичної ідеології. «Звільнене людство» повинно було глибше і повніше розуміти природу, закони органічної матерії, з яких брали свій початок класичні архітектурні стилі й, на думку І.Жолтовського, мали взяти витоки нова, радянська класика та соцреалізм (Бархін та ін. ред. 1975, 1:36).

Метод соцреалізму в архітектурі передбачав поєднання «національної форми» і «соціалістичного змісту». Дана вимога знайшла вираження у синтезі елементів національних традицій і форм неокласицизму (Іконников 2001-2002, 1:433). Причому власне форма будівлі, її об'ємно-просторова композиція повинна була втілювати «соціалістичний зміст». Задачею зодчого було насамперед побудувати композицію таким чином, «щоб вона виражала установки радянської архітектури», тобто демонструвала характерні для радянського неісторизму риси, і лише «після розробки цієї основної передумови» архітектор повинен враховувати решту факторів, такі як клімат, географічні та топографічні умови місцевості, особливості побуту (Бархін та ін. ред. 1975, 1:182) та, вочевидь, народні традиції. Таким чином, українська «національна форма» в архітектурі 1945 - 1950-х рр. знайшла своє втілення насамперед в орнаментиці будівель (див. розділ 4), «на тлі ордерної архітектури» (Вітченко 2019, 87). Українські мотиви в системі декорування будівель повоєнних років сучасні дослідники трактують як «зовнішні атрибути української самобутності», необхідність в застосуванні яких виникла з приєднанням Західної України до складу УРСР в 1939 р. та відповідно об'єднання українських земель в якості національної республіки у складі Радянського Союзу (Вітченко 2019, 86).

Розуміння міста насамперед як потужного засобу впливу державної ідеології на людську свідомість розвинулося ще у 1930-х рр. У зв'язку з цим, як зауважує Ю.Косенкова, виникла потреба в створенні «достатньо

стереотипних, зрозумілих масовій свідомості прийомів містобудування, що використовували художню мову класичної архітектурної спадщини в якості своєрідного символу причетності радянського зодчества до традицій світової культури» (2000, 16). Класика отримувала епітети «найвищої мудрості» (Бархін та ін. ред. 1975, 1:36), «найвищої якості творчості та художнього образу» (Бархін та ін. ред. 1975, 1:48). Утвердження класицизму в якості спрямовуючого стилістичного мотиву архітектури 1930-1950-х рр. по замислу «легітимізувало» культурну політику Радянського Союзу: звернення до античності як витоку європейської культури «підтверджувало» приналежність до останньої, дозволяло вибудувати власну ідентичність (Прудникова 2015, 11).

Таким чином, концептуальні основи стилю радянського неоісторизму (рис. 2.2.1) іноді не підлягають однозначному тлумаченню, адже вимоги до архітектури містили безліч протиріч. В цьому власне і полягає специфіка архітектури досліджуваного періоду, яка «повинна бути настільки гнучкою, щоб засвоїти і переварити будь-яку вказівку керівництва... Це головний принцип сталінської архітектури і сталінського мистецтва взагалі» (Хмельницький 2006, 181).

Сучасні зарубіжні дослідники зауважують, що головним у взаємозв'язку архітектури та політики є виведення певної сполучної ланки, адже «стиль архітектури може лишатися незмінним...проте оточуюча політична риторика може повністю змінити значення будівлі» (Vinsand 2004, 10). Наприклад, Н.Ліч (Neil Leach), як його цитує Д.Вінсенд (D.J.Vinsand), зауважує, що «архітектуру можна політизувати лише через асоціацію, тим самим кидаючи виклик загальноприйнятій думці, ніби архітектурна форма є такою, котра існує сама по собі як політична». Н.Ліч додає, що «політичний зміст не перебуває в архітектурній формі; він просто прищеплений до неї шляхом суворого алегоричного процесу» (Vinsand 2004, 12).

Стиль неокласицизму, очевидно, якнайкраще підходив для досягнення ефекту «величчя» та «парадності» в цілях радянської політичної пропаганди.

Як зауважує архітектор-представник доби соцреалізму О.Мунц, лише класика «надає широкий простір вимислу, пафосу в області архітектурної творчості», і саме «класичний пафос» усім зрозумілий, адже він «виражається в формах, далеких від утилітарних міркувань <...> Відірваність форм класики від життєвих буденних задач <...>, що дає простір мрії, забезпечує періодичні перемоги класики над розумними і тверезими формами середньовіччя, якщо говорити про минуле, і над конструктивними, функціональними та ін., якщо говорити про сучасність» (Бархін та ін. ред. 1975, 1:87-88).

Загалом на трансформації архітектури та міського середовища мали вплив певні соціалістичні ідеологеми - смислові одиниці радянської ідеології. Зазвичай ідеологеми виражаються символами (наприклад, емблемою, гербом тощо), словами або словосполученнями (*диктатура пролетаріату, світле майбутнє, вождь, партія, комунізм* тощо). Очевидно, що ідеологеми часто перетинаються з міфологемами: «будь-яку ідеологію, а тоталітарну особливо, можна віднести до типу міфологізованих ідейних утворень, оскільки в будь-якій ідеології робиться акцент не на справжнє відображення реальності, а на популяризацію штучно створеної картини світу, в яку потрібно свято вірити» (Вепрева та Шадріна 2006, 125). Таким чином, політичний міф використовується як засіб маніпуляції масовою свідомістю. Вплив архітектури на людську свідомість відзначають відомі зодчі досліджуваного періоду. Наприклад, І.Жолтовський зауважує, що «архітектор організовує не лише простір, але й людську психіку, він справжній організатор життя» (Бархін та ін. ред. 1975, 1:31). «Крім вирішення задач, поставлених державою, та побутових задач, архітектура також вирішує колосальну задачу безпосереднього впливу на глядача формами, виразністю пропорцій, деталями будівлі» - зазначає О.В.Щусев (Бархін та ін. ред. 1975, 1:187).

Рис. 2.2.1. Чинники формування радянського неоісторизму

Загальновідомо, що дана властивість архітектури використовувалася для просування соціалістичних ідеологем. Форма, композиція, стильові риси будівель та ансамблів 1945 - 1950-х рр. застосовувалися таким чином, щоб виразити за допомогою певних символів ідеологічні засади радянської доби. Зчитування людиною даної інформації передбачалось, вочевидь як на свідомому, так і підсвідомому/інтуїтивному рівнях, а самі архітектурні об'єкти відігравали роль невербальних мовних засобів. Зокрема, архітектуру сталінської доби як «слово» або «гасло» трактує В. Паперний (1996).

Досліджуючи проблематику взаємозв'язку слова та архітектури, варто зауважити, на даний момент не існує єдиної прийнятої назви для радянського архітектурного стилю 1930-1950-х рр (рис. 2.2.2). Окрім того, терміни для позначення архітектурного стилю досліджуваного періоду змінювалися з часом. В радянський період він часто позначався як «освоєння класичної спадщини», нині набули поширення такі назви, як «радянський неокласицизм», «сталінський ампір» тощо.

Сучасні дослідники архітектури даного періоду висвітлюють також термінологічні проблеми. Зокрема, С.М.Лінда класифікує тенденції розвитку термінології для позначення архітектурного стилю 1930-1950-х рр. згідно чотирьох чинників: кореляція до архітектурної форми (історизм, неокласицизм, постконструктивізм, ар деко та ін.), до історичної епохи (сталінська архітектура, тоталітарний стиль, тоталітарне мистецтво), до методу (соціалістичний реалізм), та інтегровані терміни (сталінський ампір, пролетарська класика, радянський класицизм, соцреалістичний неокласицизм) (Лінда 2011, 216-224).

Д.Хмельницький наголошує на некоректності застосування деяких термінів, зокрема терміну «радянське ар деко», пояснюючи це тим, що нові евфемізми для позначення сталінської архітектури виникли в 1990-х рр. з метою «по-перше, позбавити це явище негативних асоціацій, по-друге, ввести його в міжнародний контекст», насправді ж формальна подібність між декоративними прийомами ар-деко та сталінської архітектури випадкова, і в їх основі лежали різні принципи формотворення (Хмельницький 2019).

В даному дослідженні для позначення архітектурного стилю в Західній Україні 1945-1950-х рр. було прийнято термін «радянський неоісторизм» як найбільш коректний. Так, термін «сталінська архітектура» не зовсім відповідає часовим межам дослідження, адже велика кількість проаналізованих у дисертації архітектурних об'єктів було зведено в кінці 1950-х рр., іноді - на початку 1960-х рр., тобто після смерті Сталіна і введення постанови про усунення «надмірностей». Інший поширений термін – «радянський (нео)класицизм» - не відповідає стилістичним рішенням будівель, які часто містять елементи інших стилів (бароко, алюзії українського національного стилю тощо).

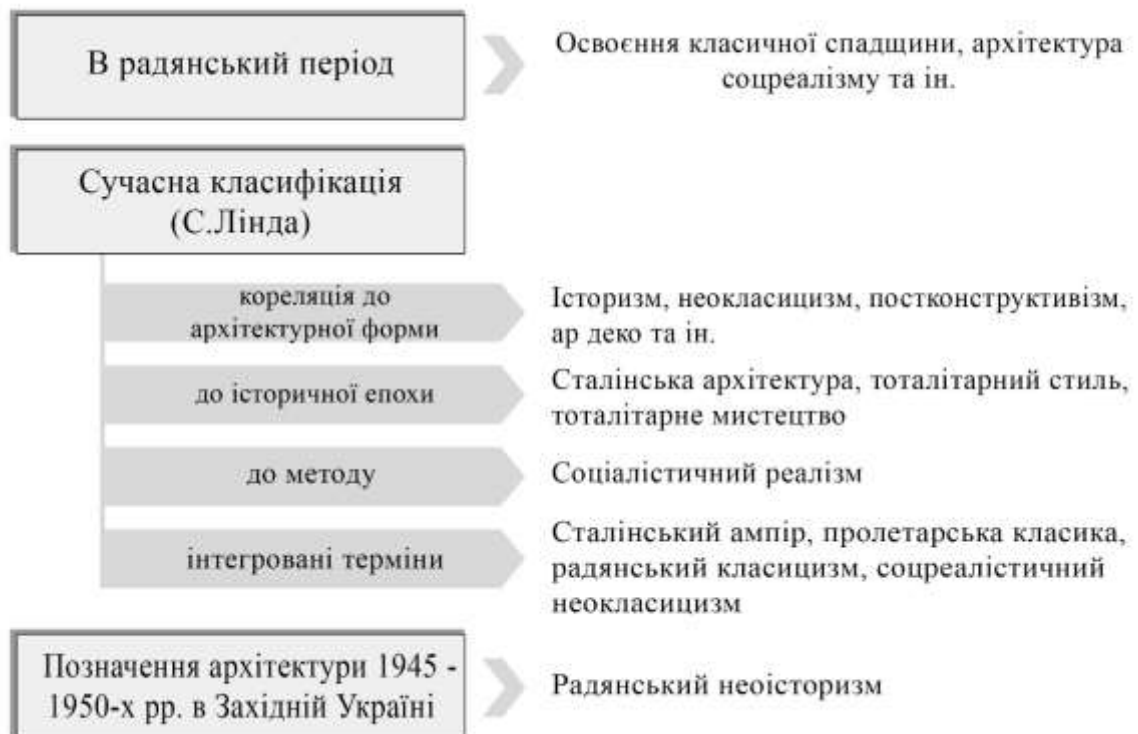

Рис. 2.2.2. Терміни для радянської архітектури 1930-1950-х рр.

Містобудівна концепція, що сформувалася у 1940-х роках, була орієнтована на «ритуальність» поведінки мешканців міста та ідейно-сміслову однозначність складових містобудівної структури. Радянський політичний міф вимагав у повоєнному містобудуванні «генерування певного комплексу соціальних емоцій загального духовного благополуччя» (Косенкова 2000, 25).

Функціонально-планувальний каркас міста включав певний набір обов'язкових компонентів. А.Г.Мордвинов, голова Комітету у справах архітектури при Совнаркомі СРСР, на Всеросійській конференції міських архітекторів у 1945 р. виділив сім умов «містобудівного мінімуму» (рис.2.2.3): єдність міста та природи, що виразилося в озелененні; наявність у місті єдиного композиційного центру - у вигляді центральної площі, головної вулиці; концентрація великих і цінних з архітектурної точки зору громадських будівель на композиційних вузлових точках - для створення силуету міста; комплексний ансамбль забудови житлових вулиць і районів;

чистота та світла колористика будівель, як наслідування традицій російського класицизму; раціональне планування комунальної інфраструктури (технічне оснащення); боротьба за якість проектів та будівництва – тобто, регулярні перевірки (Бон 2013, 46).

Умови містобудівного мінімуму (концепція А.Г. Мордвинова)

■	Єдність міста та природи, що виразилося в озелененні
■	Наявність у місті єдиного композиційного центру - у вигляді центральної площі, головної вулиці
■	Концентрація великих і цінних з архітектурної точки зору громадських будівель на композиційних вузлових точках
■	Комплексний ансамбль забудови житлових вулиць і районів
■	Чистота та світла колористика будівель, як наслідування традицій російського класицизму
■	Раціональне планування комунальної інфраструктури (технічне оснащення)
■	Боротьба за якість проектів та будівництва

Рис. 2.2.3. Сім умов «містобудівного мінімуму»

Серед обов'язкових компонентів містобудівної структури, що втілювали символічний сенс, сучасні дослідники, зокрема Ю.Косенкова, виділяють такі, як система площ (центральної з Палацом Рад – втілення торжества соціалізму, та вокзальної, з якої починалося сприйняття художнього образу міста), «парадна» магістраль, набережна (при наявності водойми) – для демонстрації включення міста в природне середовище, меморіальні споруди та меморіальні парки в честь перемоги Радянського Союзу в Другій світовій війні, збережені архітектурні пам'ятки в структурі міста як знак причетності до глибоких культурних традицій. Компоненти, які

не брали участь у формуванні цілісного ідейно-художнього образу, виносилися за межі міста - наприклад, промислові будівлі (Косенкова 2000, 24).

З точки зору законодавчого регулювання містобудівної діяльності, в 1940-х рр. на теренах Радянського Союзу склалася проблемна ситуація. Законодавчі акти довоєнних років після Другої світової війни (а деякі й раніше) втратили свою актуальність. Так, наприклад, згідно закону 1933 р., котрий був відмінений у 1940 р. в зв'язку з його нераціональністю, міста повинні були забудовуватися будівлями не нижче чотириповерхових (Рубаненко 1946, 3).

Водночас у зв'язку з активною повоєнною відбудовою міст потреба у містобудівному законодавстві різко загострилася. В умовах відсутності єдиного містобудівного акту у 1944 р. Радою народних комісарів СРСР було прийнято постанову «Про державний архітектурно-будівельний контроль» (Яковлева 2014, 46-49), згідно якого на органи Державного архітектурно-будівельного контролю покладалися функції здійснення нагляду за якістю забудови міст та будівництвом найбільш важливих будівель як житлового, так і громадського призначення. При Управліннях у справах архітектури в країнах - тогочасних радянських республіках створювалися головні інспекції, при Управліннях головних архітекторів міст - міські інспекції державного архітектурно-будівельного контролю (СРСР, Совет народных комиссаров 1944, №1110).

В другій половині 1940-х рр. відбувалися спроби розробки цілісних нормативних актів для регуляції містобудівної діяльності, проте з різних причин, в тому числі у зв'язку з неоднозначністю концептуальної основи розуміння міста, кодифікованого містобудівного законодавства у досліджуваний період так і не було прийнято. Містобудівний Устав, що розроблявся з 1946 р. Комітетом у справах архітектури на основі аналізу зарубіжного містобудівного законодавства, був відхилений на фоні боротьби з космополітизмом. Лише у 1955 р. було прийнято постанову Ради Міністрів

СРСР «Про впорядкування планування, зміцнення господарського розрахунку, фінансової дисципліни і поліпшення кошторисної справи в будівництві», згідно якої Урочне Положення, що розроблялося ще у 1920-1930-х рр. і спершу містило лише витрати робочої сили та будівельних матеріалів, було доповнене і перетворене на перший СНиП (Яковлева 2014, 46-49).

Окрім відсутності кодифікованого містобудівного законодавства, спостерігався також дефіцит кадрів. Це призводило до того, що генеральні плани часто створювалися спеціалістами на відстані від міст, які проектувалися. Іншою проблемою повоєнного містобудування стало повільне проходження проектів через бюрократичні механізми (Косенкова 2000, 29). З огляду на розглянуту проблематику містобудування сталінської доби, спостерігалось зміщення самого поняття планування в містобудівному проектуванні з народно-господарчої сфери в художню, метафоричну (Косенкова 2000, 15).

Міста у досліджуваний період розвивалися на основі певних принципів, вироблених в свій час під впливом радянської ідеології, а кожен містобудівний принцип втілював конкретне семантичне значення. Дані принципи в добу панування радянського неоісторизму в різній мірі характерні для усіх тогочасних міст Радянського Союзу, у тому числі для обласних центрів Західної України. Згідно масштабності застосування даних принципів, від географічно найбільшого охоплення до найменшого, локального, їх можна систематизувати наступним чином (рис.2.2.4):

1. Принцип ієрархічності;
2. Принцип композиційності та ансамблевості;
3. Принцип зміни функціонального зонування міста;
4. Принцип «підкування» про мешканців, що виразився у озелененні міст, впорядкуванні водойм та створенні місць відпочинку;
5. Принцип стирання пам'яті про попередню міську громаду та створення нових, радянських «пам'яток епохи»;

6. Принцип включення до нових архітектурних ансамблів збережених історичних будівель та архітектурних пам'яток.

Розглянемо дані принципи детальніше.

Рис. 2.2.4. Принципи радянського містобудування у 1945 - 1950-х рр.

Перший принцип – ієрархічність. В.Паперний характеризує «установку на ієрархію» загалом як властивість радянської культури сталінської доби.

Про тісний взаємозв'язок композиції в архітектурі та ієрархічних структур згадується ще у публікаціях довоєнних років. Так, відомий радянський зодчий О.В.Щусев у 1932 р., розмірковуючи про «ідеал соціалістичного міста», приводить таку метафору: «можна припустити, що перед архітектурою безкласового суспільства буде стояти грандіозна композиційна задача, подібна до тієї, яку розв'язав у поезії Данте, розподіливши усе сучасне йому суспільство по різних розділах своєї геніальної поетичної композиції» (Бархін та ін. ред. 1975, 1:172).

Ієрархічність насамперед втілюється у архітектурному образі загальноміського центру в залежності від адміністративного статусу міста.

Міста-столиці тогочасних радянських республік характеризуються відповідними масштабами архітектурних ансамблів своїх центральних вулиць та площ, а також підкресленою монументальністю та «величчю» забудови. Очевидно, що центральні ансамблі міст-обласних центрів, в тому числі Західної України, мали інший архітектурно-просторовий масштаб.

Співрозмірність центральних площ відповідно до кількості жителів, рекомендована ще у працях Вітрувія та Палладіо, є не лише логічною, але й певною мірою розв'язує на містобудівному рівні поставлене радянським архітекторам завдання освоєння класичної спадщини.

Окрім того, у формуванні центральних ансамблів міст-столиць та інших значних міст (приклади в Україні – Київ, Харків, Дніпропетровськ, Запоріжжя та ін.) (Седак та ін. 1987, 113), велику роль відігравали оголошені архітектурні конкурси. У відносно невеликих містах, зокрема у досліджуваних обласних центрах Західної України, ансамбль центру зазвичай складався з будівель, зведених за типовими проектами і проектами місцевих архітекторів. Загалом містобудівне вирішення – індивідуальне, унікальне для кожного міста.

Строгість ієрархії проявляється також на рівні районів міста. Забудова центрального ансамблю обов'язково повинна перевершувати у своїй «парадності» та «величі» будівлі, розташовані на периферії.

Другий принцип – ансамблевість та композиційність. У безпосередньо повоєнні роки визначальним фактором розвитку радянської архітектури стає «доведена до фанатизму ідея ансамблевого містобудування» (Хмельницький 2006, 251). Ансамбль трактується як «високий ідейно-художній рівень» радянського містобудування (Трапезников ред. 1952, 4), «найдосконаліша форма містобудівного мистецтва» (Савицький 1952, 5).

В центральних частинах міст створювалися нові ансамблі, відбувалася зміна містобудівних акцентів. Вертикальні доміанти довоєнного періоду в містах Західної України, зазвичай представлені соборами, ратушами, замками, втрачали своє провідне значення в містобудівній структурі і замінювалися новими просторовими акцентами – площами з периметральною забудовою. В деяких містах, зокрема столицях тогочасних радянських республік, зміна домінант розпочалася ще в довоєнний період. Загальновідомо, що в Києві у 1930-х рр. х було зруйновано Михайлівський Золотоверхий собор задля зведення на його місці Урядового центру (Черкес 2008, 58), у Москві в 1931р. – знищено храм Христа Спасителя з метою подальшого будівництва на його місці Палацу Рад (Черкес 2008, 112). У післявоєнні роки в Берліні, столиці НДР, в рамках «соціалістичного будівництва» було зруйновано замок Гогенцоллернів, що становив ядро історичного містобудівного ансамблю, з утворенням на його місці площі Маркса-Енгельса (Черкес 2008, 169).

У 1945 - 1950-х рр. в трактуванні центрів радянських міст відбулися деякі зміни: окремі площі замінила система просторових композицій (котрі зазвичай являли собою декілька площ, з'єднаних віссю - магістраллю, з ансамблевою забудовою радянського неоісторизму). Прикладом реалізації такого планування міських центрів є вул. Хрещатик у Києві, ансамбль Мінська (Баранов та ін. ред. 1975, 18) та ін.

Не лише центральна частина, але й усе місто 1940-1950-х рр. відповідно до радянських містобудівних підходів повинне являти собою стилістично цілісний, композиційно завершений ансамбль (що, звісно, є неможливим і нераціональним з точки зору урбаністики). Ідея ансамблевості пов'язана насамперед з «монументальною меморіальністю» як важливим компонентом повоєнної архітектурної думки, у зв'язку з якою міста, що підлягали відбудові, трактувалися як «пам'ятники» (Добренко 2020, 1:148). На думку Ю.Косенкової, розуміння містобудівної структури як завершеного твору мистецтва, без перспектив розвитку в часі та просторі, є причиною, з якої концепція повоєнного міста в подальшому не отримала повноцінної розробки (Косенкова 2000, 43).

Принцип зміни функціонального зонування міста полягав не лише у винесенні за межі міста промислових та інших об'єктів, які не виконували репрезентативної функції, але і у переформатуванні центральних просторів. Так, наприклад, колишні транзитні магістралі в межах міста трансформувалися в нові планувальні осі, навколо і вздовж яких формувалися центральні ансамблі, з великими площами та «парадною» забудовою. Варто зауважити, стійкі функціонально-транспортні зв'язки загалом визначають структуру радянського міста як історичної морфологічної системи (Осиченко 2021, 66).

Окрім того, саме в безпосередньо повоєнні роки формується ідея житлового мікрорайону як основної структурної одиниці міста, «що дозволяє вирішити проблему раціонального і економічного розміщення усіх видів культурно-побутового обслуговування» (Баранов та ін. ред. 1975, 18). Відбувалося укрупнення кварталів, резервування нових територій під житлову забудову.

Також в 1940-х рр. в радянському містобудуванні сформувався підхід щодо зонування, який передбачав розподіл території міста на три зони: 1) зона багатоповерхової капітальної забудови; 2) зона малоповерхової забудови; 3) зона садибної забудови. Основним типом в малих та середніх

містах повинна була стати одно- та двоповерхова забудова (75-95%). Причому в центральних частинах забудова планувалася від двоповерхової до чотириповерхової, в залежності від величини міста. Для міст з кількістю населення понад 100 тисяч передбачалася багатоповерхова забудова в центральній частині, двоповерхова в решті районів (Рубаненко 1946, 4.)

Принцип озеленення міст та створення місць відпочинку семантично втілював своєрідне «*підкування*» про мешканців, «*оздоровлення*» міста. В більшості радянських міст відбувалося впорядкування існуючих парків та створення нових зелених насаджень, бульварів, скверів. Впорядковувалися набережні водойм, у деяких містах формувалася система штучних водних об'єктів. Відсутність достатньої кількості зелених насаджень часто трактувалася як негативний наслідок буржуазного ладу, відповідно його усунення являло собою одну з перших задач містобудівних трансформацій у руслі «*соціалістичної реконструкції*» і мало символічне значення.

Принцип стирання пам'яті про попередню міську громаду виразився насамперед у ліквідації історичних кладовищ та пам'ятників. На теренах Радянського Союзу ліквідація цвинтарів розпочалася ще у довоєнні роки. Деякі сучасні дослідники трактують руйнування кладовищ в СРСР «не лише як ціленаправлену боротьбу з народною та сімейною пам'яттю або прояв цинічного всеруйнівного атеїзму... але й переформатування просторів у руслі більшовицької модернізації» (Соколова 2018, 74). В теоретичних роботах про соціалістичні міста кладовища взагалі не розглядаються, більше того, вони відсутні навіть на генеральних планах нових міст 1920-1930-х рр. Питання з захороненнями планувалося вирішувати в майбутньому шляхом будівництва крематоріїв (Соколова 2018, 75-94).

Поряд з ліквідацією історичних кладовищ відбувалося усунення пам'ятників політичних та культурних діячів попередньої «капіталістичної» доби, відповідно до ленінського плану «монументальної пропаганди» (Толстой 1961, 7). Натомість встановлювалися нові, радянські пам'ятники, а у повоєнні роки – також меморіали загиблим під час Другої світової війни

воїнам радянської армії. Дане явище було характерним для усіх міст Радянського Союзу, в тому числі міст Західної України.

Принцип включення до нових архітектурних ансамблів збережених архітектурних пам'яток та деяких історичних будівель, зазвичай зі зміною їх функціонального призначення, вочевидь, семантично пов'язаний зі згаданою Ю.Косенковою «причетністю до глибоких культурних традицій» (Косенкова 2000, 24). Проте, варто зауважити, не всі історичні будівлі продовжували своє існування в новій міській структурі, а збережені могли реконструюватися зі значною зміною свого первинного архітектурного образу.

Загалом повоєнна реконструкція міст передбачала збереження містобудівної структури, що склалася історично, з одночасним її переформатуванням згідно «нової техніки міського господарства та вимог покращення умов життя населення» (Седак та ін. 1987, 113). Також передбачалося «регулювання чисельності населення шляхом планомірного розвитку економіки міста, оздоровлення міста і покращення його транспортних умов, раціональна побудова мереж культурно-побутового обслуговування» (Седак та ін. 1987, 113).

Усі розглянуті вище прийоми та принципи в різній мірі втілювалися у проектах нових генеральних планів, згідно яких відбувалися архітектурно-містобудівні трансформації досліджуваних міст Західної України у 1945 - 1950-х рр.

2.3. Особливості містобудівних перетворень архітектурних ансамблів центральної частини міст Західної України

Очевидно, що модель повоєнного міста як цілісного ансамблю було складно втілити в існуючій містобудівній структурі досліджуваних міст Західної України, яка формувалася протягом століть. «Соціалістична реконструкція» розпочалася з їх центрів, які найбільш постраждали в роки Другої світової війни.

Розпланування **Рівного** у міжвоєнні роки (1921-1939), що становило містобудівну основу для трансформацій міста у досліджуваний повоєнний період, зафіксовано в ряді генеральних планів. Детальний аналіз фіксаційних генеральних планів та порівняння з планами Рівного більш пізніх років дає можливість встановити зміни, що відбулися протягом 1945-1950-х рр (див. додаток В). Основою для генерального плану Рівного, розробленому в 1945 р., стали ідеї функціонального та просторового розвитку міста, закладені у конкурсному проекті довоєнних років, архітектори – М.Буцкевічевна, В.Вечоркевич. Даний проект переміг у загальнодержавному (на той момент - всепольському) конкурсі на розробку ескізного плану забудови міста, що проводився у 1936 р (Михайлишин ред. 2020, 24-25).

Перша схема генерального плану Рівного у повоєнні роки була створена у 1945 р. Київським інститутом «Діпромiст» (автор - Д.С.Бойченко). Проект містив опорний план Рівного із відображенням стану міста після руйнувань, завданих в роки війни, схеми генерального плану, а також перспективне зображення міського центру (ДАРО 1945, 2).

Схема генерального плану відображала підходи до організації середовища, запропоновані А.Г.Мордвиним, і передбачала такі заходи, як організацію площ – центральної, театральної та привокзальної, створення нових магістралей паралельно існуючої головної, яка на той момент мала назву вул.Сталіна, винесення транзитного руху з головної вулиці на нову дорогу за межами міста (ДАРО 1945, 26), організацію нових парків та скверів (у тому числі на місці існуючих кладовищ) та ін.

Зонування Рівного передбачалося по принципу переважаючої забудови: в центральному районі – двоповерхової, а на головній магістралі – триповерхової; в районі Грабника – малоповерхової (котеджів); в районах Воля та Цегельня – одноповерхової індивідуальної.

Центральний район міста відповідно до схеми розробленого генплану трактувався як система двох площ, причому першочерговим заходом

визначалося будівництво ансамблю Театральної площі (ДАРО 1945, 9). Наступним планувалося спорудження Будинку Рад.

«Східний фасад» Рівного, звернений у напрямку Києва, був визначений як головний, а отже потребував відповідного архітектурного вирішення. Забудова ансамблю головної магістралі мала розв'язати це містобудівне завдання, створити «враження процвітання і добробуту» (Михайлишин 2016, 58). Центральна вулиця повинна була забудовуватися «парадними» триповерховими будинками до самого в'їзду до міста. В'їзд передбачалося оформити «вежею, скульптурою, зеленню» (ДАРО 1945, 10).

Таким чином, у безпосередньо повоєнний період колишня транзитна магістраль, яка була збудована в середині XIX ст. як Києво-Брестське шосе і у довоєнний період виконувала роль головної вулиці (Прищепа 2006, 95), перетворювалася в межах Рівного на парадний проспект, з Театральною площею як головним архітектурним акцентом (Рудницький 1971, 29). Композиційно ансамбль центру в Рівному у 1945 - 1950-х рр. сформувався за *лінійним принципом* (табл. 2.3.1). Окрім ансамблю Театральної площі, вздовж центральної магістралі було споруджено заклади освіти, адміністративні та житлові будівлі.

Очевидно, що зміна архітектурних акцентів у містобудівних структурах в 1945 - 1950-х рр. (табл. 2.3.2) є найяскравішим проявом «соціалістичної реконструкції» і, згідно аналізу документів генеральних планів досліджуваних міст, її першочерговою задачею. У довоєнний період в силуеті Рівного роль архітектурних доміант виконували неоготичний костел та Свято-Воскресенський собор, зведені наприкінці XIX ст. на головній міській вулиці, а решта забудови центральної частини в основному являла собою одно- та двоповерхові будівлі (Прищепа 2006, 99). Тобто містобудівна структура мала дві явно виражені висотні доміанти, що знаходилися на відстані одна від одної і «фіксували» собою центральну частину міста. Зрештою значення історичних архітектурних доміант – храмів у місті Рівне було знівельовано за рахунок збільшення висотності сусідньої забудови, а

також їх реконструкції зі зміною функціонального призначення. Як відомо, згодом в будівлі костелу розміщувався кінотеатр (нині – Зал камерної та органної музики), а в соборі – музей космонавтики та наукового атеїзму.

Ансамбль Театральної площі, до складу якого увійшли власне театр (арх. О.Крилова та О.Малишенко) (Тимофієнко ред. 2003, 437), готель та чотириповерхові житлові будинки, на перших поверхах яких розмістилися заклади торгівлі, утворив нову просторову домінанту в містобудівній структурі (табл. 2.3.3).

Б.Посацький звертає увагу на відсутність яскраво вираженої висотної домінанти у складі самого ансамблю (2001, 157) – будівлі мають приблизно однакову висоту (табл. 2.3.4). Даний факт, згідно нашого припущення, не є випадковим з семантичної точки зору: історично в Рівному, як було зазначено вище, роль висотних домінант виконували храми, які окрім того представляли дві найбільш чисельні релігійні та етнічні громади. «Вирівнювання» нової забудови по висотності разом зі збільшенням останньої давало можливість ліквідувати провідну роль історичних архітектурних домінант без їх фізичного руйнування.

Загалом вертикальна спрямованість будівель асоціювалася з сакральною архітектурою. Яскраво виражені вертикальні домінанти в епоху панування радянського неоісторизму використовувалися в основному лише у містах – столицях, відповідно до принципу архітектурної візуалізації адміністративної *ієрархії* міст. Роль таких вертикальних домінант в міфології радянської доби була доволі очевидною – від церков та соборів вони успадкували функцію матеріального втілення певного «священного» символу, по-суті являючи собою «храми» доби соціалізму. Варто згадати, як приклад, висотні будівлі в столиці СРСР - Москві. По-перше, вісім московських висотних будівель (так званих «сталінських висоток») розглядалися як алюзія храму Василя Блаженного, котрий у свою чергу трактувався як метафора «об'єднання окремих частин і земель Руської держави довкола царюючої Москви» (Добренко 2020, 1:206). По-друге,

витоки власне висотного будівництва розглядалися як «російська класична традиція», що бере свій початок від спорудження дзвіниць та церков (Добренко 2020, 1:207).

В Києві згідно первинного проекту готель «Україна» (раніше – «Москва») також повинен був стати вертикальною домінантою серед повоєнної забудови центру, проте у зв'язку з усуненням «надмірностей» було зменшено поверховість будівлі, не реалізовано завершення у вигляді «вежі» зі шпилем (Андрущенко 1995, 255-259).

Будівлі радянського неоісторизму, що виконували роль висотних акцентів, зводилися також в містах-столицях країн так званого соціалістичного табору – наприклад, Casa Presei Libere (Будинок Вільної преси) в Бухаресті, Палац культури та науки у Варшаві, готель «Дружба» у Празі (Лінда та Шулдан 2018).

У зв'язку характерною для архітектури 1945-1950-х рр. ідеєю ансамблевості художня цінність окремих будівель ставилася в повну залежність від її ролі в ансамблі (Хмельницький 2006, 252). Ідея ансамблів у повоєнній архітектурі, окрім досягнення ефекту «величі» і «парадності», мала ще один аспект: просторова домінанта (ансамбль) утворена групою подібних за стильовими рисами і висотністю будівель; вона по своїй суті колективна, що цілком відповідає соціалістичним ідеологемам. Індивідуалізм, відокремленість старих архітектурних домінант трактувалися як явища буржуазні, тобто негативні.

Окрім створення репрезентативних архітектурних просторів в центральній частині міста (відповідно до *принципу ансамблевості*), планувався ряд інших заходів – зокрема, винесення існуючих заводів та фабрик на периферію, посилення індустріальної бази Рівного і будівництво нових підприємств (планувалися механічний, комбікормовий заводи, меблева та швейна фабрики, хлібозавод). Схемою генерального плану передбачалося розширення території міста з врахуванням зростання населення до 80 тис. мешканців. Площі під нові промислові підприємства планувалося

резервувати в північній частині Рівного, біля залізниці, а під сельбищні території – в північному та південно-східному напрямках.

Дані заходи втілювали *принцип зміни функціонального зонування* міст.

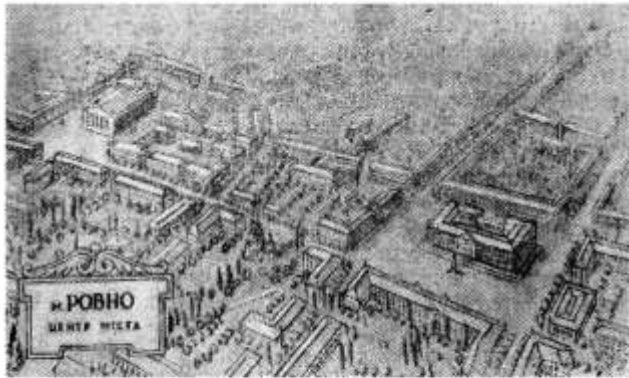
Щодо заходів з озеленення та пов'язаного з ним *принципу «пiклування»* про мешканців міста, проект передбачав створення парку зі спортивним сектором в районі палацу Любомирських та водного басейну з використанням р.Устя (Михайлишин 2016, 56), впорядкування існуючого парку ім.Т.Шевченка. Також новий парк у Рівному було запроектовано на території старого цвинтаря, поряд з Будинком культури, який там планувалося розташувати (не реалізовано).

Як показують натурні обстеження у Рівному, історичні цвинтарі, на яких розташовувалися братські могили загиблих під час Другої світової війни воїнів Радянської армії (Грабник, кладовище на вул. Дубенській), перетворювалися на своєрідні меморіали і зберігалися. Решта історичних цвинтарів підлягала ліквідації. Аналогічна ситуація відбувалася й у інших досліджуваних містах. Таким чином, *втілювався містобудівний принцип стирання пам'яті про попередню міську громаду*.

Проект схеми генерального плану 1945 р. був втілений не повністю, проте його реалізовані пункти намітили шляхи подальших містобудівних трансформацій Рівного. У 1955 році було затверджено наступний генеральний план міста (також розроблений «Діпромiст») (ДАРО 1955а, 1). Відповідно до генплану у центральному районі Рівного серед нового житлового будівництва 73,1% становили багатоповерхові будинки та 7% двоповерхові, а в решті планувальних районів (Воля, Грабник, Південно-Східний та Західний) переважало двоповерхове та садибне будівництво.

Двоповерхові муровані будинки ХІХ - початку ХХ ст. на вул.Соборній, які згідно попередніх містобудівних рішень планувалося замінити комплексом будівель в стилі радянського неоісторизму, відповідно до нового генерального плану 1955 р. залишалися в структурі центральної забудови у зв'язку з економічною недоцільністю їх зносу (Михайлишин та Луц 2020,

159-173). Не був також реалізованим проект Будинку Рад із прилеглою площею (рис.2.3.1).

Проект забудови центральної частини м.Рівне
Джерело ілюстрації: Молчанов 1957

1948р. Ескізний проект пам'ятника
Олеко Дундичу в Рівному архітектора
Жукова А.Ф.

Рис. 2.3.1. Нереалізовані проекти 1945-1950-х рр. у Рівному

Спорудження ансамблю Театральної площі, як і окремих «парадних» будівель на вільних ділянках вздовж центральної магістралі, тривало до кінця 1950-х рр. У 1962 р. Держбудом УРСР було розроблено новий проект планування міста (Михайлишин 2016, 59), який по суті завершує добу стилю радянського неоісторизму в містобудівних трансформаціях Рівного.

В роки Другої світової війни місто **Луцьк**, як і Рівне, зазнало значних руйнувань.

Генеральний проект планування, за яким відбувалися повосенні містобудівні трансформації Луцька, був розроблений київським «Діпромист» у 1952 р. (автор – арх. Е.Теплицький) (Колосок та Метельницький 1990, 129). Серед першочергових завдань зазначались проведення впорядкування архітектурно-планувальної організації міста (*принцип зміни функціонального зонування*), збільшення кількості багатоповерхової забудови, створення нового ансамблю адміністративно-громадського центру (*принцип ансамблевості*), організація зелених насаджень, поліпшення благоустрою міста (*принцип «пiклування»*) та ін.

Генеральним проектом планування у містобудівній структурі Луцька зауважувалися певні недоліки, котрі «в умовах радянського соціалістичного ладу абсолютно не терпимі і вимагають свого усунення». Такими недоліками були: мала кількість зелених насаджень, відсутність громадських площ, об'їзних транзитних доріг, низька поверховість будівель (Колосок та Метельницький 1990, 130). Варто зауважити, дані недоліки були характерні не лише для Луцька, але й решти досліджуваних міст. Територіального розширення міста новим генеральним планом не передбачалося, проте збільшення кількості населення планувалося спершу до 45 тис., а пізніше – до 60 тис. жителів.

Однією з першочергових задач стало формування центрального ансамблю. Згідно генерального плану 1952 р. у Луцьку в безпосередньо повоєнні роки було зведено ансамбль нового загальноміського центру на вул. 17 Вересня (сучасний Проспект Волі).

В композиції містобудівної системи повоєнного Луцька провідну роль було відведено колишній транзитній магістралі (Рудницький 1971, 26), сформованій ще у 1870 р. згідно з тогочасним планом розбудови міста на деякій відстані від історичного міського ядра. У ХІХ ст. вулиця являла собою поштовий шлях на Рівне, забудовувалася одно- та двоповерховими будинками. Вздовж неї також будувалися млини та влаштовувалися кладовища (Пясецький та Мандзюк 2005, 67). Згодом саме на Проспекті Волі зосередилася більшість забудови 1945 - 1950-х рр. Таким чином, центральний ансамбль у Луцьку, як і в Рівному, сформувався за *лінійним (осьовим)* композиційним принципом (табл. 2.3.1).

Основним осередком «парадної» магістралі стала симетрична площа з адміністративною будівлею на центральній осі (арх. Ю. Бородін, 1954 р.) (Колосок та Метельницький 1990, 132), в якій нині розміщується Волинський національний університет імені Лесі Українки, та житловими будинками по периметру. Площа розташована на високому схилі р. Стир на відстані від історичного міського ядра, до складу якого входили замок Любарта та

розташовані поряд храми, які протягом століть слугували архітектурними домінантами Луцька. При розробці центру міста у повоєнні роки особливу увагу належало надати композиційній ув'язці нової центральної площі з розташованим поруч парком та ансамблем старого міста.

Живописний характер місцевості та силует історичної частини Луцька планувалося використати «для збагачення перспективи», що відкривалася з терас нового центру. Проте згодом силуети старих домінант виявилися приховані за кронами дерев. Це також можна розглянути як передбачений семантичний аспект: плин часу ніби підкреслює нівеляцію старих домінант, плавно ховаючи їх від поглядів громадян «світлого комуністичного майбутнього». Замок і храми довкола нього продовжують існувати в структурі Луцька, проте повністю втрачають роль вертикальних домінант у зв'язку з віддаленістю, а новий просторовий акцент домінує над ними (табл. 2.3.3).

Серед інших заходів щодо реконструкції Луцька передбачалося впорядкування річки та оздоровлення заболочених місцин. Намічалось регулювання річки Стир та будівництво річкового вокзалу в центральній частині міста (ДАВО 1945-50, 9).

Також проводилися інші заходи по благоустрою Луцька - озеленення центру, встановлення пам'ятників тощо (ДАВО 1953а, 1-3).

Містобудівна структура **Тернополя**, що склалася історично, в зв'язку із завданими під час Другої світової війни масштабними руйнуваннями, у безпосередньо повоєнні роки зазнала докорінної реконструкції. Як і генеральні плани Рівного та Луцька, в Києві у 1945 р. інститутом «Діпромісто» було розроблено схему генерального плану, яка намітила шляхи відбудови Тернополя (автори - архітектори В.Новиков, А.Сидоренко). Дана схема стала основним документом, що регулював відновлювальні роботи у місті в безпосередньо повоєнні роки. З 1945 по 1953 рр. було виконано великі об'єми будівельних робіт, відбувалася як реконструкція пошкоджених під час війни будівель, так і спорудження нових.

Згодом інститутом «Діпромiсто» створено генеральний і детальний проект планування та забудови міста Тернопіль (автори – архітектори В.Новиков та Н.Панчук) (ДАТО 1945, 2).

Ансамбль нового загальноміського центру було споруджено між берегом річки Серет і залізничною магістраллю, на території колишнього ділового району, сформованого в ХІХ ст. (Рудницький 1971, 24). Забудова західного та центрального районів міста в роки війни була повністю зруйнована. Згідно нового генерального плану, ці райони підлягали докорінному переплануванню та усуненню «недоліків» довоєнного містобудівного рішення - квартали укрупнювалися, пробивалися нові вулиці, а існуючі розширювалися. Проводилися заходи з озеленення міста.

Відповідно до *принципу ансамблевості*, проектувалася площа з традиційним архітектурним ансамблем в стилі радянського неоісторизму. Площа з бульваром протяжністю 80 м, її периметральна забудова та будівля театру (арх. І.Михайленко, Д.Чорновіл, В.Новиков) (Тимофієнко ред. 2003, 437), розташована на центральній осі площі, сформували основний архітектурний акцент Тернополя 1945 - 1950-х рр. Бульвар виходив до вул.Руської (у досліджуваний період - вул.Сталіна), де зосередилася значна кількість нових будівель. Таким чином, у Тернополі теж було створено своєрідну «парадну» вулицю-вісь. Більшість вулиць, прилеглих до вул.Руської (в основному - в західному напрямку: сучасні вул. Грушевського, вул. Парашука, вул. Танцорова, вул. Замкова, майдан Волі та ін.), також забудовувалися у 1945 - 1950-х рр. Композиційно ансамбль центру міста Тернопіль у досліджуваний період формувався на основі *центричної* композиційної моделі (табл. 2.3.1).

Яскраво вираженою висотною архітектурною домінантою Тернополя у довоєнні роки слугував неоготичний костел, збудований на початку ХХ ст. Під час Другої світової війни будівля була частково пошкоджена, а в 1950-х рр. демонтована в процесі «соціалістичної реконструкції» міста. Необхідність зносу костелу, поряд зі збереженням і відбудовою деяких інших

історичних будівель, пошкоджених під час війни, пояснювалася його зведенням «у капіталістичний час з політичною метою» (Рудницький 1971, 24). На місці костелу у 1958-1959 рр. було зведено універмаг (Гуменний 2017, 172), що поряд з іншими громадськими та житловими будівлями ввійшов до ансамблю нової центральної площі (табл. 2.3.3).

Варто зауважити, що в роки «соціалістичної реконструкції» подальша доля збережених протягом років війни будівель у розглянутих містах Західної України, вочевидь, частково залежала також від стильової приналежності. Зокрема, якщо у архітектури неокласичного, неоренесансного або місцевого «народного» стилю зазвичай був шанс зі зміною свого функціонального призначення увійти до структури нової радянської ансамблевої забудови, то будівлі неоготичного стилю намагалися «приховати» (Рівне, Луцьк) або ж зруйнувати (Тернопіль). Окрім маркування неоготичного стилю як «буржуазного» та, вочевидь, храмового, існують інші пояснення неприхильності радянського режиму до неоготики. Перш за все, це вимога до архітектури бути «національною за формою, соціалістичною за змістом» (Іконников 2001, 1:433). Неоготика жодним чином не відповідала цим вимогам і трактувалася як «стиль доби соціального занепаду» (Хмельницький 2006, 180).

Згадуваний вище радянський архітектор А. Щусєв ще у 1935 р. зауважує, що «ідея громадських будівель, таких як терми та форуми, ближча нам, аніж ідеї готичних соборів», проте не заперечує значимість даного стилю, але лише як «засобу вдосконалення майстерності [архітекторів]» (Бархін та ін. ред. 1975, 1:198). Недоречність неоготики в радянській архітектурі пояснювали й тим, що вона надто «невагома», а отже, «заперечує реалізм», тоді як радянська архітектура повинна була виражати масу, стійкість, пишність і симетрію (Хмельницький 2006, 194).

Не лише парафіяльний костел, але й велику кількість культових пам'яток та інших будівель довоєнного періоду в Тернополі, що були частково пошкоджені під час Другої світової війни, такі як Новий Замок,

ратуша та ін, не відновлювали. У повоєнні роки на місці міського магістрату було створено сквер з екзотичними рослинами, замість Нового Замку згодом збудовано готель «Тернопіль» (Гуменний 2017, 172). Зруйновані житлові будівлі замінили новою житловою та громадською забудовою.

Згідно *принципу «підключення»*, проводилися заходи з благоустрою міста – зокрема, в 1950-х роках було відновлено та збільшено до 200 га Тернопільський став, а на його березі влаштовано парк (ДАТО 1945, 2). Реконструйована водойма стала «головним пейзажним мотивом» (Рудницький 1971, 25) Тернополя, візуально включаючись у структуру міського ансамблю. Будівлі, проєктовані для спорудження біля ставу, орієнтувалися головними фасадами в бік водойми, так як ця забудова формувала силует міста при в'їзді по шосе з львівського та стрийського напрямків (ДАТО 1945, 5). На березі поблизу Старого замку влаштували пляж, також на ставку спорудили човнову станцію (згодом їх ліквідували у зв'язку природними чинниками - осідання берегів, а набережну заасфальтували) (Гулько 2015, 260).

У повоєнні роки перша схема генерального плану **Івано-Франківська** (в досліджуваний період – місто Станіслав) була розроблена Київським Діпромист у 1946 р., автор – архітектор І.Фейгін. Робота над схемою розпочалася у 1945 р., спершу було виготовлено опорний план, розроблено економічний стан виробництва, техніко-економічні основи розвитку міста. На розрахунковий період, до 1960 р., передбачалося зростання кількості населення до понад 88 тис. мешканців.

Відповідно до схеми генплану, під багатоповерхове будівництво планувалося відвести 79 га, під малоповерхове, дво- та триповерхове – 84 га, одноповерхове садибне – 146 га. Розвиток багатоповерхового будівництва передбачався на південний захід від історичного центру. Райони за залізничним полотном – Вовчанецький тракт – залишався в існуючому на той момент стані у зв'язку з наявними територіями в інших напрямках. Планувався розвиток промисловості – будівництво авторемонтного,

тракторного, чавунно-ливарного та ін. заводів, за межами сельбищної території, згідно *принципу функціонального зонування*. Нові зелені насадження згідно схеми генплану розміщувались в основному на територіях історичних цвинтарів, з ліквідацією останніх (*принцип стирання пам'яті про попередню міську громаду*).

Однак, дана схема була відхилена експертами архітектурної комісії у зв'язку з рядом зауважень (ДАІФО 1945, 283). Критиці були піддані збереження композиційно-планувальної структури із «заплутаною мережею вулиць з її небезпечними перехрестями, сліпими тупиками, лабіринтами», відсутність магістралі, що зв'язувала б вокзал з центром, невирішена привокзальна площа, відсутність районування, пропозиція знести ратушу, замінити храми-пам'ятки архітектури багатоповерховими будинками, влаштувати на місці існуючого історичного центру новий ансамбль тощо (ДАІФО 1945, 307).

Генеральний план міста Станіслав, виконаний Київським Діпромiст у 1955 р., не передбачав докорінної містобудівної реконструкції і зберігав мережу тогочасних вулиць (Головатий 2013, 15).

Серед заходів з благоустрою загальноміського значення, що проводилися у безпосередньо повоєнні роки, варто згадати спорудження методом народної будови водного басейну (1954-1955 рр.). Влаштоване озеро мало площу 38 га, на ньому було споруджено човнову станцію, вишку для стрибків у воду, пляж та відкритий плавальний басейн (Гандзюк, Головатий та Федунків 2014, 75).

У 1956 р. Діпромiст був розроблений детальний проект планування центрального району міста на основі генерального плану. До проекту також входили схема транспорту, схема висотного рішення характерних вузлів магістралей, поперечні профілі вулиць центрального району, а також ескізний проект планування і забудови вул. Радянської (нині – вул. Незалежності), театральної та Привокзальної площ (ДАІФО 1956а, 42).

Проектом планування центрального району 1956 р. передбачалися створення зелених масивів громадського призначення (*принцип «пiклування»*), розміщення шкіл, дитячих садочків, магазинів, культурно-побутових закладів. Існуючі вулиці реконструювалися і розширялись, квартали укрупнювалися. Проектувався головний шляхопровід через залізну дорогу, розроблялися нові червоні лінії для покращення роботи міського транспорту (ДАІФО 1956а, 43).

Також, відповідно до *принципу ансамблевості та композиційності*, намічалось створення нової центральної площі в геометричному центрі міста, реконструкція Привокзальної площі, організація площі з будівництвом на ній театру (ДАІФО 1956а, 43)..

Варто зауважити, поряд із запроектованою в 1950-х рр. площею на вул. Незалежності знаходився цвинтар, закритий для поховань у 1955 р. Згодом, у 1970-1980-х рр., відповідно до соціалістичних містобудівних підходів він був знищений і перетворений на сквер (нині - реконструйований як меморіальний сквер).

Так як проект центру було затверджено після постанови про усунення надмірностей в архітектурі, новий центральний ансамбль радянської доби в Івано-Франківську представлений забудовою в більш лаконічних архітектурних рішеннях, без класицистичних елементів. Композиційно центральна частина Івано-Франківська у 1945 - 1950-х рр. розвивалася на основі *дисперсної моделі*: окремі будівлі в стилі радянського неоісторизму в містобудівній структурі зводилися в оточенні існуючої історичної забудови, на вільних ділянках або на місці зруйнованих будівель (табл. 2.3.1).

У зв'язку із великою часткою збереженої історичної забудови Івано-Франківська, зміна архітектурних домінант у 1945-1950-х рр. в даному місті мала свою специфіку (табл. 2.3.3), дещо відмінну від розглянутих вище Рівного та Тернополя, де «соціалістична реконструкція» докорінно змінила образ загальноміських центрів. Деякі аналогії можна відзначити щодо трансформації Луцька, де історично сформовані домінанти збереглися у

складі історико-культурного заповідника на відстані від новозбудованого центрального ансамблю, але втратили роль вертикальних містобудівних акцентів.

Нова «парадна» центральна магістраль (нині - вул. Незалежності) в Івано-Франківську теж почала формуватися на деякій відстані від збереженого історичного міського ядра. Проте характерного ансамблю в стилі радянського неоісторизму в місті сформовано не було.

У 1945 -1950-х рр. нові будівлі в основному інтегрувалися в історичну містобудівну структуру і споруджувалися на вільних ділянках. Масштабніше будівництво розгорнулося в Івано-Франківську дещо пізніше і, відповідно, представлене стилістично іншою архітектурою.

У міжвоєнний період найяскравішою висотною архітектурною домінантою Івано-Франківська слугувала ратуша, збудована у 1932 році за проектом С.Трелі у популярному в міжвоєнні роки стилі модерн. Варто зауважити, будівля не виконувала своєї функції - магістрат у ній ніколи не розміщувався, так як приміщення не відповідало управлінським потребам, а крила ратуші займали магазини та ресторани. Тобто, будівля ратуші мала скоріше символічний зміст для міста, а не використовувалася у відповідності до функціонального призначення. Під час німецької окупації було прийнято рішення зруйнувати ратушу, але у зв'язку з конструктивними особливостями будівлі її неможливо було підірвати, не пошкодивши при цьому сусідні квартали. В результаті було зруйновано лише одне крило, яке відбудували в 1940-х роках. У 1950-х рр. будівлю ратуші відремонтували і передали під краєзнавчий музей (Паньків 1999, 17-19).

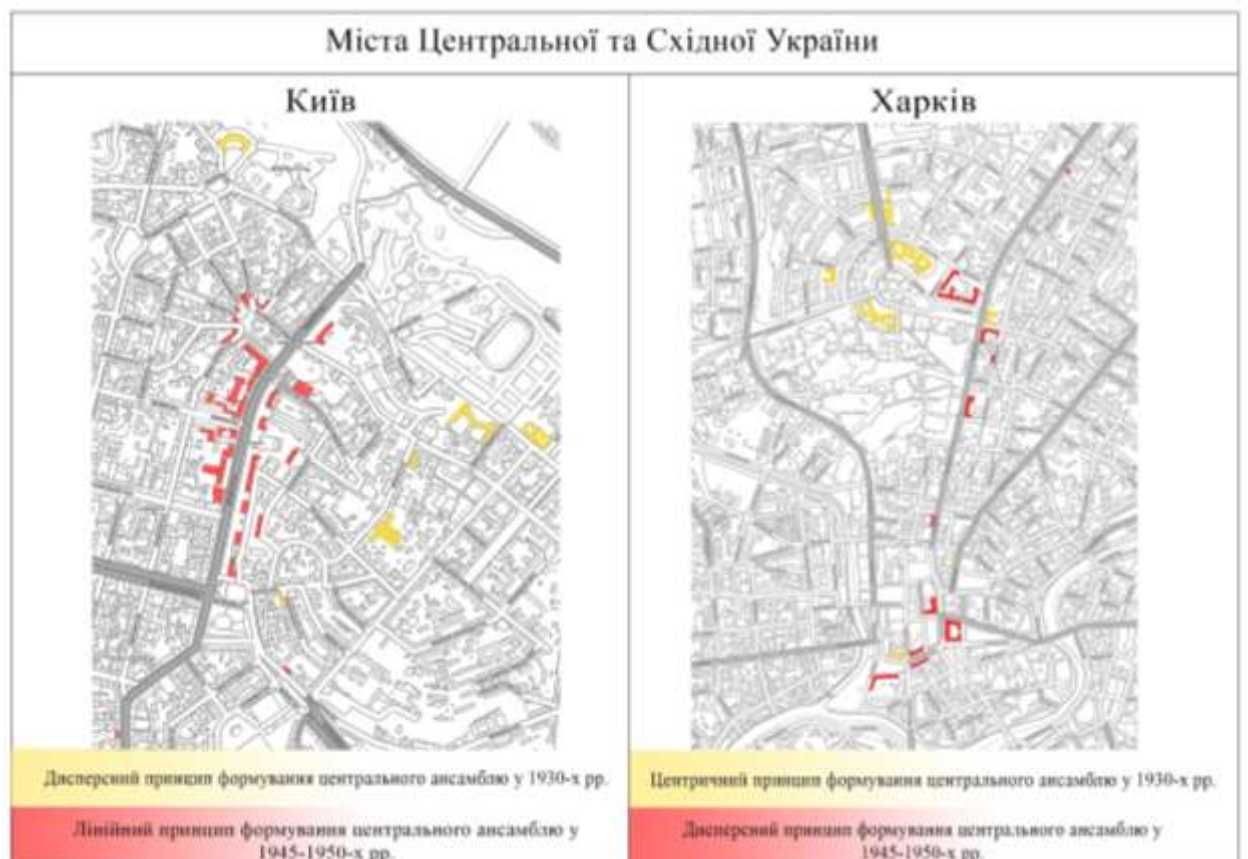
Також важливими архітектурними акцентами старого центру протягом століть слугували вірменська церква (нині - Покровський кафедральний собор ПЦУ), збудована в бароковому стилі, та колегіальний костел – найстаріша будівля Івано-Франківська. Як відомо, в радянські часи у вірменській церкві розміщувався музей історії релігії та атеїзму, а в

колегіальному костелі спершу було влаштовано геологічний, згодом - художній музей.

Таким чином, в безпосередньо повоєнні роки старі доміанти фізично не зникають з містобудівного простору центральної частини Івано-Франківська і до 1960-х рр. продовжують виконувати свою роль яскраво виражених висотних архітектурних акцентів серед історичної центральної забудови. Проте змінюється їхнє функціональне призначення, а отже, з семантичної точки зору вони втілюють вже зовсім інші сенси.

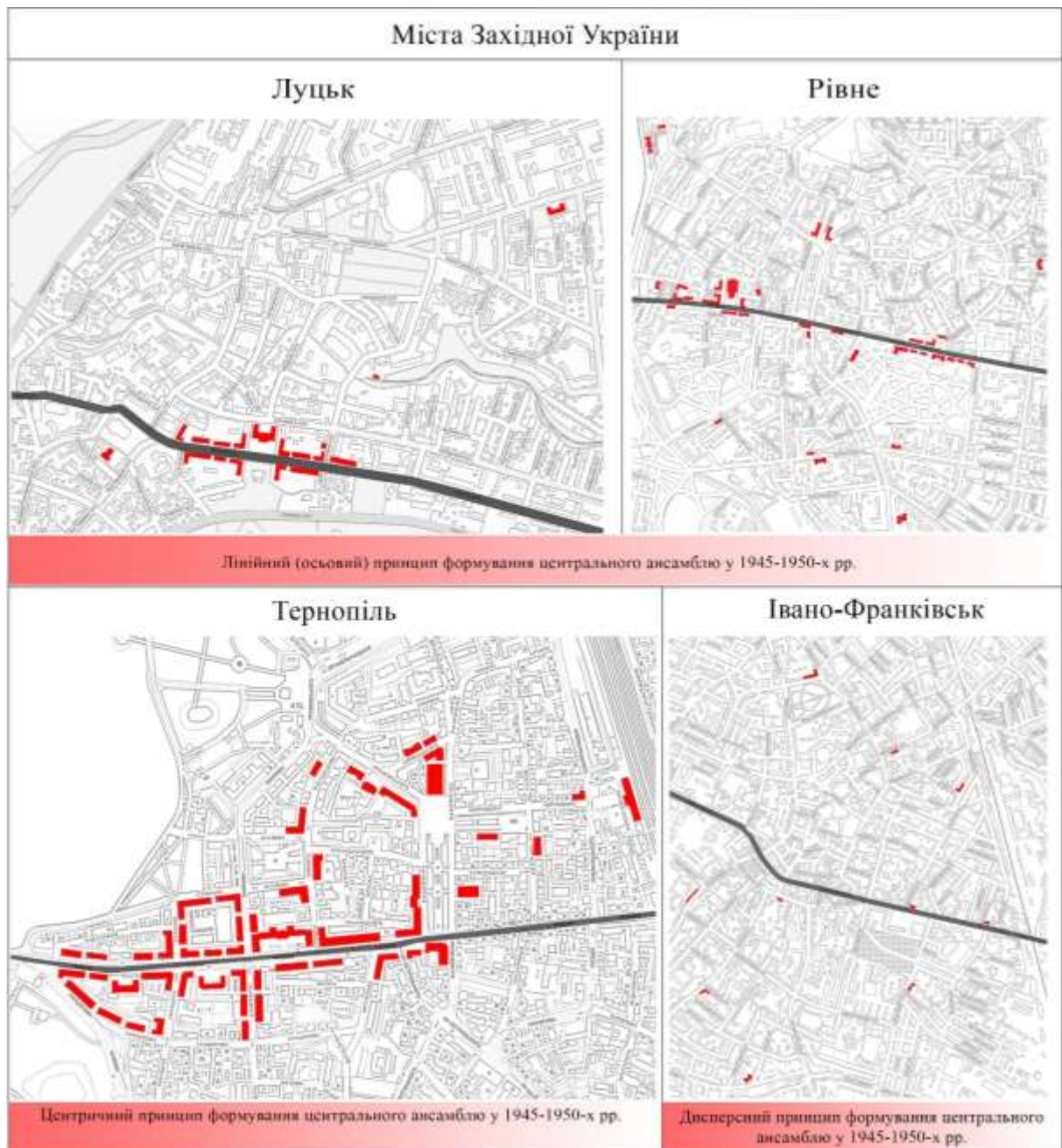
Таблиця 2.3.1

Моделі формування ансамблів радянського неоісторизму в структурі міст

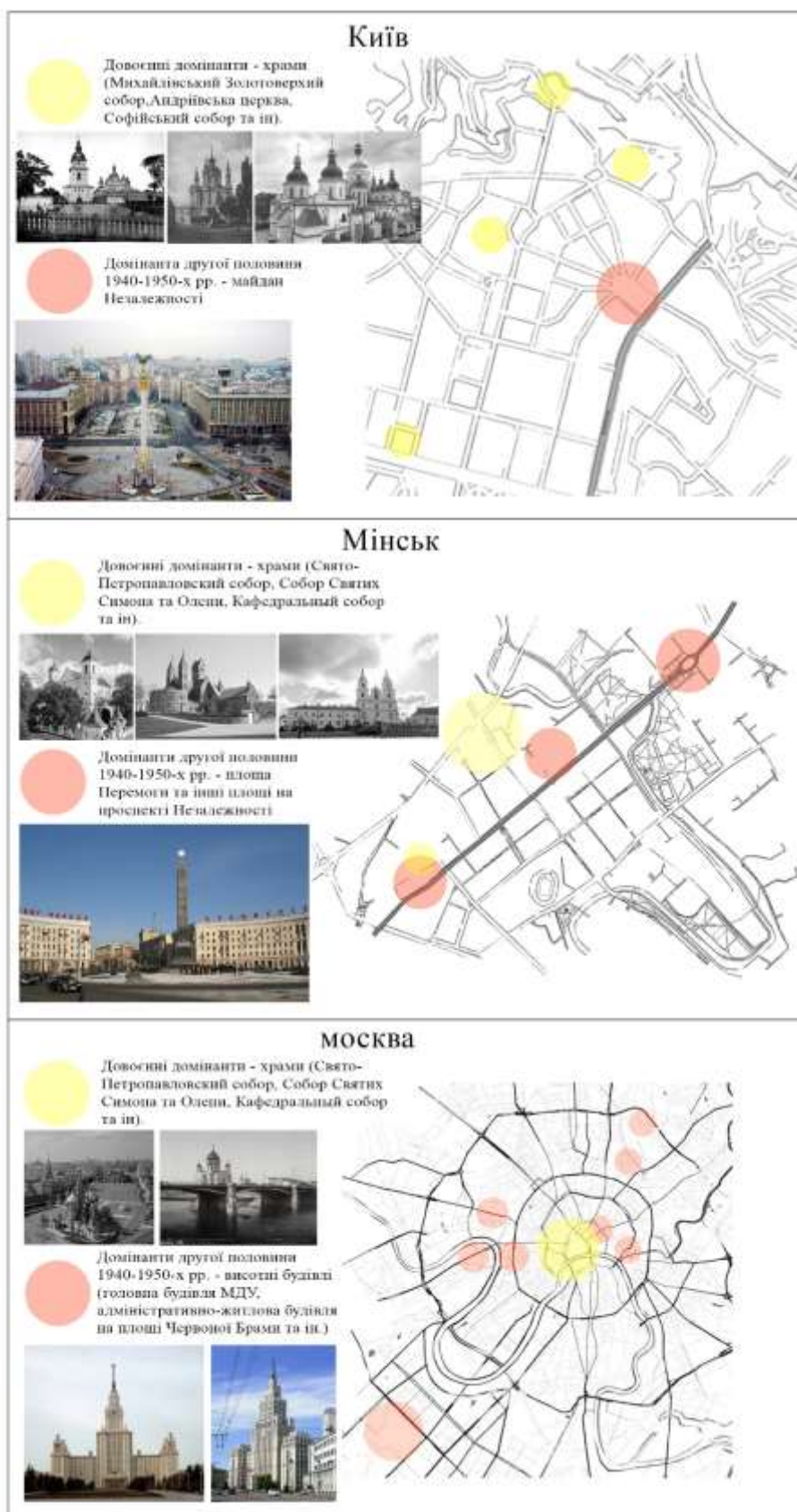
Таблиця 2.3.1 (продовження)

Моделі формування ансамблів радянського неісторизму в структурі міст

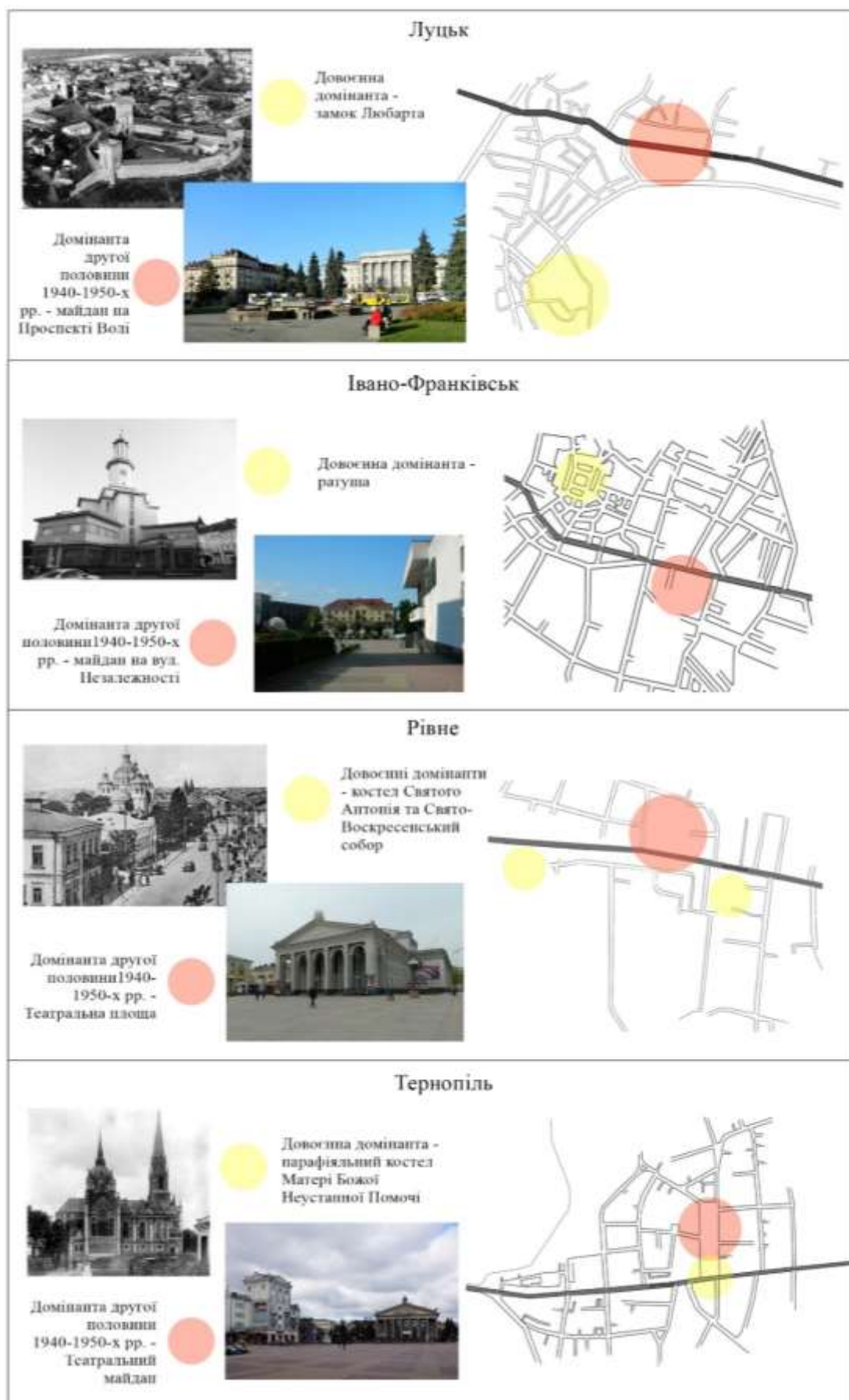
Таблиця 2.3.2

Трансформації архітектурних домінант у вибраних містах-столицях
республік СРСР

Таблиця 2.3.3

Трансформації архітектурних домінант у містах Західної України

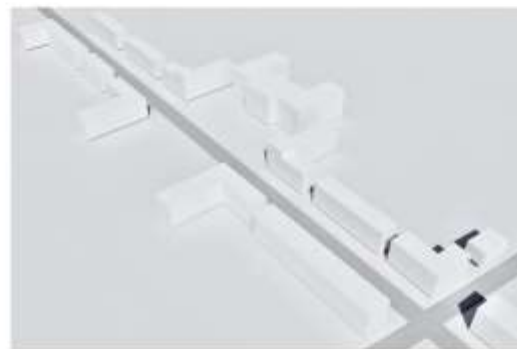
Таблиця 2.3.4

Центральні ансамблі Рівного, Луцька і Тернополя 1945-1950-х рр.

Загальний вигляд і об'ємно-просторове рішення

Рівне, ансамбль Театральної площі

Луцьк, ансамбль на проспекті Волі

Тернопіль, ансамбль Театрального майдану

Висновки до розділу 2

1. З'ясовано, що трансформації архітектурно-містобудівного середовища міст Західної України 1945-1950-х рр. детермінували зміни політичного ладу (перехід західноукраїнських земель зі складу Другої Речі Посполитої до СРСР, в архітектурі, відповідно, перехід від загальноєвропейських та загальнопольських стилістичних тенденцій до радянського неоісторизму); значні руйнування досліджуваних міст під час Другої світової війни (необхідність відбудови, в процесі якої відбувалася «соціалістична реконструкція» міст – перетворення архітектурних просторів як візуалізація радянських ідеологем. Просторово-планувальна і композиційна структура більшості міст Західної України склалася історично. Проте під час Другої світової війни забудова історичних центрів Рівного, Луцька, Тернополя зазнала значних руйнувань. В період відбудови композиційно-просторова і планувальна структура забудови центральної частини названих міст була суттєво трансформована. В історичному центрі Івано-Франківська збереглася більшість історичної забудови, але в безпосередньо повоєнні роки в даному місті також відбувалися процеси так званої «соціалістичної реконструкції», що мали вплив на містобудівну структуру.

2. Порівняльний аналіз ансамблів 1945-1950-х рр. у містах – обласних центрах Західної України дозволив виявити, що переформатування міських просторів відбувалося на основі наступних принципів: 1) принцип ієрархічності (адміністративний статус міста визначає архітектурний образ центру; ієрархія районів міста); 2) принцип композиційності та ансамблевості (формування нових ансамблів загальноміських центрів; місто як стилістично цілісний, композиційно завершений ансамбль); 3) принцип зміни функціонального зонування міста (зміна функціонального зонування існуючих районів, винесення промисловості за межі міста; розробка зонування на етапі генплану); 4) принцип «піклування» про мешканців, що виразився у озелененні міст та створенні місць відпочинку (впорядкування

існуючих парків, водойм; створення нових зелених насаджень та місць відпочинку); 5) принцип стирання пам'яті про попередню міську громаду та створення нових, радянських «пам'яток епохи» (ліквідація історичних кладовищ; усунення пам'ятників відомих діячів «капіталістичної» доби та встановлення нових в рамках радянської пропаганди); 6) принцип включення до нових архітектурних ансамблів збережених історичних будівель та архітектурних пам'яток (збереження історичних будівель при інтеграції архітектурних об'єктів 1945-1950-х рр. в існуючу містобудівну структуру).

3. Залежно від завданих в роки Другої світової війни руйнувань і відповідно стану збереженості історичної містобудівної структури, центри міст у повоєнні роки будувалися згідно різних композиційних підходів: 1) лінійний (осьовий) принцип побудови центрального ансамблю – Рівне, Луцьк; 2) центричний принцип – Тернопіль; 3) дисперсна інтеграція – Івано-Франківськ. Містобудівні трансформації 1945-1950-х рр. в досліджуваних містах здійснювались з використанням наступних прийомів: 1) створення головної магістралі з «парадною» забудовою та зосередженими на ній площами з архітектурними ансамблями, вирішеними в стилі радянського неоісторизму (Рівне, Луцьк, Тернопіль, частково – Івано-Франківськ); 2) архітектурно-семантичні перетворення, що яскраво виразилися в процесах нівеляції провідної ролі історично сформованих висотних архітектурних домінант, з фізичним руйнуванням цих домінант (Тернопіль) або без (Рівне, Луцьк, Івано-Франківськ), та заміна їх новими просторовими архітектурними акцентами; 3) зміна функціонального призначення збережених культових будівель, а також ратуш та замків, найчастіше – з влаштуванням в них музеїв та інших громадських закладів, як акт переформатування інформаційного простору міста відповідно до радянських ідеологічних засад.

РОЗДІЛ 3. ТИПОЛОГІЯ ОБ'ЄКТІВ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗАБУДОВИ МІСТ 1945 – 1950-Х РР.

3.1. Композиційна та планувальна структура громадських будівель

Зміна ідеологічних установок та в цілому світоглядної парадигми в умовах радянського ладу вимагали своєї візуалізації в архітектурному середовищі досліджуваних міст Західної України, а гостра необхідність у спорудженні нових будівель замість зруйнованих у роки війни певною мірою легімітизувала їхню семантичну складову.

Як зауважує Є.Добренко, «культура сучасних диктатур, включаючи сталінську, виходить за межі свого колишнього перебування при дворах і салонах, в галереях і театрах. Вона виходить на площі, в школи, на спортивні арени, на телебачення..., де вступає у взаємодію з друкованою та візуальною культурою і комунікаційними технологіями. Без цієї необхідної взаємодії історія цих [тоталітарних] держав, суспільств і їх інституцій відбутися не може» (Добренко 2020, 1:21).

Д.Хмельницький виділяє три типи міської архітектури, що сформувалися у 1930-х рр. і продовжили свій розвиток у повоєнний період: «палаці» (адміністративні будівлі - міністерства, партійні резиденції), «храми» (громадські будівлі – театри, бібліотеки, клуби), «палаццо» (житлові будівлі). Усі ці типи будівель об'єднувалися в цілісні ансамблі, формували загальноміські центри, причому кожна окрема будівля обов'язково композиційно ув'язувалась з рештою забудови вулиці (Хмельницький 2006, 213).

Встановлено, що більшість громадських та житлових будівель дозволялося будувати лише за типовими проектами – наприклад, заклади освіти, малоповерхові житлові будинки. Роль архітектора в такому випадку зводилася до прив'язки типового проекту до конкретної ділянки. Іноді в типовий проект могли вноситися незначні зміни, якщо вони були

виправданими, але загальний вигляд будівлі обов'язково зберігав при цьому свою стильову приналежність.

Ансамблі загальноміських центрів зазвичай формувалися за подібною схемою – на центральній осі розміщувалася симетрична будівля громадського призначення, довкола неї по периметру площі споруджувалися готелі, житлові будинки, на перших поверхах яких влаштовувалися заклади торгівлі. Будівлі довоєнного періоду, що збереглися в роки Другої світової війни, реконструювалися, зазвичай зі зміною свого функціонального призначення, та продовжували існування у складі нових центральних ансамблів. Таким чином, архітектурна діяльність у досліджуваних містах в безпосередньо повоєнні роки розгорталася у двох напрямках – *реконструкція* та *нове будівництво*.

У досліджуваних містах архітектурним акцентом нових центральних площ, що сформувалися у 1945 - 1950-х рр., стали театри (Рівне, Тернопіль) або адміністративні будівлі (Луцьк).

Найбільш «відповідальні» ділянки у містах часто відводилися під **будівлі видовищного призначення**, зокрема **театри**, об'ємно-просторові форми яких наслідували класицистичний канон. Тип ярусного театру з порталом та кулісною сценою, що утвердився в 1930-х, споруджувався у повоєнні роки (Баранов та ін.ред 1975, 12:394) на теренах багатьох міст у країнах - тогочасних радянських республіках. Як правило, будівлі театрів являли собою прямокутні об'єми (Седак та ін. 1987, 139) з симетричним планувальним рішенням (наприклад, театри у м.Волгоград (арх.Н.Курінний, 1952р.); та у м.Калінін, (арх. А.Максимов, П.Кухтенков,1951р.) в Росії (Баранов та ін.ред 1975, 12:400); у м.Гомель (арх. А. Тарасенков, 1947-1956) в Білорусі (Воинов 1987, 98–99), та ін.).

Планувальна схема театрів досліджуваного періоду передбачала послідовне розміщення касового вестибюля та фойє, що півкільцем оточує глядацьку залу та сцену з приміщеннями обслуговування (Тимофієнко ред.

2003, 437). За подібною традиційною схемою у повоєнні роки було збудовано театри у Рівному та Тернополі.

Будівлю Тернопільського академічного обласного українського драматичного театру імені Т.Г.Шевченка (бульвар Тараса Шевченка, 22) споруджено у 1953-1955 рр. (архітектори – І.Михайленко, Д.Чорновол, В.Новиков) (Седак та ін. 1987, 140) на місці зруйнованої в роки Другої світової війни будівлі Польського державного банку (Дацюк 2017, 238). Будівля театру симетрична, прямокутна в плані, з півциркульною глядацькою залюю на 596 місць.

У Рівному будівля музично-драматичного театру (Театральна площа, 1) була зведена у 1950-х рр. за типовим проектом архітекторів О.Крилової та О.Малишенка (Тимофієнко ред. 2003, 437). План будівлі симетричний. Півциркульна в плані зала вміщує понад 600 глядачів².

Іншим типом громадських будівель культурно-видовищного призначення, що активно зводилися в досліджуваних містах у 1945 - 1950-х рр., стали *будинки (палаці) культури*. У повоєнні роки в рамках типізації будівництва (котра на той момент уже широко застосовувалася у проектуванні масових житлових та культурно-побутових будівель) розроблялися типові проекти палаців культури, клубів, кінотеатрів - двозальних, а також розташованих на перших поверхах житлових будинків. Проте поряд з типовими проектами культурно-видовищних закладів також реалізовувалися індивідуальні (Баранов та ін.ред 1975, 12:392-394). Будинки культури періоду панування стилю радянського неоісторизму характеризуються компактністю, симетричним рішенням центрально-осьових об'ємів та планів (приклади – палац Культури енергетиків у м.Нова Каховка, арх. С.Вайнштейн, Н.Коломієць, 1953р.; Будинок культури у м.Сатка Челябінської області в Росії, арх. Т.Ервальд, 1951р., та ін. (Баранов та ін.ред 1975, 12:397-399).

² Варто зауважити, що будівля реконструювалася після пожежі, яка сталася наприкінці 1970-х рр. і, вочевидь, нині має певні незначні відмінності від свого первинного вигляду

У 1950-х рр. було споруджено Міський будинок культури у Рівному (вул. Соборна 3д). Будівля двоповерхова, зведена на високому цоколі. За часів незалежності України будинок культури реконструювали, і сучасний вигляд фасадів дещо відрізняється від первинного.

Будинок культури залізничників у Тернополі (проспект С. Бандери,11) було зведено наприкінці 1950-х рр. (Подольська 2011, 5). Будівля симетрична, Т-подібна в плані.

В Івано-Франківську у 1958 р. споруджувався будинок культури глухонімих (нині - Івано-Франківський обласний будинок культури УТОГ) на вул. Січових Стрільців, 28 (ДАІФО 1958). Будівля двоповерхова, розміщується серед щільної міської забудови.

Як відомо, у повоєнний період існуючі будівлі часто реконструювали та добудовували зі зміною їх функціонального призначення. Прикладом такої реконструкції може слугувати Палац (у радянські часи – Будинок) культури в Луцьку (вул.Б.Хмельницького,1). Незавершена до війни будівля кінотеатру була реконструйована за проектом архітектора В.Бабія під Будинок культури у 1956р (Колосок та Метельницький 1990, 137). Було добудовано кімнати для гурткових занять та облаштовано кіноконцертну залу (Палац культури міста Луцька 2021). Будівля трьохповерхова, головний фасад звернений до Театрального майдану³.

Також у 1945 - 1950-х рр. споруджувалися *кінотеатри*. Яскравим взірцем цього типу будівель є будівля кінотеатру «Перемога» у Тернополі (нині - Український дім «Перемога», бульвар Т.Шевченка, 27), зданий в експлуатацію у 1950 р. (ДАТО 1950, 1). Кінотеатр розраховувався на 500 місць.

Дерев'яний кінотеатр «Комсомолец» було споруджено у роки повоєнної відбудови в Луцьку. Будівля знаходилась на Проспекті Волі навпроти вул.Шопена (Колосок та Метельницький 1990, 131). Згодом на

³ Сучасний вигляд будівлі дещо відмінний від первинного внаслідок реконструкції у 2006 р (Денисюк 2007, 10)

місці кінотеатру було зведено житловий будинок (нині - Проспект Волі, 12) (Хроніки Любарта 2021).

У Рівному, як відомо, в часових межах досліджуваного періоду відбулася реконструкція та добудова кінотеатру ім.Т.Г.Шевченка, що знаходився на нинішній вул.Соборній неподалік 1 корпусу НУВГП (який був збудований дещо пізніше). Так як будівля кінотеатру не збереглася до наших днів, джерелом інформації щодо її загального вигляду та стилістичних особливостей слугують архівні фотографії. Симетрична будівля мала вхід на центральній осі головного фасаду, над входом – барельєф з радянською символікою. Згодом відбулася ще одна перебудова даного кінотеатру, що радикально змінила його вигляд⁴.

Узагальнюючи, варто зауважити, що активне будівництво крупних, часто - багато оздоблених видовищних закладів, можна розцінювати як елемент радянської пропаганди. Залучення населення до культурних процесів, надання можливостей для інтелектуального та творчого дозвілля саме по собі є однозначно позитивним явищем, проте в часових межах досліджуваного періоду воно переслідувало насамперед політичну мету.

У період повоєнної відбудови в Україні активно споруджувалися нові *адміністративні будівлі* (наприклад, будівля Київської міської Ради, архітектори О.В.Власов, О.І.Заваров, О.І.Малиновський, 1953-1956 рр.) та реконструкція існуючих (відбудова будівлі Верховної Ради української РСР в Києві, Управління «Дніпроенерго» в Запоріжжі та ін.) (Грицай та ін. 1962, 177). На теренах досліджуваних міст Західної України зводилися адміністративні будівлі, які могли включатися до ансамблю нового загальноміського центру. Так, у Луцьку осередком площі на Проспекті Волі стала чотирьохповерхова будівля обкому Компартії та облвиконкому⁵, архітектор - Ю.Бородін, 1954 р. (Пясецький та Мандзюк 2005, 69) (рис. 3.1.1).

⁴ На початку 2000-х рр. будівлю було знесено

⁵ Нині в будівлі розміщується головний корпус Волинського національного університету імені Лесі Українки

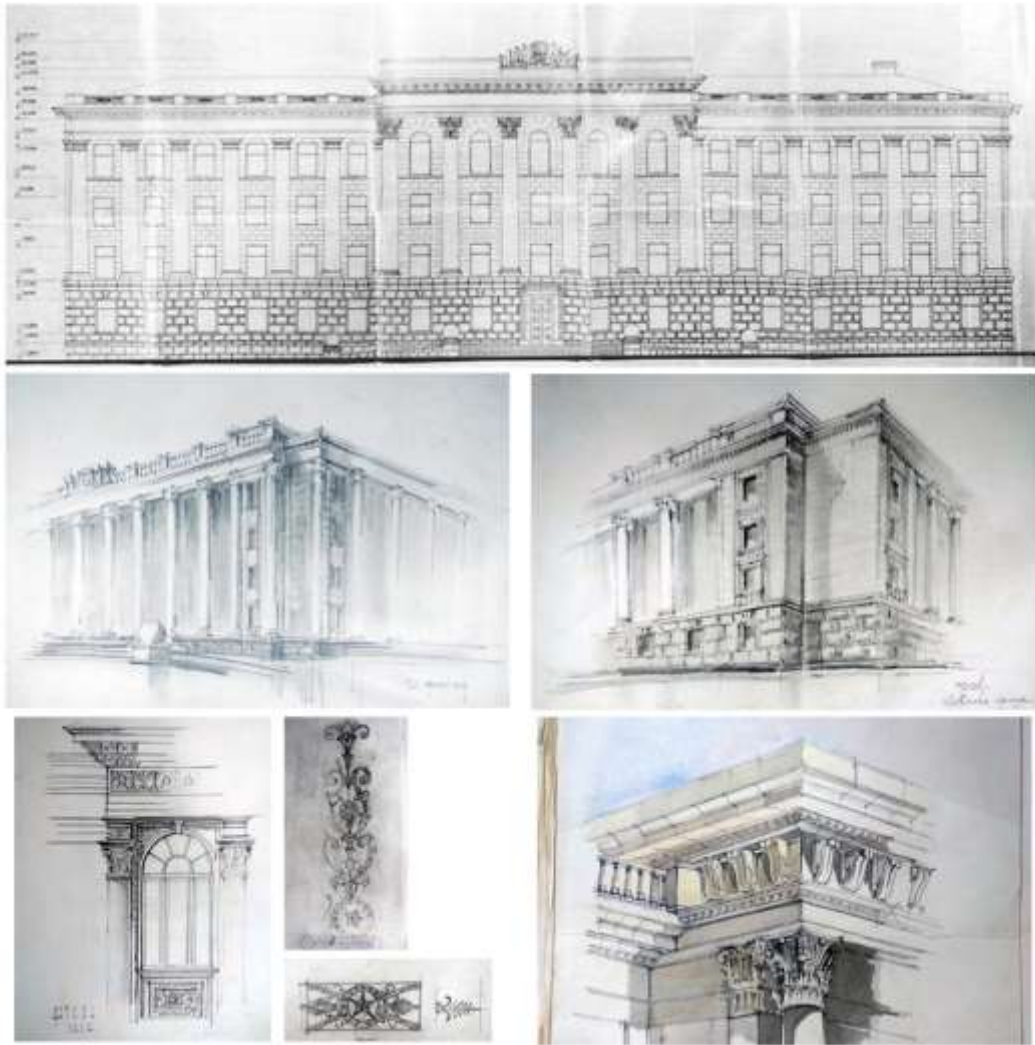

Рис. 3.1.1. Креслення будівлі обкому архітектора Ю.Бородіна. Головний фасад, проміжні варіанти фасадів, архітектурні деталі.

Джерело ілюстрацій: *Хроніки Любарта. 2021b*

Взірцем адміністративних будівель досліджуваного періоду може також слугувати будівля Рівненської міської ради (вул. Соборна, 12а), яка початково проектувалася для облсовпрофу⁶, проте зрештою була передана під гуртожиток для студентів НУВГП, а згодом – для розміщення міської Ради народних депутатів. Будівля зведена у 1960 р. за типовим проектом, скоригованим архітектором Б.Андрєєвим відповідно до вимог усунення «надмірностей» в архітектурі. Декоративні елементи ордеру в процесі будівництва були спрощені, а висота поверхів зменшена (Рибаков 1989, 12).

⁶ Обласна рада професійних союзів (*Областной совет профессиональных союзов*)

Таким чином, даний архітектурний об'єкт яскраво репрезентує специфіку архітектури «перехідного» періоду (друга половина 1950-х – початок 1960-х рр.), коли планування, композиційні принципи, загальний вигляд будівлі в цілому зберігали риси, характерні для стилю радянського неоісторизму, проте в процесі будівництва декорування усувалося з фасадів, з метою здешевлення будівництва.

Часто адміністративні заклади влаштовувалися в існуючих будівлях довоєнного періоду, які реконструювалися відповідно до нових потреб. Реконструкція стосувалася не лише переоблаштування приміщень, але й змінювала загальний вигляд фасадів, привносячи в їх оздоблення елементи, характерні для стилю радянського неоісторизму. Наприклад, у Тернополі довоєнну будівлю чоловічої гімназії (вул. Грушевського, 2) у повоєнні роки було реконструйовано під облвиконком, додано портик входу з аркадою і колонами великого ордеру.

Споруджувалися також будівлі проектних організацій. У Рівному в 1950 р. за ескізами архітектора Б.Андрєєва зведено будівлю Облпроекту (вул. С.Петлюри,1), розміщену на місці зруйнованого в роки Другої світової війни театру Зафрана (Прищепя 2006, 121). Будівля триповерхова, прямокутна в плані. Головний вхід розміщений на центральній осі фасаду, зверненого до вул.С.Петлюри. Також входи містяться на торцях будівлі.

У Луцьку було зведено будівлю Волинського Облпроекту, (вул. Шопена,1, архітектор – О.Ковальчук, 1953 р.) (Колосок та Метельницький 1990, 135). Будівля двоповерхова, має симетричне планувальне рішення.

З усіх типів будівель найбільших руйнувань під час Другої світової війни зазнали *залізничні вокзали*, тому в 1945-1950-х рр. у містах України відбувалося їх будівництво або реконструкція, в залежності від ступеня ушкоджень.

Більшість залізничних вокзалів, збудованих у безпосередньо повоєнний період, мали центрально-осьову планувальну схему (як приклад – залізничні вокзали в Дніпропетровську, арх. - О.Душкін, 1954 р.; Харкові, арх. -

Г.Волошинов, Б. Мезенцев, Е. Лимар, 1956 р (Тимофієнко ред. 2003, 441). Головний об'єм у загальній композиції будівлі традиційно займав просторий вестибюль (Грицай та ін. 1962, 179). Поряд з вестибюлем розміщувалися зали очікування, каси, ресторани та інші приміщення.

Відносно населеного пункту залізничні вокзали могли мати тупикове, острівне або берегове розміщення (Тимофієнко ред. 2003, 441). Зокрема, берегове розміщення характерне для вокзалів, збудованих протягом повоєнних років у Рівному, Луцьку та Тернополі.

У 1951 р. новий залізничний вокзал збудовано у Рівному. Старий вокзал було зруйновано в роки Другої світової війни (Молчанов 1973, 37). Будівля вокзалу симетрична, центральний об'єм займає вестибюль. В крилах розташовані зали для пасажирів, технічні, службові та інші приміщення.

В Луцьку у 1959 р. за типовим проектом було зведено новий залізничний вокзал (Колосок, Мах, Санжаров 1972, 39) на місці вантажної станції міжвоєнного періоду (Пясецький та Мандзюк 2005, 131). Двоповерхова будівля залізничного вокзалу в стилі радянського неокласицизму мала симетричний головний фасад, який над центральним входом завершувався трикутним фронтоном⁷.

На початку 1950-х рр. збудовано залізничний вокзал у Тернополі на місці зруйнованого у 1944 р (Гулько 2015, 85). Будівля традиційно має центрально-осьову композицію з яскраво виділеним центральним об'ємом. Головний фасад симетричний, прикрашений декоративними елементами.

Як відомо, в роки повоєнної реконструкції широко розгорнулося будівництво дитячих залізниць, що споруджувалися на теренах багатьох міст в усіх тогочасних радянських республіках. Серед досліджуваних міст Західної України в 1945 - 1950-х рр. дитяча залізниця була збудована у Рівному та Луцьку. Вокзал дитячої залізниці у Луцьку (вул. Шопена, 14)

⁷ Нині його вигляд відмінний від первинного внаслідок кардинальної реконструкції, проведеної у 2011-2012 рр.

зведений у 1952 р., архітектор – О.Ковальчук (Колосок та Метельницький 1990, 136). Двоповерхова будівля симетрична, прямокутна в плані. Над входом – трикутний фронтон.

В часових межах досліджуваного періоду будувалися також *заклади торгівлі*. У Тернополі у 1958-1959 рр. на місці знесеного парафіяльного костелу було збудовано Центральний універмаг (вул. Руська, 26) (Петровський О. та ін. 2010, 150). Ймовірно, дана будівля є інкарнацією типового проекту універмагу на 100 робочих місць, розробленого проектним інститутом Союзпромторг. Універмаг має кутове рішення. Головний вхід, акцентований елементами ордеру, звернений до перехрестя вулиць. Будівля симетрична, Г-подібна в плані.

Важливим типом будівель, споруджуваних в досліджуваний період, стали *дошкільні заклади* – ясла та дитячі садочки. У перші повоєнні роки на теренах Радянського Союзу їх проектували з розрахунком на денну експлуатацію. Проте із залученням жінок до роботи на новозбудованих (або відновлених) промислових підприємствах виникала необхідність дошкільних закладів з цілодобовим перебуванням дітей, що спершу вирішувалося шляхом створення ясел і садочків змішаного типу, а згодом роздільних типів, відповідно з денним та цілодобовим перебуванням. Дошкільні заклади зводилися за типовими проектами. Наприкінці 1940-х рр. в масовому будівництві використовувалися типові проекти ясел, розрахованих на 25, 44, 66, 80, 110 місць та дитячих садочків на 25, 50, 100 і 125 місць (Баранов та ін. 1975,12:382-383). Двоповерхові ясла на 66 місць проектувалися, наприклад, у 1952р. в Рівному на відведеній для них ділянці по вул. Словацького, 7а (ДАРО 1949-51, 23). Також ясла на 66 місць за типовим проектом Київської філії Державної архітектурної майстерні споруджувалися в Івано-Франківську по вул.Гарбарській у 1954-1955 рр. (ДАІФО 1954-55, 12). У Тернополі за типовим проектом, розробленим Гипроздравом, споруджувалися ясла на 66 місць на вул.Пролетарській (нині – вул.Академіка І.Горбачевського) (ДАТО 1953с, 2).

Архітектурний образ дошкільних закладів безпосередньо повоєнних років принципово відрізняється від інших типів громадських будівель і за композиційними рисами фасадів певною мірою нагадує «непарадну» житлову малоповерхову забудову даного періоду. Лаконічний вигляд фасадів дитячих дошкільних закладів пояснювався тим, що основна увага при проектуванні приділялась раціональному та економічному планувальному рішення, яке б задовольнило вимоги вихователів, лікарів та гігієністів, тоді як зовнішній вигляд даного типу будівель відігравав вторинну роль (Баранов та ін. 1975,12:383). З точки зору архітектурної семантики причина даного явища лежить в тому, що будівлі дошкільних закладів не призначалися для спорудження на центральних магістралях та площах, а отже, не брали участі у формуванні «парадного» образу міста.

Після Другої світової війни виникла особливо гостра необхідність у спорудженні нових *закладів охорони здоров'я* – лікарень, поліклінік тощо. У 1940-х рр. в містах радянських республік будівництво лікарень відбувалося за старою павільйонною системою, котра згодом була визнана нераціональною в умовах щільної міської забудови (Градов 1953, 14).

На основі норм, розроблених Міністерством охорони здоров'я ССРСР, Державними архітектурними майстернями та трестом «Госздравпроект» створювалися нові типові проекти лікарень на 50, 75, 110 та 160 місць (Григорьев 1948, 10-12). На початку 1950-х рр. Гипроздравом створено перші типові проекти лікарень, об'єднаних з поліклініками (Баранов та ін. 1975,12:383). Головні корпуси лікарень мають традиційне для архітектури стилю радянського неоісторизму симетричне композиційно-планувальне рішення. На території лікарень окремими корпусами могли розміщуватися інфекційний корпус, морг, допоміжні приміщення (кухня, гараж) тощо.

У досліджуваних містах Західної України в перші повоєнні роки заклади охорони здоров'я часто влаштовувалися в реконструйованих довоєнних будівлях. Наприклад, в Івано-Франківську в 1946 р. розроблявся проект реконструкції та відновлення будівлі на вул. Матейка, 49 під

розміщення стаціонару онкологічної лікарні (ДАІФО 1945, 170). В будівлі №34 на цій же вулиці, де з 1926 р. діяла семирічна школа, в 1945 р. розмістилася міська клінічна лікарня №1 (Головатий 2013, 241).

У Рівному на початку 1950-х рр. було відведено ділянку під дитячу лікарню (ДАРО 1951, 1), що була незабаром збудована за адресою вул. В.Чорновола, 72 (перший корпус стаціонару та поліклініки №1, решта будівель комплексу зведена пізніше досліджуваного періоду). В другій половині 1950-х рр. у Рівному розпочалося спорудження обласної лікарні (ДАРО 1959-60, 9).

Серед типів будівель закладів охорони здоров'я в усіх досліджуваних містах у 1950-х рр. також споруджувалися станції переливання крові. В Івано-Франківську в 1956 р. було намічено будівництво обласної станції переливання крові (вул.С.Бандери, 23), автори проекту прив'язки будівлі – арх. В.Кухаренко, інж. Б.Маргуліс. Будівля зведена за типовим проектом, розробленим проектною конторою Міністерства охорони здоров'я РСФСР (ДАІФО 1956а, 62). Варто зауважити, в результаті натурних обстежень було встановлено, що за цим же типовим проектом збудовано станції переливання крові у Рівному, Луцьку та Тернополі. Будівля триповерхова, головний вхід розміщений на центральній осі фасаду.

У безпосередньо повоєнні роки в усіх досліджуваних містах активно розгорнулося будівництво *закладів освіти*. Виникала необхідність забезпечити населення школами, технікумами, інститутами, які були важливими осередками виховання молодого покоління радянських громадян в дусі соціалістичної і комуністичної ідеології, а також підготовки майбутніх грамотних фахівців, здатних працювати на виробництві.

У планах п'ятої п'ятирічки на 1951-1955 рр. ставилася задача переходу від семирічної освіти до загальної середньої (десятирічної), насамперед у містах-столицях тогочасних радянських республік, а також містах – обласних центрах та крупних промислових осередках (Кондуфор та ін. ред. 1985, 9:470).

У зв'язку з необхідністю будівництва великої кількості шкіл за короткий проміжок часу, вони належали до типів будівель, котрі в радянські часи одними з перших почали споруджувати виключно за типовими проектами. До створення проектів шкіл залучалися широкі кола архітекторів з усіх країн – тогочасних радянських республік (Кондуфор та ін. ред. 1985, 9:133). Загалом впродовж 1950-1954-х рр. на території України збудовано понад 2 тис. нових шкіл (Маринченко 1954, 14). У містах України з 1945 по 1960 роки було споруджено 2988 шкіл на 1158 тис. учнів (Грицай та ін. 1962, 159).

Номенклатура типів шкіл встановилася у довоєнний період. Відповідно до постанови ЦК ВКП (б) і СНК СРСР «Про початкову та середню школи», прийнятої у 1934 р., школи ділилися на три типи: двокомплектна – на 880 учнів з 22 класними кімнатами, однокомплектна – на 400 учнів з 10 класними кімнатами та неповна середня – на 280 учнів з 7 класними кімнатами. Тоді ж були визначені нормативи кубатури будівельного об'єму, встановлено склад учбових та допоміжних приміщень (Кондуфор та ін. ред. 1985, 9:133).

На території Радянського Союзу в довоєнний період школи деякий час будували за лабораторно-кабінетною системою. Проте ця система була відхилена ще у 1930-х роках, як і політехнічний підхід, або так званий «Дальтон-план». Він передбачав індивідуальні заняття учнів в лабораторіях та майстернях (Хан-Магомедов 1996). Цей метод навчання згодом зазнав критики як «буржуазний» - через індивідуальний підхід, що суперечив ідеології колективізму. З ліквідацією політехнічного підходу відбулося повернення до традиційного методу шкільного навчання з уроками і класами.

Плани шкіл П-подібні, характеризуються компактністю та чітко виявленими групами приміщень. Вимоги інсоляції класних кімнат обов'язково враховувалися при виборі типового проекту для спорудження на конкретній ділянці (Маринченко 1954, 14).

У 1945 -1950-х рр. у Рівному було збудовано 4 нові школи – №2, №7, №10 та №34 (Молчанов та ін. 1957, 79). Яскравим взірцем шкіл, споруджених

в стилі радянського неокласицизму, є будівля школи №2 (вул. 24-го Серпня, 2). Будівля триповерхова, з симетричним головним фасадом, прикрашеним масивними пілястрами на кутах та декоративними вставками з фестонами. В середині 1980-х рр. до неї було здійснено добудову нового корпусу, проте деякі фасади старої частини загалом зберегли свій первинний вигляд.

Під будівництво школи №7 у Рівному в 1954 р. було виділено ділянку по вул.С.Ковалевської, 17 (ДАРО 1954а) – на території колишнього православного кладовища. У 1956 р. будівля була здана в експлуатацію⁸.

Школа №10 (м. Рівне, вул. Видумка, 26) зведена за типовим проектом, розробленим в Академії архітектури УРСР (архітектор – О.Маринченко) (Таблиця 3.1.1). Так як початково даний типовий проект розроблявся для сільської місцевості, для спорудження у Рівному були внесені певні корективи. Під будівництво цієї школи у 1952 р. (ДАРО 1952а) було виділено ділянку на місці колишньої площі Свободи (Прищепа 2006, 181). Школа розраховувалася на 400 учнів. Будівля двохповерхова, П-подібна в плані з орієнтацією головного фасаду на захід. В складі приміщень школи наявний фізкультурний зал, який був відсутній в багатьох типових проектах більш раннього періоду.

Школа №34⁹ знаходиться за адресою вул.Пересопницька, 93. Збудована за типовим проектом №256, який розраховувався на 400 учнів; розроблений архітектурно-проектною майстернею Міністерства освіти РСФСР, архітектори – М.Вавіровський та Л.Дилакторська (Таблиця 3.1.1). Так як типовий проект не містив спортзалу, згідно архітектурно-планувального завдання на прив'язку у Рівному (1953 р.) передбачалося його окреме спорудження (ДАРО 1953, 166). Будівля школи двоповерхова, П-подібна в плані.

⁸ Будівля не збережена

⁹ Нині - корпус початкових класів Рівненського навчально-виховного комплексу «Колегіум»

Першою школою, збудованою у Луцьку в повоєнний період, стала двоповерхова школа-десятирічка (Проспект Волі, 25), будівництво якої розпочалося у 1948 р. (ДАВО 1948, 1).

У стилі радянського неоісторизму в Луцьку у 1959 р. збудована школа №5 (Проспект Перемоги, 16). Будівля чотириповерхова, П-подібна в плані. Парадний вхід, декорований елементами великого ордеру з канельованими колонами, розташований по центральній осі симетричного головного фасаду, розчленованого пілястрами. Увінчує будівлю масивний карниз. У довоєнні роки на місці цієї школи знаходився військовий меморіальний цвинтар. В 1952 р. планувалося влаштувати на місці кладовища парк культури, але зрештою ділянку виділили під будівництво школи (Сайчук 2005, 33).

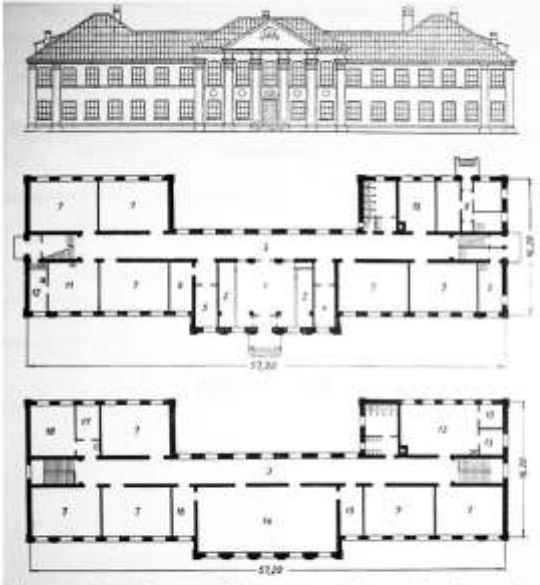

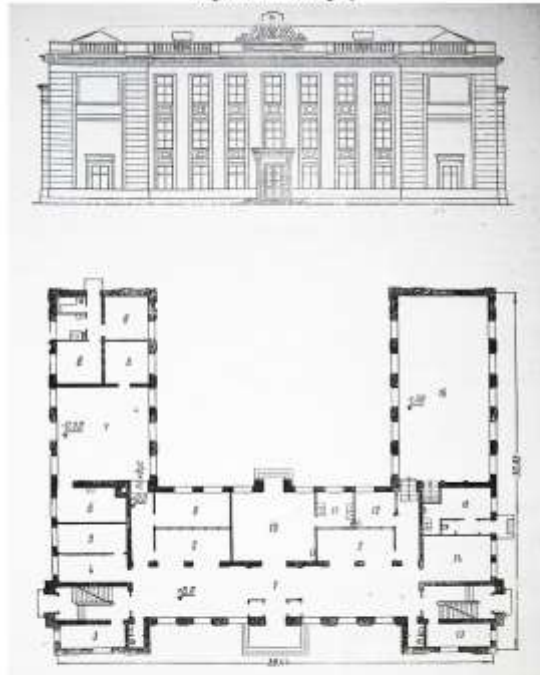

В Івано-Франківську в 1950-х рр. була зведена школа №12 (вул. Національної Гвардії, 13), розрахована на 880-960 учнів (ДАІФО 1956b). Будівля школи чотириповерхова, має П-подібне планувальне рішення (табл. 3.1.1).

У післявоєнні роки в Тернополі, як і в інших містах Західної України, проводилася реконструкція старих шкільних приміщень. Також за типовими проектами будувалися нові загальноосвітні школи (Петровський та ін. 2010, 153) – наприклад, інкарнація згаданого вище типового проекту школи архітектора О.Маринченко (вул.Новий Світ, 11) (табл. 3.1.1).

У 1950-х рр. за проектом інституту «Діпромісто» (архітектор – І.Д.Михайленко) (ДАТО 1945, 4) було зведено чотириповнерхову будівлю школи №3 (вул. Грушевського, 3). Ще один взірець школи стилю радянського неоісторизму в Тернополі – п'ятиповерхова будівля школи №13 (вул. Князя Острозького, 51). Будівля має П-подібне планувальне рішення з входом на центральній осі.

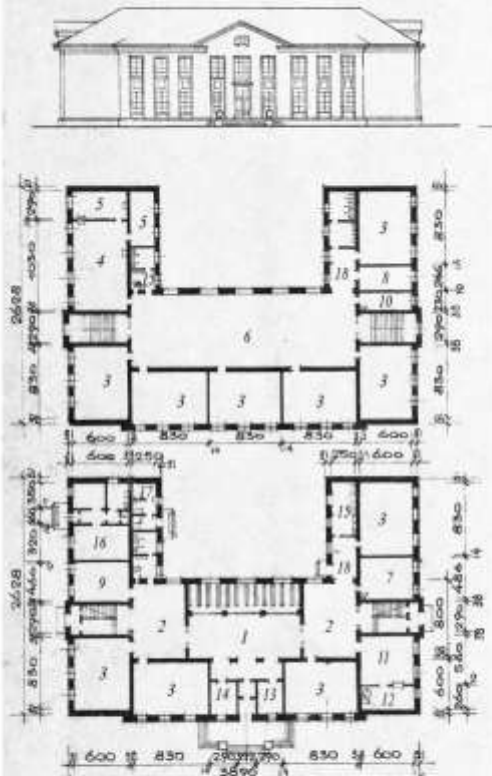

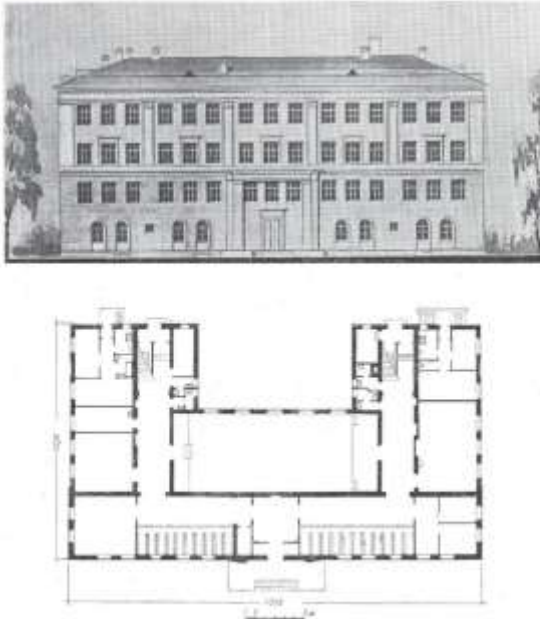

Окрім шкіл, організовувалися заклади середньої спеціальної освіти – училища, технікуми.

Реалізація типових проектів шкіл у досліджуваних містах

Типовий проект	Приклади втілення
<p>Типовий проект школи на 400 учнів Київського Гипросельстрой №124, архітектор - О.Маринченко. Головний фасад та плани</p> <p>1 – вестиболь, 2 – гардероб, 3 – рекреація, 4 – кабінет лікаря, 5 – канцелярія, 6 – кабінет директора, 7 – клас, 8 – кімната сторожа, 9 – квартира директора, 10 – бібліотека, 11 – буфет, 12 – котора буфета, 13 – лабораторія, 14 – гімнастичний зал, 15 – кімната спортивного інвентаря, 16 – роздягальня, 17 – кабінет біології, 18 – учительська.</p>	 <p>Школа №10, Рівне, вул. Видумка, 26</p> <p>Правовий ліцей №2, Тернопіль, вул.Новий Світ, 11</p>
<p>Типовий проект школи на 400 учнів № 2-02-28* (№ 535), розроблений Державним проектним інститутом Гипропрос. Головний фасад та план першого поверху</p> <p>1- вестиболь, 2 - гардероб, 3 - кімната піонерської організації, 4 - канцелярія, 5 - кабінет директора, 6 - лабораторія, 7 - лабораторія, 8 - квартира директора, 9 - бібліотека, 10 - буфет, 11 - підсобне приміщення буфета, 12 - кабінет лікаря, 13 - котора, 14 - учительська, 15 - кімната сторожа, 16 - гімнастичний зал.</p>	 <p>Школа №2, Рівне, вул. 24-го Серпня, 2</p>

Таблиця 3.1.1 (продовження)

Реалізація типових проектів шкіл у досліджуваних містах

Типовий проект	Приклади втілення
<p data-bbox="284 353 833 405">Типовий проект школи на 400 учнів №256, арх. - Н.Ваніровський, Л.Дилакторська. Головний фасад та плани</p> <p data-bbox="295 1198 821 1310">1 – вестибюль, 2 – рекреація, 3 – класи, 4 – лабораторія, 5 – лаборантські, 6 – зал, 7 – бібліотека, 8 – спортивний інвентар, 9 – вчительська, 10 – кабінет лікаря, 11 – буфет, 12 – комора буфета, 13 – канцелярія, 14 – кабінет директора, 15 – вбиральні, 16 – квартира директора, 17 – квартира сторожа, 18 – тамбури і переходи.</p>	 <p data-bbox="909 1097 1396 1187">Школа №34 (нині - корпус початкових класів Рівненського навчально-виховного комплексу «Колегіум»), Рівне, вул.Пересопницька, 93</p>
<p data-bbox="295 1332 821 1411">Типовий проект школи на 880 (960) учнів № 2-02-02 (№272), арх. -Л.Асс, А.Гінцберг. Головний фасад та схема першого поверху</p> 	 <p data-bbox="877 1993 1412 2049">Школа № 12, Івано-Франківськ, вул. Національної Гвардії, 13</p>

У Тернополі в 1950-х рр. було збудовано музичне училище ім.С.Крушельницької (вул. Паращука, 4) (Петровський та ін. 2010, 154). Двохповерхова будівля симетрична, має П-подібне планувальне рішення.

Інший яскравий взірець будівлі – закладу середньої освіти в стилі радянського неоісторизму - Тернопільський кооперативний торговельно-економічний коледж (вул.Руська, 17), відкритий у 1958 р. (Петровський та ін. 2010, 154). Будівля триповерхова, з традиційно симетричним головним фасадом, розчленованим пілястрами та увінчаним масивним карнизом. Фасад над вхідною групою містить колони великого ордеру, що підтримують фронтон з декоративними елементами.

У Рівному у досліджуваний період зводилась будівля технічного училища (вул.Вячеслава Чорновола, 43), проте згодом її передали під навчальний корпус НУВГП¹⁰ і реконструювали відповідно до нових потреб. Триповерхова будівля симетрична, має Т-подібну компоновку плану (Рибаков 1989, 6).

Необхідно зауважити, що розвиток вищої освіти в Україні, «тісно пов'язаний з основними господарсько-політичними задачами соціалістичного будівництва» (Кондуфор та ін. ред. 1985, 9:480), у 1940-1950-х рр. характеризувався укрупненням інститутів та факультетів. Результатом цього укрупнення стало те, що з 1950/51-го по 1960/61-й навчальні роки кількість вищих навчальних закладів на Україні скоротилася зі 160 до 135, а кількість студентів зросла з 201,5 до 417,7 тисяч. Пріоритетною вважалася підготовка спеціалістів-інженерів, техніків, педагогів та медичних працівників.

Загалом на території Західної України вища освіта у повоєнні роки розвивалася швидше, ніж у інших регіонах. Так, протягом 1950-х років чисельність студентів зросла у 2,5 рази, а підготовка спеціалістів розглядалася як важлива складова у вирішенні «політичних, господарських та соціальних проблем краю». У вищих навчальних закладах діяли партійні та комсомольські організації, які залучали студентів до участі у агітаційно-

¹⁰ На той момент – УИИВХ

пропагандистській роботі серед населення (Кондуфор та ін. ред. 1985, 9:480-482).

Нові навчальні заклади відкривалися в тому числі на «периферії», як деякі бібліографічні джерела радянських часів маркували західноукраїнський регіон. Зміни у географічному розміщенні вищих навчальних закладів були покликані сприяти забезпеченню вищою освітою жителів усіх областей.

Також майже в усіх крупних містах активно створювалися вищі партійні школи, де відбувалася підготовка партійних кадрів та керівників засобів масової інформації. У Рівному та Тернополі, як відомо, під заплановані вищі партійні школи в 1950-х рр. було зведено будівлі, проте зрештою у них розмістилися корпуси інших закладів освіти.

Будівлі закладів вищої освіти 1945 - 1950-х рр. у досліджуваних містах споруджувалися за типовими проектами, як правило, з П- або Г-подібним планувальним рішенням. Вони могли розміщуватися як у центральній частині міста, з орієнтацією головних фасадів на «парадну» магістраль, так і на інших ділянках.

У Рівному у 1958 р. за типовим проектом було зведено будівлю (вул. Соборна, 11), у якій початково планувалося розмістити Вищу партійну школу, але у 1959 р. будівлю передали Українському інституту інженерів водного господарства (Рибаков 1989, 5). Прив'язка будівлі виконувалась рівненською філією Діпроміст під керівництвом архітектора Б.Андреева.

В безпосередньо повоєнні роки було споруджено будівлю за адресою м.Рівне, вул. Степана Бандери, 12, де нині розміщується один з корпусів РДГУ (Рибаков 1989, 7). Будівля симетрична, має П-подібне планувальне рішення.

Будівля для партійної школи споруджувалася також в Івано-Франківську у 1958 р. (Гандзюк Головатий та Федунків 2014, 76) (вул.Василіанок, 64). Будівля чотириповерхова, з Г-подібним планувальним рішенням. Нині в ній розміщується теологічна академія УГКЦ.

У Тернополі в стилі радянського неоісторизму в 1950-х рр. було зведено будівлі Тернопільського національного медичного університету імені І.Я.Горбачевського, зокрема морфологічний корпус (вул. Руська, 12) та адмінкорпус (Майдан Волі, 1).

Будівля адмінкорпусу, зведена на місці зруйнованої в роки війни синагоги (Петровський О. та ін. 2010, 154), споруджувалася за типовим проектом для розміщення в ній партійної школи (ДАТО 1945, 4). У 1957 р. будівля перейшла до новоствореного медичного інституту, що став першим навчальним закладом у місті. Будівля адмінкорпусу чотириповерхова, Г-подібна в плані.

Будівля морфологічного корпусу має П-подібне планування. Варто зауважити, в результаті натурних обстежень було встановлено, що морфологічний корпус ТНМУ в Тернополі та будівля школи №5 у Луцьку зведені, вочевидь, за одним типовим проектом.

Загалом громадські будівлі досліджуваного періоду, незалежно від розташування в містобудівній структурі, характеризувалися подібними прийомами свого архітектурного рішення. В більшості випадків їх зводили за типовими проектами, а у випадку індивідуального проектування загальний вигляд фасадів будівлі та її об'ємно-просторова композиція вирішувалася в рамках підходів, характерних для стилю радянського неоісторизму.

Певне виключення становлять лише ті типи громадських будівель, які у зв'язку зі специфікою свого функціонального призначення не могли виконувати роль створення ефекту «парадності» та «величі» - наприклад, ясла, дитячі садочки.

Зібрані дані про ідентифіковані громадські будівлі другої половини 1940-1950-х рр. у досліджуваних містах систематизовано в *таблиці 3.1.2.*

Таблиця 3.1.2

Будівлі громадського призначення

	Будівлі 1945 -1950-х рр. у досліджуваних містах				Приклади в інших містах України
Будівлі культурно-видовищного призначення					
Адміністративні та будівлі просвітних організацій					
Залізничні вокзали					
Заслони територій					
Заслони об'єктів здоров'я					

3.2. Характерні риси житлової архітектури

У зв'язку із завданими в роки Другої світової війни руйнуваннями, в багатьох містах Західної України у безпосередньо повоєнні роки поставала необхідність відновлення зруйнованого житлового фонду та спорудження нових житлових будинків.

Варто зауважити, що на теренах республік Радянського Союзу і в довоєнний період існувала нестача комфортних житлових площ. У новозведених «соцмістах» довоєнних років капітальне будівництво житлових будинків становило незначну частку і переслідувало радше пропагандистські цілі, аніж реальне забезпечення населення житлом. Матеріальні та людські ресурси повинні були спрямовуватися на будівництво промислових об'єктів, а не на зведення комфортного житла (Меєрович, Конишева та Хмельницький 2011, 172). Радянська індустріалізація орієнтувалася насамперед на будівництво важкої та військової промисловості.

Комфортабельні квартири в розкішно декорованих житлових будинках стилю радянського неоісторизму проектувалися і споруджувалися насамперед для партійного керівництва (Меєрович та Хмельницький 2011), тоді як решта населення мешкали в гуртожитках та бараках (Меєрович 2008). Причому часто радянська пропаганда представляла «елітні» будинки як «масове житло для робочих» (Меєрович, Конишева та Хмельницький 2011, 175).

Архітектуру житлових будинків сталінського періоду характеризує також той факт, що вона виникла «в специфічних умовах відсутності важливої складової будь-якого архітектурного твору – того, що зазвичай називається «соціальне замовлення», і що означає пряму та постійну орієнтацію виробників життєвих благ на інтереси споживачів» (Меєрович, Конишева та Хмельницький 2011, 176).

У досліджуваних містах, як і в інших регіонах України та країнах – тогочасних радянських республіках, значну частку житлового фонду було зруйновано у роки Другої світової війни. Проте у 1940-х житлове

будівництво здійснювалося доволі повільними темпами, в основному по можливості відбувалася реконструкція пошкоджених житлових будівель. Наприклад, у Луцьку до кінця 1944 р. відремонтовано 31 тис. кв.м житлової площі (Колосок та Метельницький 1990, 129). У Тернополі за 1944-1945 рр. об'єми відновленого та новозбудованого житлового фонду становили 4,9 тис.кв.м. З 1946 по 1948 рр. було відновлено понад 20 тис. кв.м. житлової площі, збудовано нової – 1 тис. кв.м. (ДАТО 1949, 2). У Рівному в 1944 р. було відремонтовано 25 тис. кв.м житлової площі, а протягом трьох перших повоєнних років збудовано 12 нових будинків, 82 відновлено та 160 відремонтовано. З 1951 по 1955 роки у місті введено в дію 8 тис. кв.м житлової площі, а у 1956 р. житлових будівель було зведено у 3,2 рази більше, аніж у 1950 р. На 1957 р. у Рівному планувалося введення в експлуатацію вже 29,9 тис. кв.м житлової площі (Молчанов та ін.1957, 67-68).

Таким чином встановлено, що в часових межах досліджуваного періоду будівництво житла у досліджуваних містах в більшій мірі розгорнулося в 1950-х рр., разом з активним формуванням ансамблів нових загальноміських центрів.

У повоєнні роки будівництво зазвичай здійснювалося поквартально, з груповим розміщенням будинків. Для кварталів були встановлені оптимальні розміри: 8-15 га для багатоповерхової забудови, 6-8 га для малоповерхової, 4-6 га для садибної. Щільність забудови нових житлових кварталів повинна була становити 20-25%; 60% площі кварталів відводилося під зелені насадження (Грицай та ін. 1962, 136).

Житлові будівлі 1945 - 1950-х рр. на теренах досліджуваних міст можна звести до наступної класифікації: за поверховістю – малоповерхові (1-2 поверхи) та середньої поверховості (3-5 поверхів), рідко – багатоповерхові (більше 5 поверхів); за проектуванням – зведені за індивідуальними проектами та втілення типових проектів; за архітектурним рішенням – «парадні» та «непарадні» (табл. 3.2.1).

Таблиця 3.2.1

Класифікація житлових будинків другої половини 1940-1950-х рр. у
досліджуваних містах

За поверховістю		Малоповерхові житлові будинки (1-2 поверхи)	Середньої поверховості (3-5 поверхів) та багатоповерхові (більше 5)
За підходом до проектування	Індивідуальний проект	—	✓
	Типовий проект	✓	✓
За архітектурним рішенням	«Парадні» (розташовані в центральній частині міста)	—	✓
	«Непарадні» (не беруть участь у формуванні архітектурного образу центру)	✓	—

Причому останній розподіл має дещо умовний характер у зв'язку з тим що, по-перше, у порівнянні з житловою архітектурою інших міст, зокрема Києва (житловий будинок № 13-17 на вул. Хрещатик у Києві, арх. О. Власов, А. Добровольський, Б. Приймак (Черкес 2008, 76) та ін.), Харкова (житлові будинки, Площа Конституції, 2/2, вул. Героїв Харкова, 27 та ін.), «парадні» житлові будинки Рівного (рис. 3.2.1), Луцька, Тернополя (рис. 3.2.2) та Івано-Франківська характеризуються меншою монументальністю. У порівняно невеликих містах в зв'язку з меншою поверховістю будівель стиль сталінської доби дещо «пом'якшувався» (Хмельницький 2006, 283). Тому категорія «парадності» тієї чи іншої архітектури відносна і визначається з огляду на конкретне містобудівне середовище.

Рис. 3.2.1. «Парадна» житлова архітектура Рівного 1945-1950-х рр.
 1-3 – житлові будинки ансамблю Театральної площі, 4 – готель «Україна»
 (раніше – «Ровно»), 5 - 8 – житлова забудова на вул.Соборній.
 Джерела ілюстрацій: ДАРО; Рівне Ретро Ритм 2019

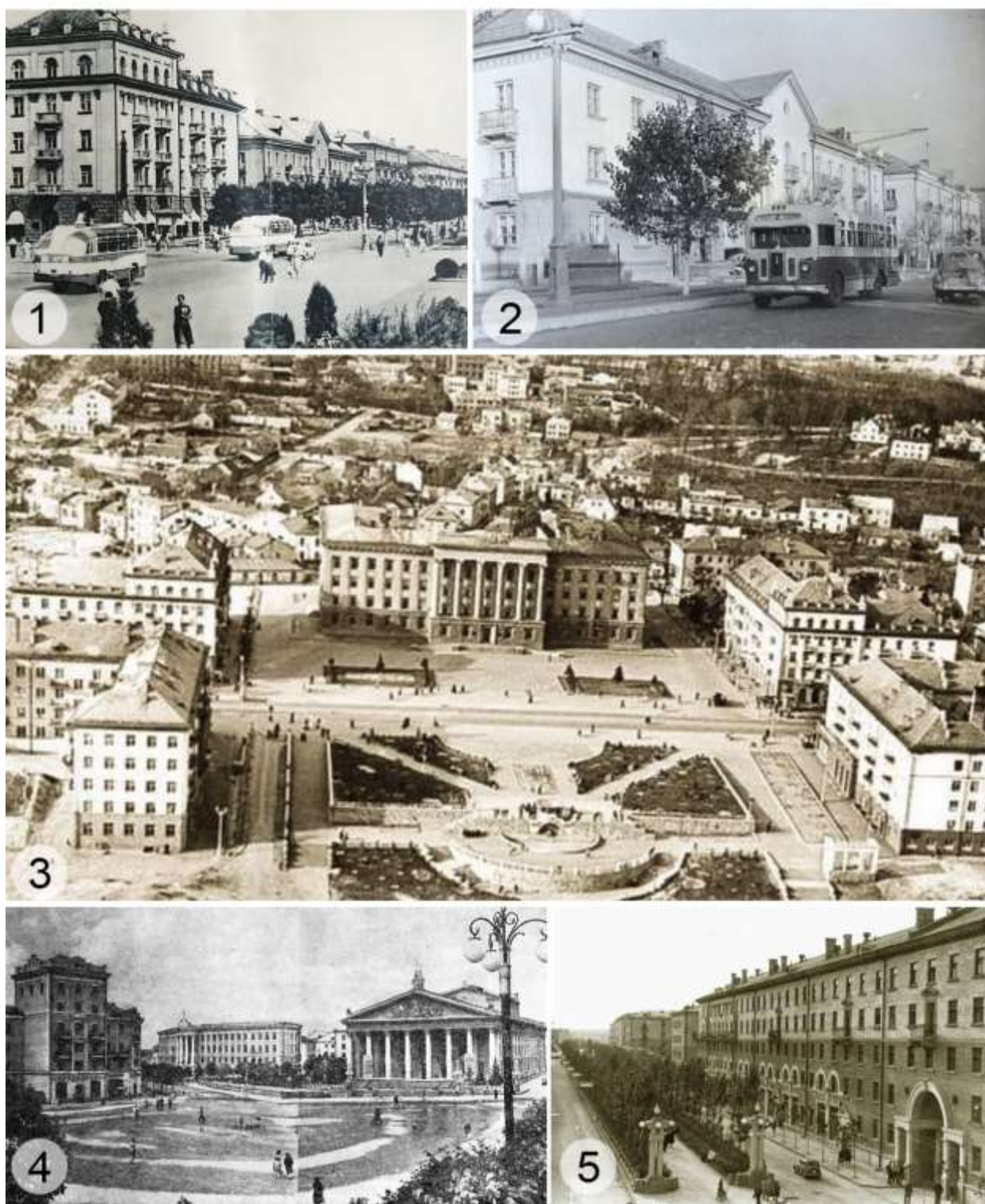

Рис. 3.2.2. «Парадна» житлова архітектура Луцька та
Тернополя 1945-1950-х рр.

1-3 – житлові будинки на Проспекті Волі в Луцьку,

4-5 – житлові будинки центрального ансамблю в Тернополі

Джерела ілюстрацій: Хроніки Любарта 2021а; Волинь Post 2012;

Доба 2016.

По-друге, в ансамблях центрів досліджуваних міст наявні будівлі «перехідного» періоду (1955- початок 1960-х рр.), архітектурний образ яких відображав ступінь виконання постанови «Про усунення надмірностей у проектуванні і будівництві» (СРСР, ЦК КПСС и Совет Министров СССР 1955). Проте, з огляду на роль цих будівель у новостворюваних ансамблях міських центрів, вони брали активну участь в формуванні образу «парадної» забудови міст досліджуваного періоду.

Загалом значна частина нової житлової забудови 1945 - 1950-х рр. в досліджуваних містах споруджувалася насамперед вздовж головної міської вулиці, а отже потребувала відповідного архітектурного вирішення. Так як архітектурний стиль радянського неоісторизму почав формуватися ще у 1930-х роках, на момент повоєнної «соціалістичної реконструкції» міст Західної України в рамках даного стилю уже існували чітко сформовані підходи до об'ємно-композиційних рішень будівель різної типології, в тому числі до архітектури житла. Семантичний аспект, зауважений В.Паперним, полягає в тому, що будинки переставали слугувати «машиною для житла», натомість відбувалася їх антропоморфізація. Апогеєм антропоморфічного бачення архітектурних об'єктів В.Паперний вважає 1950-ті рр. – період «зрілого» сталінського стилю, коли будівлі почали оздоблюватися плиткою тілесно-рожевих відтінків, що було «неусвідомленою імітацією людської шкіри». Причому фасади, звернені у внутрішні двори, не облицьовувались (Паперний 1996, 163). У Рівному, наприклад, головні фасади більшості житлових будинків, як і деяких громадських будівель 1945 - 1950-х рр., зорієнтованих на головну міську магістраль - вул.Соборну, початково були оздоблені плиткою типу «кабанчик».

Багатоквартирні житлові будинки зводилися як за індивідуальними, так і за типовими проектами. До 1949 р. типові проекти були розроблені лише для малоповерхових житлових будівель (Тимофієнко ред. 2003, 443). Згодом для багатоповерхового житлового будівництва також почали розроблятися серії типових секцій. На той момент відбулися певні зміни норм

проектування житла. Наприклад, зникла вимога щодо освітлення ванної кімнати першим світлом, а туалету – другим. Відповідно секції набували більшої компактності, покращувалися пропорції кухні та житлових кімнат (Тимофієнко ред. 2003, 444).

Житлові будинки, зведені за *індивідуальними проектами*, відігравали визначальну роль у формуванні архітектурного обличчя міста. Як правило, їх зводили на відповідальних з містобудівної точки зору ділянках з гарною видимістю зі сторони центральної або іншої важливої міської магістралі/площі. Приклад втілення індивідуального проекту – житловий будинок у Рівному (вул. Соборна, 15), зведення якого розпочалося у 1953 р., (архітектор - Б.Андрєєв) (Молчанов 1973, 42).

У Тернополі за індивідуальним проектом архітектора В.Воловця було зведено житловий «будинок на сходах» (вул. Князя Острозького, 39/45) (Дацюк 2017, 237), розміщений на складному рельєфі, на вершині пагорба. В плані будинок симетричний, центральна вісь співпадає з віссю своєрідного бульвару, утвореного вул.Перля та вул.Г.Коллонтая, що веде до автовокзалу. Будівля складається з чотири- та п'ятиповерхових об'ємів. На першому поверсі традиційно передбачалося розміщення закладів торгівлі.

Житлові будинки-близнюки у Луцьку (Проспект Волі, 8 та 10) запроектовані у 1955-1957 рр., архітектори – К.Юровська, І.Рейтер. На перших поверхах будинків містилися книгарня та вбудований кінотеатр «Хроніка» (Колосок та Метельницький 1990, 136-137). Чотиріповерхові будівлі мають Г-подібне планувальне рішення.

Ще один взірець у Луцьку - чотиріповерховий 36-квартирний будинок (проспект Волі, 3) для працівників Волинського обкому КПУ, споруджений за проектом архітектора Р.Метельницького (Хроніки Любарта 2021). Будівля знаходиться на наріжній ділянці, відповідно має складне планувальне рішення.

Будинки, розташовані на наріжних ділянках, іноді у своєму об'ємно-композиційному вирішенні мали «вежі» (табл. 3.2.2), що збагачувало їх

архітектурний образ та образ загальноміського центру в цілому. Будинки з таким композиційним рішенням зводилися на теренах багатьох міст України, зазвичай за індивідуальними проектами (будинок у м.Суми на перехресті вул.Соборної та вул.Петрівської, 1950-1952 рр., арх. – В.Клочко; будинки на вул.Хрещатик у Києві, 1949-1953 рр., арх. – О.Власов та А.Добровольський (Тимофієнко ред. 2003, 444) та ін.).

Яскравий приклад серед досліджуваних міст – житлові будинки-близнюки із закладами торгівлі на перших поверхах у Луцьку (Проспект Волі, 11 та 15), збудовані в 1950-х рр., архітектор – В.Бабій (Колосок та Метельницький 1990, 136). Будинки Г-подібні в плані, дзеркально симетричні щодо центральної осі площі. На кутах будинків розташовані п'ятиповерхові об'єми - «вежі», що фіксують ансамбль центру. Чотириповерхові крила будинків містять еркери. Загалом архітектурне рішення цих будинків певною мірою дозволяє трактувати їх як алюзію впізнаваної архітектурної домінанти Луцька – замку Любарта.

Взірець житлового будинку з «вежею» на наріжній ділянці у Рівному - триповерховий житловий будинок з ротондою на даху, що знаходиться за адресою вул.Соборна, 262. Будинок зведений за індивідуальним проектом (арх. - Б.Андрєєв). Даний архітектурний об'єкт є одним із перших серед будівель стилю радянського неоісторизму в Рівному. Будівлю завершує декоративний ліхтар у вигляді ротонди з колонами. На першому поверсі розміщувався перший у Рівному центральний гастроном (Прищєпа 2006, 118). Даний будинок є архітектурним акцентом кварталу, який окреслюють вул. Соборна, вул. Базарна, вул. Гетьмана Полуботка та вул. Пересопницька. Окрім названого будинку, до складу кварталу ввійшли збудовані у 1945 – 1950-х рр. триповерхові житлові будинки за адресами вул. Соборна, 260 та вул. Базарна, 8, а також збережені будівлі довоєнного періоду (табл. 3.2.2).

Згідно креслень розгортки планованої повоєнної забудови по вул.Соборній у Рівному, по північній стороні вулиці передбачалося спорудження ще декількох будівель з «вежами». Зокрема, будинок з

вертикальним акцентом – баштою з бельведером та годинником, увінчаною шпилем, планувалося звести на адміністративній площі, поряд із Будинком Рад. Стилiстично цілісний, виконаний в дусі радянського неоісторизму архітектурний ансамбль головної магістралі Рівного повинен був продовжуватися орієнтовно до перехрестя біля Грабника.

Біля повороту на вул. Героїв Поліції (раніше – вул. Пушкіна) планувався ще один будинок з «вежею» - ймовірно, житлового призначення, наскільки це можна припустити виходячи з візуального аналізу креслень розгортки. Ансамбль біля сучасного Покровського собору також маркувався будівлею з висотним акцентом (Михайлишин та Луц 2020). Композиція забудови загалом створювалася на основі метричного ряду – будівель, площ, вуличних просторів. Із затвердженням нового генерального плану у 1955 р. рішення щодо шляхів подальшого архітектурно-містобудівного розвитку Рівного було змінено, і даний проект не був втілений.

Також житловий будинок з «вежею» - вищим на поверх об'ємом на куті було споруджено у Івано-Франківську (вул.Донцова,13) в 1957 р. Головний фасад будівлі звернений до привокзального скверу. На першому поверсі містився гастроном (Гандзюк, Головатий та Федунків 2014, 76).

Ще один приклад будинку з висотним акцентом - житловий будинок з гастрономом «Дністер» на першому поверсі (Гулько 2015, 262), що входить до ансамблю Театральної площі у Тернополі. Будинок також споруджений на наріжній ділянці, проте висотний акцент розташований не на куті, а дещо зміщений вбік і звернений головним фасадом до вул. Чорновола, що веде від Театральної площі до залізничного вокзалу. Згідно креслень розгортки проєктованого у повоєнні роки центрального ансамблю (табл. 3.2.2), початково планувалося завершення шестиповерхового об'єму даної будівлі вежею зі шпилем (ДАТО 1945), проте ця частина проекту не була реалізована.

Типові, або так звані *проекти повторного застосування*, також могли використовуватися у «парадній» забудові міських центрів поряд з індивідуальними. При необхідності в архітектурне рішення фасадів

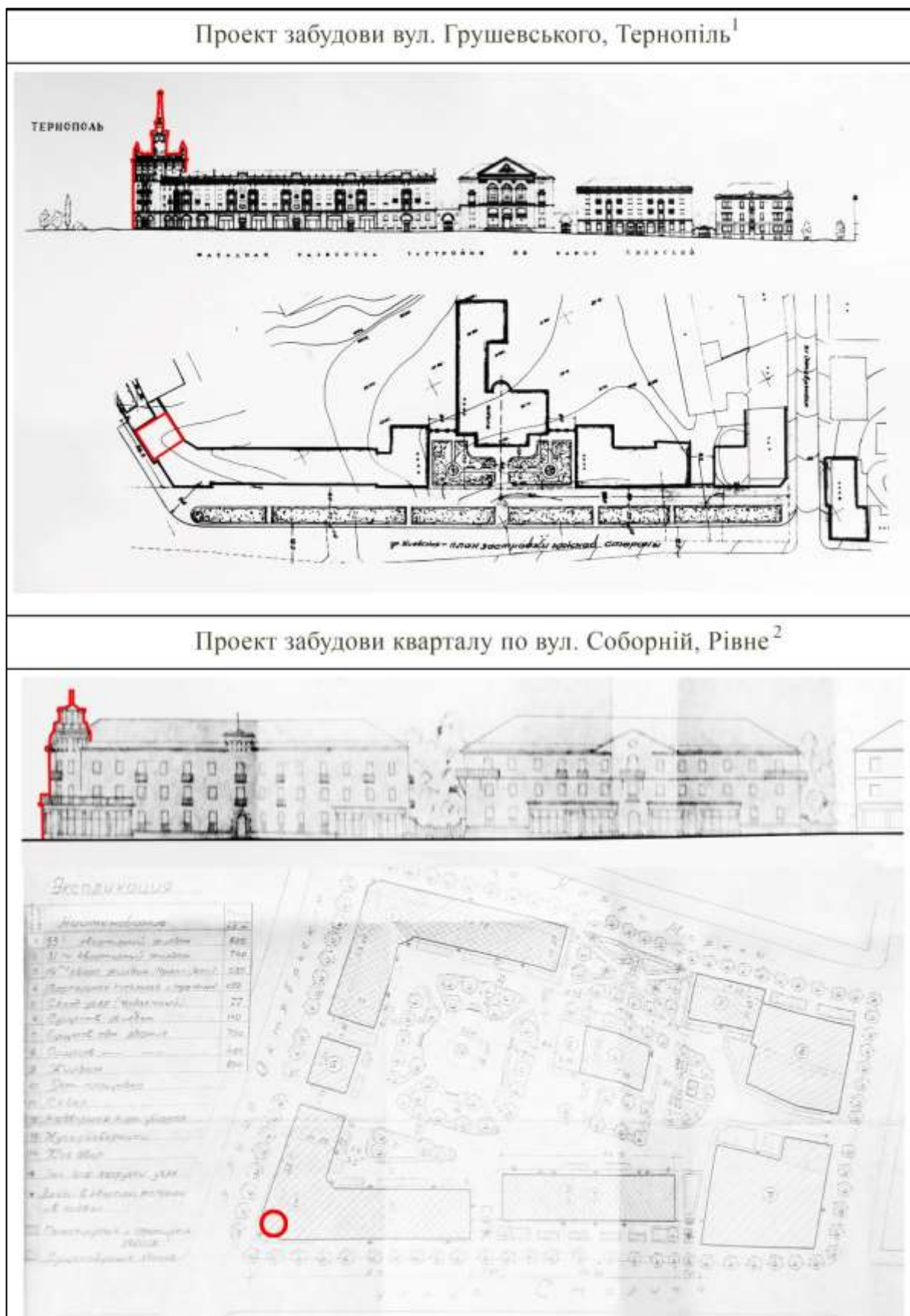
вносилися корективи – наприклад, у житловому чотириповерховому будинку (Рівне, вул. Соборна, 61), що входить до ансамблю Театральної площі. Будинок планувався для працівників Облуправління МВД і зводився за проектом повторного застосування, розробленим проектною організацією Гіпроцивільпромбуд. Ділянку під його спорудження було відведено у 1954 р. У зв'язку з включенням даного будинку в ансамбль загальноміського центру, в архітектурно-планувальних установках від тогочасного головного архітектора Рівного В.Корочанської вказувалася необхідність переробки головного фасаду для єдиного стилістичного рішення з готелем, що якраз знаходився у процесі зведення, та театром, будівництво якого розпочиналось (ДАРО 1954а, 142). Центральна вісь житлового будинку співпадає з центральною віссю Театральної площі. На першому поверсі планувалося розміщення закладів торгівлі та обслуговування, решта три поверхи містили просторі квартири (табл. 3.2.3).

У 1954 р. сусідню земельну ділянку було закріплено під будівництво за типовим проектом чотириповерхового житлового будинку Міськжитлоуправління (Рівне, вул.Соборна, 57) (ДАРО 1954а, 153). Будинок Г-подібний в плані, на перших поверхах – заклади торгівлі.

На початку 1950-х рр. проектувалися і решта житлових будинків, що входили до ансамблю Театральної площі у Рівному – чотириповерхові будинки з закладами торгівлі на перших поверхах, за адресами вул. Пересопницька, 58 (ДАРО 1949-51, 63) та вул. Соборна 156, 190, а також чотириповерховий готель (вул.Соборна,122), робочі креслення якого розроблялися інститутом Діпромист (Київ) (ДАРО 1955b). Причому житловий будинок на вул.Пересопницькій, 58, дещо віддалений від «парадної» магістралі – вул.Соборної – має більш лаконічне рішення фасадів. Сусідня будівля (вул. Соборна 156, 190) являє собою два житлових будинки, з'єднані вставкою з аркою.

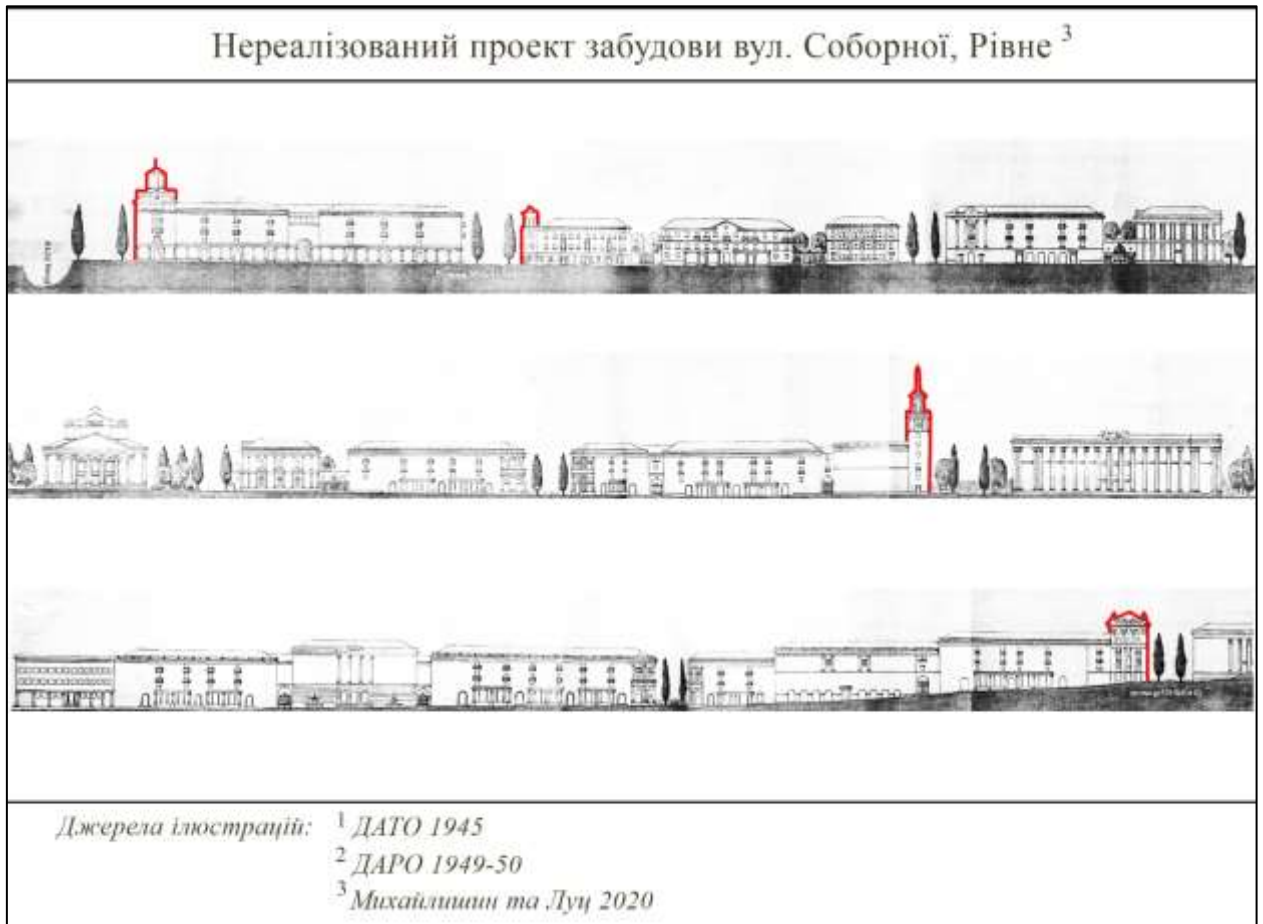
Таблиця 3.2.2

Акцентування «вежами» будівель на наріжних ділянках головних вулиць досліджуваних міст

Таблиця 3.2.2 (продовження)

Акцентування «вежами» будівель на наріжних ділянках головних вулиць досліджуваних міст

Також за проектом повторного застосування в другій половині 1950-х рр. для Рівненського Обкому КП України зведено «парадний» за своїм архітектурним рішенням п'ятиповерховий житловий будинок на 24 квартири за адресою вул. Соборна, 135 (ДАРО 1954а, 93).

За цим же проектом було споруджено житловий будинок у Тернополі (вул. Чорновола, 2), який увійшов до центрального архітектурного ансамблю міста. Втілення даного проекту у Рівному та Тернополі мають незначні відмінності в декоруванні та опорядженні фасадів.

Таблиця 3.2.3

Планувальне рішення квартир в житлових будинках 1945 - 1950-х рр.

Загальний вигляд житлового будинку	Планувальне рішення квартир
 <p data-bbox="371 790 802 824">Івано-Франківськ, вул. Донцова, 13</p>	 <p data-bbox="986 790 1345 824">Схема трикімнатної квартири</p>
 <p data-bbox="443 1272 730 1305">Рівне, вул. Соборна, 61</p>	 <p data-bbox="986 1272 1345 1305">Схема трикімнатної квартири</p>
 <p data-bbox="435 1675 738 1709">Рівне, вул. Соборна, 190</p>	 <p data-bbox="986 1675 1345 1709">Схема двокімнатної квартири</p>

До «парадної» житлової архітектури Рівного 1945 – 1950-х рр. можна віднести житлову забудову по вул. Соборній (1, 1А, 3, 9, 14, 14А, 19/21), будинки за адресами Проспект Миру, 2, 4, вул. Директорії 3,4. Деякі з проектів перелічених вище будівель спрощувалися в процесі їх зведення, у зв'язку з усуненням «надмірностей», і від стилю радянського неоісторизму

зберегли тільки характерні композиційні риси. Такі будівлі, як правило, були здані в експлуатацію в кінці 1950-х, а іноді – на початку 1960-х рр.

У Рівному наприкінці 1940-х та на початку 1950-х рр. - вочевидь, до затвердження генплану 1955 р., що передбачав збільшення поверховості забудови в центральній частині міста, активно споруджувалися триповерхові будинки за типовими проектами - наприклад, житловий будинок за адресою вул. Соборна, 260; симетричний житловий будинок з еркерами (вул. Соборна, 19/21), ймовірно, зведений за типовим проектом серії 204, розробленим Державними архітектурними майстернями Гипрогор (табл. 3.2.4); трьохповерхові житлові будинки (вул. Н.Хасевича, 1 та вул. Чорновола, 4) збудовані за типовим проектом серії 228, розробленим Горстройпроектом, архітектор - Д.Меєрсон (табл. 3.2.4). На перших поверхах проектом передбачено розміщення закладів торгівлі. Відмінною рисою цього типового проекту є використовуваний для будівництва матеріал – шлакобетон, тоді як переважна більшість проектів житлових та громадських будівель 1940 – 1950-х рр. розраховувалася на спорудження з цегли.

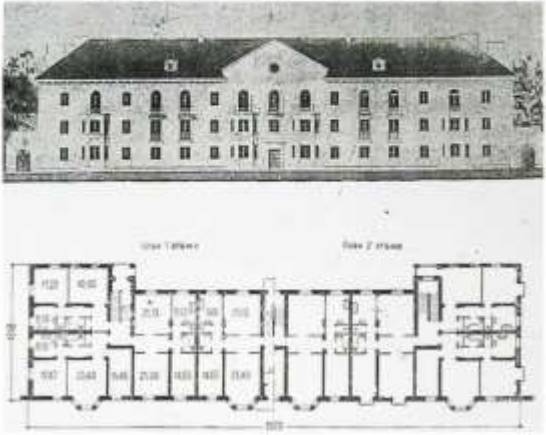

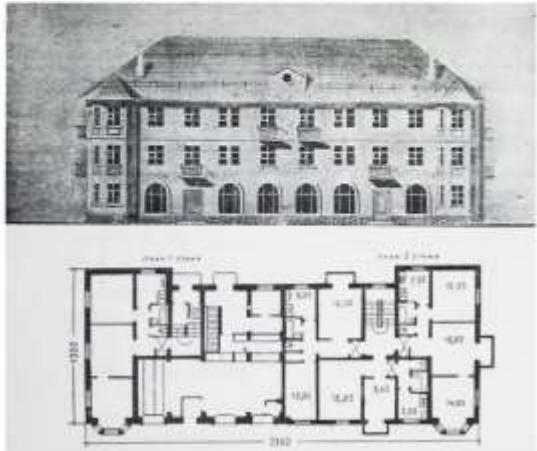

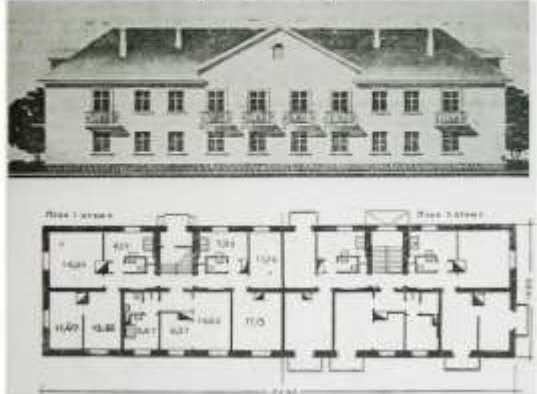

«Парадна» житлова забудова Луцька досліджуваних років, зосереджена вздовж центральної магістралі – проспекту Волі, представлена, окрім розглянутих вище будинків під номерами 8,10,11,13, котрі безпосередньо входять до ансамблю площі, три- (№ 7, 9, 17) та чотириповерховими (№ 3, 4, 12, 19, 21) житловими будинками.

Як і в Рівному, житлове будівництво у центральній частині Луцька повоєнних років розпочалося з триповерхових будинків.

За проектом повторного застосування в 1953 р. споруджено триповерховий будинок на проспекті Волі, 7 (ДАВО 1953б, 2) та 17 у 1954 р. (Хроніки Любарта 2021), квартири у яких призначалися насамперед для представників управлінської номенклатури. Будинки мають симетричне планувальне рішення. Вигляд фасадів нині відмінний від первинного внаслідок реконструкцій.

Таблиця 3.2.4

Типові проекти житлових будинків та їх втілення у досліджуваних містах

Типовий проект	Приклади втілення
<p>Проект 204-5 триповерхового цегляного двадцятичотирьохквартирного будинку, Гипрогор, автор - арх. А.Ю.Заболотна</p> 	 <p>Рівне, вул. Соборна, 19/21</p>
<p>Проект 228-9 триповерхового шлакобетонного чотирнадцятиквартирного будинку, Горстройпроект, автор - арх. Д.С.Меєрсон</p> 	 <p>Рівне, вул. В'ячеслава Чорновола, 4</p> <p>Тернопіль, вул.Листопадова, 7</p> <p>Рівне, вул. Н. Хасевича, 3</p>
<p>Серія 201 проект 12 двоповерхового цегляного дванадцятиквартирного будинку, Архітектурно-проектна майстерня Міністерства нафтової промисловості, автор - арх. О.А. Яфа</p> 	 <p>Рівне, вул. С.Бандери, 11</p>

В середині 1950-х рр. у Луцьку розпочалося спорудження чотириповерхових будівель. Яскравий взірць стилю радянського неоісторизму представляє, наприклад, чотириповерховий житловий будинок з декорованими ліпниною еркерами (проспект Волі, 12), зведений на місці знесеного кінотеатру «Комсомолец».

У Тернополі велика кількість житлової забудови 1945 - 1950-х рр. входить до ансамблю головної міської магістралі – вул. Руської, а також зосереджена на прилеглих вулицях. В основному це чотири-, п'яти- та шестиповерхові будинки з традиційно симетричними фасадами; з прямокутним планувальним рішенням або Г-подібним при розташуванні на наріжних ділянках (Рис. 3.2.2).

Як характерні взірці архітектурного стилю досліджуваної доби заслуговують уваги будинки, що входять до ансамблю Театральної площі (вул. Руська, 23, 29, вул. Сагайдачного, 1) та розташований поруч житловий будинок (вул. Руська, 19). Дані будівлі мають насичені декором фасади; широкі наскрізні арки висотою два поверхи ведуть до дворів та сусідніх вулиць. Перелічені будинки мають значну протяжність і з'єднуються торцями між собою або з сусідніми будівлями, замикаючи квартал.

По вул. Руській на захід від Театральної площі усі житлові будинки споруджені у повоєнні роки, так як завдані під час Другої світової війни руйнування повністю знищили забудову в даній частині міста (ДАТО 1945, 3). На перших поверхах цих будинків традиційно влаштовувалися заклади торгівлі та обслуговування.

Житлові будинки на наріжних ділянках часто мають Г- або П-подібне планувальне рішення, зі «зрізаним» кутом, де містяться вікна, балкони, входи (вул. Князя Острозького, 1, 2; вул. Руська, 8, 10, 24) або зі стикуванням секцій посередині торця (вул. Руська 14, 16). Деякі з цих будинків також збудовані суцільною лінією, без розривів, і замикають собою квартал (вул. Руська, 24 та вул. Князя Острозького, 2).

Також житлові будинки досліджуваного періоду зосередилися довкола майдану Волі, поряд з громадськими будівлями сформувавши його ансамбль – чотирьохповерхові (вул. Листопадова, 1, вул. Й.Сліпого, 1) та п'ятиповерхові (вул. Старий Ринок, 1).

На сусідній вул. Листопадова містяться й інші будинки повоєнних років – наприклад, триповерховий житловий будинок №7, збудований, очевидно, за типовим проектом Горстройпроекта (архітектор - Д. Меєрсон) (Таблиця 3.2.4). Декоративне рішення головного фасаду дещо відмінне від будинків, споруджених за цим же проектом у Рівному, і містить вставки з ліпниною, а також декорований карниз.

По мірі віддалення від Театральної площі та майдану Волі фасади житлових будинків втрачають насиченість декоративними елементами, що пояснюється, з однієї сторони, принципом ієрархічності, відповідно до якого будівлі загальноміського центру повинні були перевершувати у своїй «парадності» та «величі» забудову інших частин міста, з іншої – зведенням цих будівель наступною чергою після ансамблів площ, як правило – вже на момент введення постанови про усунення «надмірностей». Відповідно, відбувалося спрощення проектів в процесі будівництва, виникали будинки «перехідного» періоду, специфіка яких, розглянута на прикладі громадських будівель в попередньому підрозділі, так само релевантна по відношенню до архітектури житла. Дане явище характерне не тільки для Тернополя, але й для Рівного, Луцька та інших міст, де центральна міська магістраль формувалася відповідно до радянських архітектурних підходів 1940 - 1950-х рр.

В Івано-Франківську взірцями «парадної» житлової архітектури є будинки, розташовані не тільки вздовж головної магістралі (на якій не було сформовано стилістично цілісний ансамбль, характерний для 1945 - 1950-х рр.), а інтегровані в існуючу містобудівну структуру шляхом будівництва на вільних ділянках. Окрім розглянутого вище будинку (вул.Донцова,13), стиль радянського неоісторизму в житловій архітектурі

Івано-Франківська представляють будинки за адресами вул. Незалежності, 81 та 113, вул. Вовчинецька, 4 (1956) (Гандзюк, Головатий та Федунків 2014, 76), вул. Чорновола, 65 (1958) (ДАІФО 1956-58, 46) та ін.

Деякі з проектів цих будинків також спрощувалися вже в процесі їх зведення, у зв'язку з вимогою усунення «надмірностей» – наприклад, будинок на вул. Незалежності, 113 із рис радянського неоісторизму зберігає лише півциркульні входи до закладів торгівлі та обслуговування, передбачених на першому поверсі.

Чотириповерховий житловий будинок за адресою вул. Незалежності, 81 має симетричне П-подібне планувальне рішення. На торцях містяться еркери. Адміністративно-житловий будинок (вул. Чорновола, 65) розміщений на наріжній ділянці, відповідно має Г-подібне планування. Яскраве втілення характерних стилістичних рис радянського неоісторизму представляє п'ятиповерховий будинок за адресою вул. Вовчинецька, 4 (Гандзюк, Головатий та Федунків 2014, 76).

Малоповерхові житлові будинки, як правило, являли собою зразки рядової житлової забудови (так званої «непарадної» архітектури) і зводилися виключно за межами міського центру, у зв'язку з обмеженням висотності будівель по районах міста, представленого в генпланах та схемах досліджуваного періоду.

У абсолютній своїй більшості малоповерхові будинки зводилися за типовими проектами. Згідно наказу Міністерства будівництва підприємств важкої промисловості ССРСР та Комітету у Справах архітектури при Раді міністрів ССРСР від 1947 р., будівництво малоповерхових житлових будівель, здійснюваного Міністерством будівництва підприємств важкої промисловості, дозволялося лише за затвердженими типовими проектами з переліку, рекомендованого Комітетом у Справах архітектури. Забудова районів, кварталів, поселень робітників підприємства повинна була здійснюватися з використанням серії проектів житлових будинків з

«однотипним конструктивним рішенням і єдиним характером архітектури» (ДАРО 1947, 52).

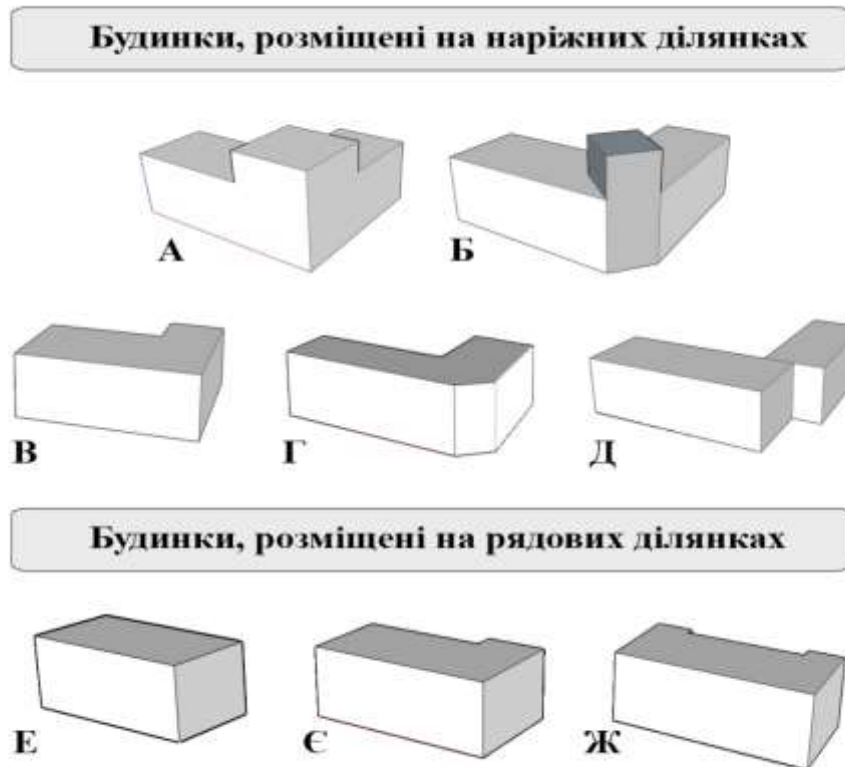

Рис. 3.2.2. Форми житлових будинків в залежності від ділянки

На наріжних ділянках: А, Б – будинки з «вежею», В, Г – Г-подібні, Д – стикування секцій посередині торця; на рядових ділянках: Е – прямокутні, Є – Г-подібні, Ж – П-подібні.

Прикладом рядової житлової архітектури у Рівному є збудований у 1953 р. двоповерховий будинок (вул.Степана Бандери, 11), який з елементів декору містить тільки наличники довкола вікон.

Малоповерхова житлова забудова досліджуваного періоду в Івано-Франківську представлена на вул. С.Галечко. На вулиці розміщується одинадцять будинків. П'ять двоповерхових 12-ти квартирних житлових будинків на стороні з непарною нумерацією зведено у 1953-1955 рр. В цих будинках наявні балкони, завершення у вигляді фронтонів, на фасадах містяться декоративні елементи. З протилежної парної сторони розташовані

шість двоповерхових 8-ми квартирних будинків, збудованих протягом 1956-1961 рр. У відповідності до необхідності усунення «надмірностей», їх фасади лаконічні і не мають жодних декоративних елементів (Головатий 2013, 83). Також «непарадні» житлові будинки 1950-х рр. в Івано-Франківську містяться на вул. Довгій (62,62а,64) (Головатий 2013, 135) та інших вулицях.

Як правило, в даних будівлях заклади торгівлі не влаштовувалися, й обидва поверхи містили квартири, які зазвичай мають дещо компактніше планування.

Дані про житлову забудову 1945 - 1950-х рр. у досліджуваних містах систематизовано в *таблиці 3.2.5.*

Зразки житлової забудови у досліджуваних містах

Житлові будинки другої половини 1940-1950-х рр. в Луцьку	
П'ятиповерхові житлові будинки	 <p>Прспект Волі, 11</p> <p>Прспект Волі, 15</p>
Чотириповерхові житлові будинки	 <p>Прспект Волі, 12</p> <p>Прспект Волі, 3</p> <p>Прспект Волі, 21</p> <p>Прспект Волі, 10</p> <p>Прспект Волі, 4</p> <p>Прспект Волі, 19</p>
Триповерхові житлові будинки	 <p>Прспект Волі, 7</p> <p>Прспект Волі, 17</p>

Таблиця 3.2.5 (продовження)

Зразки житлової забудови у досліджуваних містах

Житлові будинки другої половини 1940-1950-х рр. в Рівному			
П'ятиповерхові житлові будинки			
	Проспект Миру, 4	Проспект Миру, 2	вул. Соборна, 135
Чотириповерхові житлові будинки			
	вул. Соборна, 61	вул. Соборна, 190	вул. Соборна, 156
			
	вул. Соборна, 3	вул. Соборна, 15	вул. Соборна, 57
Три-, двоховерхові житлові будинки			
	вул. Соборна, 262	вул. Соборна, 260	вул. Базарна, 8
			
	вул. Н.Хасевича, 3	вул. Соборна, 19/21	вул. С.Бандери, 11

Таблиця 3.2.5 (продовження)

Зразки житлової забудови у досліджуваних містах

Житлові будинки другої половини 1940-1950-х рр. в Тернополі	
Шестиповерхові житлові будинки	 <p>вул. Грушевського, 1</p> <p>вул. Руська, 23</p>
П'ятиповерхові житлові будинки	 <p>вул. Черновола, 2</p> <p>вул. Князя Острозького, 39/45</p> <p>вул. Князя Острозького, 1</p>
	   <p>вул. Руська, 19</p> <p>вул. Йосипа Сліпого, 1</p> <p>вул. Старий Ринок, 1</p>
	   <p>вул. Руська, 10</p> <p>вул. Руська, 14</p> <p>вул. Замкова, 16</p>
	   <p>вул. Танцорова, 20</p> <p>вул. Руська, 9</p> <p>вул. Руська, 13</p>
	   <p>вул. Танцорова, 16</p> <p>вул. Танцорова, 23</p> <p>вул. Листопадова, 7</p>
	Три-, чотириповерхові житлові будинки

Таблиця 3.2.5 (продовження)

Зразки житлової забудови у досліджуваних містах

Житлові будинки другої половини 1940-1950-х рр. в Івано-Франківську	
П'ятиповерхові житлові будинки	 <p>вул. Вовчинецька, 4</p> <p>вул. Мазепи, 38, 40</p>
Чотириповерхові житлові будинки	 <p>вул. Чорновола, 65</p> <p>вул. Незалежності, 81</p> <p>вул. Незалежності, 113</p>
Двоповерхові житлові будинки	 <p>вул. С.Галечко, 1</p>

3.3. Архітектурна морфологія будівель

Загальновідомо, що морфологічні властивості архітектури певною мірою визначають її стильову приналежність. Такі архітектурні деталі, як елементи ордеру, арок, пілястри, фронтони, кронштейни, сандрики, наличники та ін., у поєднанні з характерними об'ємно-композиційними рішеннями будівель та системами декорування, створюють архітектурний образ радянського неоісторизму (неокласицизму, неоренесансу, «сталінського ампіру»).

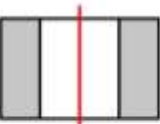

Морфологічний аналіз фасадів досліджуваних архітектурних об'єктів дозволив виділити риси, характерні для будівель 1945-1950-х рр., зведених у містах Західної України. Специфічні морфологічні ознаки притаманні будівлям радянського неоісторизму насамперед в залежності від їх функціонального призначення, відповідно композиційно-планувального рішення та розташування у містобудівній структурі. Характерною ознакою будівель є симетричний головний фасад, відповідно до класицистичного канону. Вісь симетрії може підкреслюватися виступаючим об'ємом, акцентуватися фронтоном.

Винятки становлять архітектурні об'єкти, збудовані на наріжних ділянках – їх фасади могли бути дисиметричними (табл. 3.3.1). В будівлях на наріжних ділянках з влаштуванням входу на куті вісь симетрії зазвичай проходила через нього (будівля універмагу в Тернополі, будівля партійної школи (нині- теологічна академія УГКЦ) в Івано-Франківську та ін.). Бічні (торцеві) фасади загалом могли мати як симетричне, так і дисиметричне рішення (рис.3.3.1). Варто зауважити, що у зв'язку з принципом ансамблевості дисиметричний головний фасад будівлі міг використовуватися для створення дзеркальної симетрії периметральної забудови площі, коли вісь симетрії проходила через її центр (як приклад – житлові будинки-близнюки у Луцьку, Проспект Волі, 11 та 15, 8 та 10).

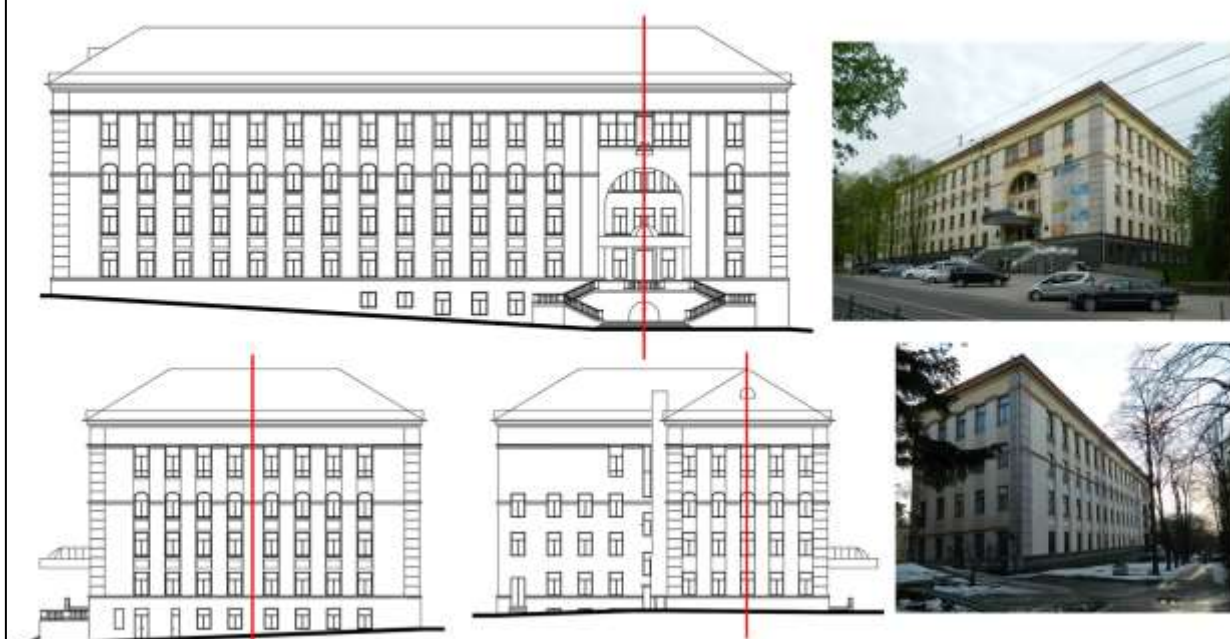
Цоколь та перші поверхи будівель 1945-1950-х рр. часто оздоблювалися великорозмірними плитками з імітацією фактури натурального каменю, для візуального підкреслення стійкості будівлі. Головний вхід громадської будівлі акцентувався за допомогою арок, портика великого ордеру або його елементів, вертикального членування пілястрами. Входи до закладів торгівлі та обслуговування, розташованих на перших поверхах житлових будинків, зазвичай підкреслювалися з допомогою наличників, сандриків, елементів ордеру.

Таблиця 3.3.1

Принципи побудови головних фасадів громадських будівель 1945-1950-х рр.

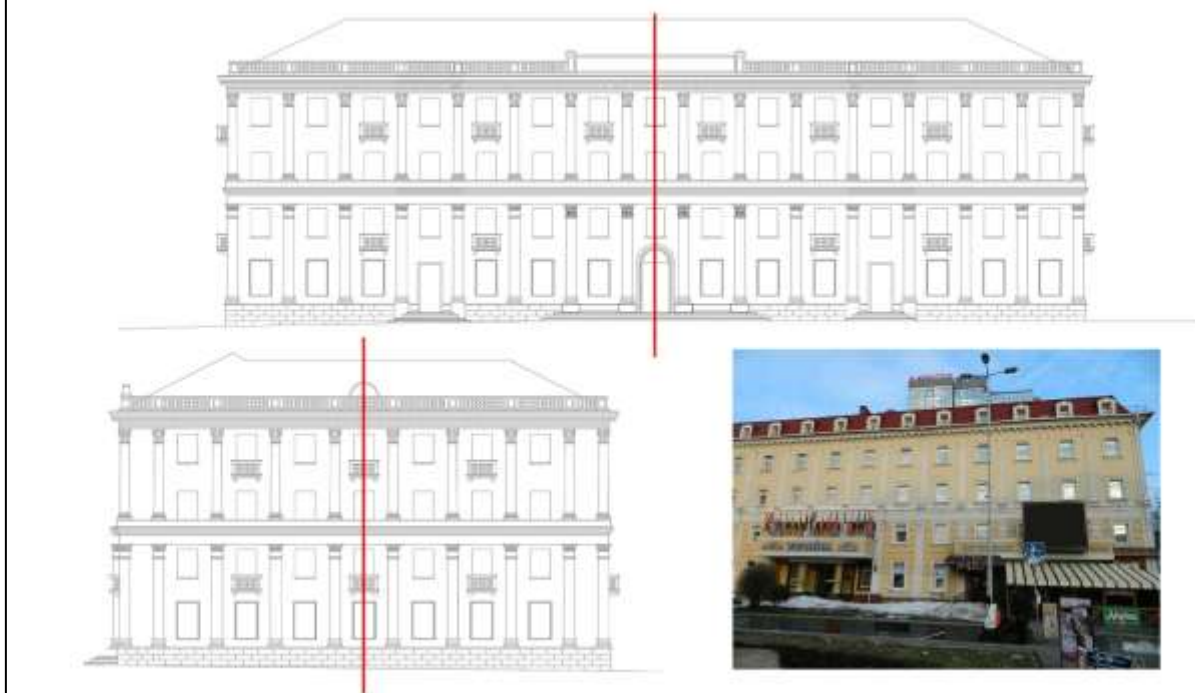
<p>Центрально-осьова симетрія</p> 	 <p>Драматичний театр імені Т.Г. Шевченка, Тернопіль, бульвар Тараса Шевченка, 22</p> <p>Кінотеатр «Перемога», Тернопіль, бульвар Тараса Шевченка, 27</p> <p>Школа № 12, Івано-Франківськ, вул. Національної Гвардії, 13</p> <p>Народний дім, Рівне, вул. Петлюри, 1</p>
<p>Центрально-осьова симетрія, підкреслена виступаючим об'ємом</p> 	 <p>Школа №3, Тернопіль, вул. Грушевського, 3</p> <p>Будівля ЗОІП № 10, Рівне, вул. Видумка, 26</p> <p>Залізничний вокзал, Рівне, Привокзальна площа, 1</p> <p>Волинський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк, Проспект Волі, 13</p>
<p>Дисиметрія</p> 	 <p>Тернопільський національний медичний університет, майдан Волі, 1</p> <p>Перший корпус НУВМТ, м.Рівне, вул.Соборна, 11</p>

Дисиметричний головний та бічний фасад, симетричний бічний

Перший корпус НУВГП, Рівне, вул. Соборна, 11

Симетричні головний та бічний фасади

Готель "Україна", Рівне, вул. Соборна, 112

Рис. 3.3.1. Симетрія та дисиметрія у рішенні фасадів

Для площини фасадів характерне вертикальне членування пілястрами, та горизонтальне за допомогою карнизів. Вікна оздоблювалися наличниками

та сандриками. При влаштуванні балконів використовувалися декоровані кронштейни. Завершуються будівлі фризом, масивним карнизом, іноді влаштованим з використанням кронштейнів. Часто будівлі увінчували фронти.

Будівлі видовищного призначення, театри, палаци (будинки) культури та кінотеатри, характеризуються подібною схемою побудови головного фасаду. Схожі морфологічні риси мають театри, споруджені у Рівному та Тернополі: портик головного фасаду, зверненого до площі, виконаний з використанням великого ордеру (Тернопіль) або його елементів (Рівне) з коринфськими капітелями, завершуються масивним трикутним фронтом з ліпниною, увінчаним скульптурною групою. Тектоніка бічних фасадів підкреслюється вертикальним членуванням пілястрами. Увінчуються будівлі театрів масивними карнизами на кронштейнах. Також карнизи декорують фронтон.

Деяко подібне рішення, з симетричним головним фасадом та великим фронтом з ліпниною, характерне також для будинків культури, споруджених у Рівному, Луцьку, Тернополі та Івано-Франківську. Проте, на відміну від театрів, головні фасади даних будівель містять вертикальне членування пілястрами, тоді як площа бічних фасадів залишається гладкою. Пілястри могли розміщуватися на кутах будівлі (будинку культури у Рівному, до його реконструкції) або акцентувати головний вхід – наприклад, над входом палацу культури у Луцьку містяться пілястри з іонічними капітелями; пілястри з капітелями з рослинними мотивами акцентують вхідну групу будинку культури залізничників у Тернополі. Пілястри на кутах будівлі та вертикальне членування фрагменту головного фасаду над входом містить Івано-Франківський обласний будинок культури УТОГ.

Будівлі кінотеатрів теж характеризуються симетричним рішенням головного фасаду. Наприклад, будівля кінотеатру «Перемога» в Тернополі має симетричний головний фасад з портиком іонічного ордеру та традиційно

для видовищних будівель стилю радянського неокласицизму завершується трикутним фронтоном, прикрашеним ліпниною. В площині фронтона містяться круглі слухові вікна. В оздобленні площини головного фасаду використано елементи арок. Завершує будівлю масивний карниз.

Симетричний головний фасад характерний також для адміністративних будівель, залізничних вокзалів, деяких навчальних закладів та закладів охорони здоров'я, житлових будинків. Усі адміністративні та будівлі проектних організацій, споруджені у досліджуваних містах в 1945 -1950-х рр., мають симетричне рішення фасадів, з використанням елементів ордеру (наприклад, будівля обкому Компартії та облвиконкому (нині – головний корпус ВНУ ім.Лесі Українки), будівля Волинського Облпроекту в Луцьку; будівля Рівненської міської ради) або без (будівля Облпроекту (нині - Народний дім) у Рівному), з завершенням будівлі масивним карнизом.

Головні фасади шкіл та закладів спеціальної освіти будувалися за центрально-осьовою схемою (школа № 12 в Івано-Франківську, № 13 в Тернополі, № 5 у Луцьку), симетрія могла підкреслюватися виступаючим об'ємом, акцентуватися завершенням у вигляді фронтона, прикрашеного барельєфами (школа № 3 в Тернополі, № 10 у Рівному; кооперативний торговельно-економічний коледж, музичне училище ім.С.Крушельницької в Тернополі та ін). Парадний вхід зазвичай розташовувався на центральній осі головного фасаду. Розміщення віконних та дверних прорізів також підкреслювало симетрію.

Будівлі закладів вищої освіти, в залежності від їхнього планувального рішення (зазвичай П- або Г-подібного), характеризуються відповідно симетричним (навчальний корпус РДГУ №1 у Рівному, морфологічний корпус ТДМУ в Тернополі) або дисиметричним (перший корпус НУВГП у Рівному, адміністративний корпус ТДМУ та ін.) рішенням головних фасадів. Тектоніка фасадів підкреслюється вертикальним членуванням пілястрами.

Заклади вищої освіти, споруджені у 1945-1950-х рр. на теренах досліджуваних міст Західної України, зазвичай являють собою

чотириповерхові будівлі з фасадами, що тяжіють до неокласицистичного канону. При П-подібному планувальному рішенні на центральній осі, як правило, розташовується вхід, часто – вирішений у формі портика, при Г-подібному плані для акцентуації парадного входу використовуються інші засоби виразності – наприклад, арка (перший корпус НУВГП, Рівне), великий ордер (колишня будівля партійної школи, Івано-Франківськ) тощо.

Фасади житлових будинків 1945 - 1950-х рр. (таблиця 3.3.2) характеризуються розмаїттям морфологічних рішень в залежності від планувальних особливостей будівлі, як правило зумовлених формою ділянки, та власне розміщенням ділянки в містобудівній структурі, а також ряду інших факторів.

При симетричному рішенні головного фасаду центрально-осьова симетрія може акцентуватися наскрізною аркою, фронтоном. При наявності декількох осей симетрії (характерні трьох-, п'ятиосеві композиції) вони часто підкреслюються еркерами. *Еркери* зазвичай мають трапецієподібну (житлові будинки, вул. В.Чорновола, 4 у Рівному; Проспект Волі, 12 в Луцьку) або прямокутну форму (житлові будинки, вул. Соборна, 15, вул. Базарна, 8 у Рівному). Розміщення входів, віконних прорізів, балконів, лоджій підкреслюють симетрію, створюють ритм.

Аналогічні архітектурні елементи застосовуються для створення виразності при дисиметричних рішеннях фасадів.

Арка, мотиви арки та елементи аркади набули широкого застосування в архітектурі досліджуваного періоду (табл. 3.3.3). Вочевидь, семантично мотив арки асоціювався з тріумфальною аркою і загалом використовувався для створення ефекту «величі» та «парадності». Наскрізні арки влаштовувалися насамперед в житлових будинках, для проїздів у двори та на сусідні вулиці (як приклад – вул. Соборна, 15, 61 та 190 у Рівному; вул. Руська, 19 в Тернополі та ін). Арка висотою на декілька поверхів для акцентуації входу використовується в громадських будівлях (залізничні вокзали в Рівному та Тернополі, перший корпус НУВГП в Рівному). Входи

Принципи побудови головних фасадів житлових будинків
1945-1950-х рр.

<p>Центрально-осьова симетрія</p> 	 <p>Житловий будинок, Рівне, вул. Соборна, 61</p> <p>Житловий будинок, Рівне, вул. Соборна, 156</p> <p>Житловий будинок, Тернопіль, вул. В. Черновола, 2</p> <p>Житловий будинок, Івано-Франківськ, вул. Незалежності, 81</p>
<p>Трьох- або п'ятиосьова симетрія, підкреслена еркерами</p> 	 <p>Житловий будинок, Рівне, вул. Соборна, 15</p> <p>Житловий будинок, Рівне, вул. Базарна, 8</p> <p>Житловий будинок, Рівне, вул. В. Черновола, 4</p> <p>Житловий будинок, Луцьк, Проспект Волі, 12</p>
<p>Дисиметрія</p> 	 <p>Житловий будинок, Тернопіль, вул. Руська, 23</p> <p>Житловий будинок, Луцьк, Проспект Волі, 10</p>

до закладів торгівлі та обслуговування на перших поверхах житлових будинків також часто вирішуються у формі арки (вул.Соборна, 3, 19-21, 57, 135 в Рівному; проспект Волі, 11, 12, 15, 19 в Луцьку; вул. Незалежності, 81 та 113 в Івано-Франківську; вул. Йосипа Сліпого, 1 в Тернополі та ін).

Аркада використана в побудові портика Рівненського обласного музично-драматичного театру (Театральна площа, 1). Мотиви аркади використовуються також в оздобленні фасадів громадських та житлових будівель (як приклад - Український Дім «Перемога», бульвар Тараса Шевченка, 27 в Тернополі, палац культури, вул. Б.Хмельницького, 1 в Луцьку; житлові будинки, вул.Руська, 19, 23 в Тернополі, залізничний вокзал, Привокзальна площа, 1 у Рівному та ін).

Ордер та його елементи характерні в основному для громадських будівель (таблиця 3.3.3). Це пов'язано з тим, що з кінця 1930-х років елементи ордеру трактуються як «невластиві інтимному образу житлового будинку», і відповідно їх активне застосування в оздобленні фасадів житлової архітектури припиняється. Образ ордеру стає рекомендованим до застосування в адміністративних, культурно-видовищних та інших громадських будівлях, для створення ефекту «святкової піднесеності», «урочистості» (Хмельницький 2006, 212).

З точки зору семантики дане явище пов'язане із «засвоєнням класики як методу». Загальновідомо, що в добу античності ордер часто використовувався насамперед в будівлях храмів. Доричний ордер, як найбільш архаїчний, пов'язаний з символом чаші небесних вод (ехін) та потоками води (канелюри) і відображує стародавні уявлення влаштування світобудови: «квадратний абак, вознесений над круглим ехіном, стверджує початкову «правильність» вищого світу. З чаші небесних вод по жолобках-каннелюрам вниз, на землю ллється вода, життя, благодать» (Терехова 2007, 41). В.Паперний зауважує наявність «пафосу води» в радянській культурі сталінської доби, причому ідея води сприймається «майже як в «гідролічних» суспільствах, тобто води як основи існування» (Паперний

1996, 177). Як наслідок, в архітектурі 1945 – 1950-х рр. ордер та його елементи семантично набувають «сакрального» значення і застосовується в основному для оздоблення громадських будівель, які за значимістю займають вищу позицію в ієрархії архітектурного ансамблю, аніж житлові будинки.

Ордер в архітектурі 1945 - 1950-х рр. зазвичай виконував конструктивно-декоративну функцію (Знак 2020, 51). Приклади застосування ордеру та його елементів в архітектурному рішенні громадських будівель в Луцьку - портик з шістьма колонами по центральній осі головного корпусу Волинського національного університету ім. Лесі Українки (Луцьк, Проспект Волі, 13); центральний вхід школи №5 (м. Луцьк, Проспект Перемоги, 16), виконаний з застосуванням елементів великого ордеру з канельованими колонами. Також колони великого ордеру наявні в архітектурному рішенні головного фасаду будівлі Волинського облпроекту (Луцьк, вул. Шопена, 1). В Тернополі – будівля театру з восьмиколонним портиком (бульвар Тараса Шевченка, 22); портик кінотеатру (нині - Українського дому) «Перемога» (бульвар Тараса Шевченка, 27). Декорування центрального об'єму головного фасаду елементами великого ордеру застосовується в архітектурному рішенні Тернопільського кооперативного торговельно-економічного коледжу (вул. Руська, 17), школи №3 (Тернопіль, вул. Грушевського, 3). В даних будівлях елементи ордеру містяться над входами на рівні двох останніх поверхів. У Рівному яскравим прикладом використання елементів архітектурного ордеру є будівля обласного академічного музично-драматичного театру. Також елементи ордеру застосовані у архітектурному рішенні будівлі колишньої партійної школи в Івано-Франківську (вул. Василіанок, 64).

В житлових будинках ордер використовується дуже рідко (як приклад – оформлення деяких входів до закладів торгівлі на перших поверхах житлових будинків: вул.Соборна, 57 у Рівному; вул.Йосипа Сліпого, 1 в Тернополі).

Пілястри - гладкі, канельовані або з орнаментованими вставками, застосовуються в оздобленні фасадів будівель різного функціонального

призначення, із завершенням у вигляді класицистичних капітелей або без них (табл. 3.3.3). Вертикальне членування пілястрами застосовується як на всю висоту фасаду (як приклад – будівлі театрів у Рівному та Тернополі, ЦУМ в Тернополі та ін.), так і частково (адміністративний корпус ТДМУ в Тернополі, школа № 12 в Івано-Франківську, житлові будинки, вул. Соборна 135 та 156 у Рівному, вул. Руська, 23 в Тернополі, проспект Волі 11 та 15 в Луцьку та ін).

В будівлях досліджуваного періоду активно використовуються *сандрики* (табл. 3.3.3). Найчастіше зустрічаються такі типи сандриків: прямі (як приклад - школа №12, вул. Національної Гвардії, 13 в Івано-Франківську; житлові будинки, Проспект Волі, 4 в Луцьку, вул. Соборна, 15 у Рівному), трикутні (житлові будинки, вул. Соборна, 3 у м. Рівне, вул. Руська, 19 в Тернополі), лучкові (будівля навчального корпусу РДГУ, вул. Степана Бандери, 12 у Рівному; житловий будинок, вул. Незалежності, 81 в Івано-Франківську та ін).

Кронштейни (табл. 3.3.3), орнаментовані або гладкі, застосовуються при влаштуванні балконів (житлові будинки, проспект Миру, 2, 4, вул. Соборна 61, 156 у Рівному, вул. Руська, 19 в Тернополі, Проспект Волі, 11 та 15 в Луцьку та ін.) і карнизів (головний корпус Волинського національного університету ім. Лесі Українки в Луцьку, адміністративний корпус ТДМУ в Тернополі та ін).

Карнизи (таблиця 3.3.3), зазвичай масивні, декоровані, влаштовані з використанням кронштейнів, увінчують будівлі різного функціонального призначення. Часто карниз також застосовується для горизонтального членування будівель (школа №5 в Луцьку, перший корпус НУВГП в Рівному та ін). Загальновідомо, що з технічної точки зору карниз призначається для скидання води. В архітектурі стародавніх цивілізацій, в тому числі в архітектурі античності, в якій радянське зодчество 1930-1950-х рр. вбачало взірцеві принципи для «освоєння» і наслідування, карниз мав сакральне

значення і, як і ордер, символізував «чашу небесних вод», сховище «благодаті» (Терехова 2007, 28).

Загалом карниз є невід'ємним засобом виразності будівель стилю радянського неоісторизму. Іноді з усіх характерних архітектурних деталей лише карниз зберігався в будівлях «перехідного» періоду, проекти яких спрощувалися в процесі будівництва у зв'язку з усуненням «надмірностей» (наприклад, житлові будинки, вул. Мазепи, 38 та 40 в Івано-Франківську; вул. Соборна 14 та 14А в Рівному та ін).

Фронтони (табл. 3.3.3) активно використовуються в будівлях другої половини 1940-1950-х рр., зазвичай підкреслюючи вертикальну вісь симетрії головного фасаду. Найбільш поширені типи фронтонів:

- трикутні (житлові будинки, вул.Руська, 29 в Тернополі; вул. Незалежності, 81 в Івано-Франківську та ін). Великі трикутні фронтони характерні для громадських будівель (театри у Рівному та Тернополі, будівля Волинського облпроект у Луцьку; будинок культури, школа №10 у Рівному та ін.);
- півциркульні (Рівненська обласна станція переливання крові);
- ступінчасті (будівля Міської ради у Рівному, житловий будинок, бульвар Тараса Шевченка, 10 в Тернополі та ін.);
- складної/необарокової форми (школа №2, житлові будинки, вул. Соборна 15 та 61 у Рівному; житловий будинок, вул. Князя Острозького, 39/45 в Тернополі та ін).

Зустрічаються фронтони з віконними прорізами (як приклад - кінотеатр «Перемога» в Тернополі, будівля Тернопільського кооперативного торговельно-економічного коледжу; житлові будинки, вул. Соборна, 15, 19/21,61, вул. В. Чорновола, 4, вул. Ніла Хасевича, 3 у Рівному, вул. Князя Острозького, 39/45 в Тернополі та ін.) або без, з полем фронтона, прикрашеним барельєфами, ліпниною (палац культури в Луцьку; театр ім.Т.Г.Шевченка, музичне училище ім.С.Крушельницької в Тернополі та ін).

Таблиця 3.3.3

Архітектурні деталі будівель 1945-1950-х рр. у містах Західної України

Арки			
	<p>Перший корпус НУВГП, Рівне, вул. Соборна, 11</p>	<p>Житловий будинок, Тернопіль, вул. Руська, 19</p>	<p>Житловий будинок, Рівне, вул. Соборна, 15</p>
Ордер та його елементи			
	<p>Залізничний вокзал, Рівне, майдан Привокзальний, 1</p>	<p>Житловий будинок, Тернопіль, вул. Старий Ринок, 1</p>	
			
	<p>Рівненський обласний музично-драматичний театр, Театральна площа, 1</p>	<p>Драматичний театр імені Т.Г. Шевченка, Тернопіль, бульвар Тараса Шевченка, 22</p>	
			
<p>Будівля колишньої партійної школи, Івано-Франківськ, вул.Василіанок, 64</p>	<p>Волинський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк, Проспект Волі, 13</p>		

Таблиця 3.3.3 (продовження)

Архітектурні деталі будівель 1945-1950-х рр. у містах Західної України

Пілястри			
	Житловий будинок, Рівне, вул. Соборна, 156	Житловий будинок, Луцьк, Проспект Волі, 11	Школа № 10, Рівне, вул. Видумка, 26
			
Тернопільський національний медичний університет, майдан Волі, 1	Школа № 12, Івано-Франківськ, вул. Національної Гвардії, 13		
Кронштейни			
	Житловий будинок, Луцьк, Проспект Волі, 11	Житловий будинок, Тернопіль, вул. Князя Острозького, 45	Житловий будинок, Рівне, вул. Соборна, 19/21
			
Сандрики	Житловий будинок, Рівне, вул. Соборна, 3	Житловий будинок, Луцьк, Проспект Волі, 4	Житловий будинок, Тернопіль, вул. Руська, 19
			
Житловий будинок, Івано-Франківськ, вул. Незалежності, 81	Житловий будинок, Івано-Франківськ, вул. Чорновола, 65		

Таблиця 3.3.3 (продовження)

Архітектурні деталі будівель 1945-1950-х рр. у містах Західної України

Карнизи		
	<p>Волинський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк, Проспект Волі, 13</p>	<p>Житловий будинок, Тернопіль, вул.Князя Острозького, 39/45</p>
		
	<p>Перший корпус НУВГП, Рівне, вул.Соборна,11</p>	<p>Житловий будинок, Рівне, вул.Соборна,57</p>
Фронтони		
	<p>Рівненський обласний музично-драматичний театр, Театральна площа, 1</p>	<p>Український Дім «Перемога», Тернопіль,бульвар Тараса Шевченка, 27</p>
		
<p>Житловий будинок, Рівне, вул. Соборна, 15</p>	<p>Будівля Міської ради, Рівне, вул. Соборна, 12А</p>	<p>Рівненська обласна станція переливання крові, вул. С.Бандери, 31</p>

Висновки до розділу 3

1. З'ясовано, що типологія громадських будівель 1945-1950-х рр. в досліджуваних містах Західної України представлена культурно-видовищними будівлями, закладами освіти, адміністративними будівлями, вокзалами та ін. Семантична складова даних будівель – візуалізація у міському просторі радянських ідеологем (архітектура як декорація для проведення урочистих заходів, «парадів», орієнтована на «ритуальність» поведінки містян; трактування об'єктів громадської архітектури культурно-видовищного призначення як «храмів» радянської доби; багато оздоблені фасади будівель як політична пропаганда тощо) - певною мірою легімітизувалася у зв'язку з гострою необхідністю їх спорудження замість будівель, зруйнованих під час Другої світової війни. Більшість громадських будівель 1945-1950-х рр. нині використовуються згідно свого функціонального призначення. Часто ці архітектурні об'єкти є унікальними зразками конкретної типологічної групи, наявні на даний момент у досліджуваних містах.

2. Виявлено характерні риси архітектурного образу громадських та житлових будівель 1945-1950-х рр. у містах Рівне, Луцьк, Тернопіль та Івано-Франківськ. Встановлено, що для різних типів будівель 1945-1950-х рр. були вироблені загальні композиційні підходи та універсальні планувальні рішення, відповідно до яких зводилися архітектурні об'єкти як на території Радянського Союзу, так і в досліджуваних містах Західної України. Більшість громадських будівель, різноманітних за функціональним призначенням, будувалися за типовими проектами. Житлові будинки, що належали до «парадної» центральної забудови у досліджуваних містах, споруджувалися як за проектами повторного застосування, так і за індивідуальними проектами місцевих зодчих.

3. Архітектурне рішення житлових будинків повоєнних років продиктоване насамперед їх розміщенням у містобудівній структурі: по мірі

віддалення від центрального ансамблю вони, відповідно до принципу ієрархічності, характеризуються прямо пропорційним зменшенням поверховості та кількості декору на головних фасадах. Спрощення фасадів житлових та громадських будівель в процесі спорудження, втрата ними характерних для стилю радянського неоісторизму декоративних елементів відбувалася також у зв'язку із завершенням будівництва після введення постанови про усунення «надмірностей».

4. Морфологічний аналіз фасадів будівель 1945-1950-х рр. дозволив визначити ознаки, притаманні архітектурним об'єктам в досліджуваних містах Західної України. Характерною рисою є симетрична побудова головного фасаду, вісь симетрії часто підкреслюється за допомогою виступаючого об'єму. Дисиметричні рішення фасадів в основному притаманні будівлям, розміщеним на наріжних ділянках. Для громадських будівель 1945-1950-х рр. характерна акцентуація входу – використовуються портики, елементи ордеру, арки. Фасади часто містять вертикальні членування пілястрами, іноді - горизонтальні за допомогою карнизів. Вісь симетрії як громадських, так і житлових будівель часто підкреслюється фронтоном. Еркери в житлових будівлях акцентують осі симетрії. Увінчуються будівлі масивними карнизами. Дані морфологічні особливості загалом визначають архітектуру радянського неоісторизму.

РОЗДІЛ 4. СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СИСТЕМИ АРХІТЕКТУРНОГО ТА СКУЛЬПТУРНОГО ДЕКОРУВАННЯ ДОСЛІДЖУВАНИХ ОБ'ЄКТІВ

4.1. Композиційна структура систем декорування будівель

Загальновідомо, що елементи декору є важливими атрибутами історичних архітектурних стилів, а втілення історизуючих тенденцій в архітектурі обов'язково передбачає використання відповідної системи декорування будівель. Теоретичний базис архітектури радянського неоісторизму, котрий бере свої витoki із проголошеного курсу на «освоєння спадщини», диктував застосування елементів класичної архітектури, що опирається на античність – стародавньої Греції, Риму, а також італійського Відродження та російського ампіру (Хмельницький 2006, 180). В рамках використання елементів рекомендованих радянською владою стилів для творчості зодчих лишалася можливість поєднання тих чи інших деталей, що створювало певне різноманіття в системі архітектурного декору.

У системі декорування будівель 1945 - 1950-х рр. архітектурні деталі – ордер, арки, пілястри, фронтони, карнизи тощо, морфологічні властивості яких були детально проаналізовані в попередньому розділі, зазвичай використовувалися комплексно і доповнювалися скульптурним декором та ліпниною – розетками, стрічковими орнаментами, орнаментованими вставками. Д.Хмельницький зауважує, що «в ідеалі архітектура та скульптура представляють єдине ціле, як в кінцевому проєкті Палацу Рад» (Хмельницький 2006, 181). Таким чином, за допомогою використання розвиненої системи декорування будівель, виконувалася вимога щодо синтезу мистецтв в архітектурі радянського неоісторизму.

Виділяється архітектурний та скульптурний декор. Іноді питання щодо віднесення того чи іншого декоративного елемента будівель 1945 - 1950-х рр. до орнаментики (архітектурного декору) або рельєфу (скульптурного декору) викликає певні труднощі. Архітектурний декор (орнаменти, гірлянди,

рослинні мотиви тощо) часто відносять до орнаментальної скульптури, проте зазвичай орнаментику виділяють в окрему групу, що поряд зі скульптурою, розписом, використанням матеріалів різної текстури та фактури формують систему складного декору будівлі (Мардер 1995, 81). Тобто, на даному етапі питання класифікації декору як архітектурного або скульптурного має дискусійний характер.

В даному дослідженні головним критерієм класифікації архітектурного та скульптурного декору було прийнято *наявність тематичного сюжету*. Відповідно, при наявності сюжетної складової декоративний елемент розглядатиметься як скульптурний. Загалом декор в архітектурі визначається як «система прикрас споруди (фасаду, інтер'єру)» (Шмиг 2011, 77). За допомогою декору підсилювався необхідний ефект «урочистості», «величі», «парадності».

Для більшості радянських міст 1945 – 1950-х рр., в тому числі, досліджуваних міст Західної України, загалом притаманні спільні риси композиційних принципів систем декорування будівель. У розміщенні архітектурного декору деякі відмінності прослідковуються між архітектурою міст – столиць та міст – обласних центрів. В останніх, завдяки дещо меншій висотності будівель, ставало неможливим досягнення ефекту величі та монументальності, притаманного забудові міст-столиць (Хмельницький 2006, 283) (приклад будівель в стилі радянського неоісторизму, зведених у містах-столицях – «парадна» забудова Києва (житловий будинок № 13-17 на вул. Хрещатик, арх.О.Власов, А.Добровольський, Б.Приймак; будівлі поштамту та урядових установ, арх. Б.Приймак, В.Єлізаров, М.Шило) (Черкес 2008, 76), москви (так звані «сталінські висотки») та ін).

«Взірцевими» рисами радянської архітектури досліджуваного періоду насамперед володіли будівлі, зведені у містах-столицях радянських республік (в Києві, москві, Мінську та ін). Відповідно системи декорування, вперше застосовані в архітектурі міст-столиць, згодом в тій чи іншій мірі використовувалися в усіх містах Радянського Союзу, а також, вочевидь,

ставали прототипами для проектів повторного застосування. Так, наприклад, в повоєнній забудові Хрещатика у Києві використані декоративні елементи з алюзіями на українське бароко, які згодом часто застосовувалися в типових та індивідуальних проектах 1945 - 1950-х рр. в інших містах України.

В будівлях центральної частини міст обласного значення масштабність систем декорування та кількість декору відповідно зменшувалися. Проте, незалежно від міста, розміщення елементів декору на фасадах громадських і житлових будівель повоєнних років, його локалізація та композиція усієї системи декорування відповідають певним загальним принципам, що виробилися у рамках радянського неоісторизму. Причому подібна композиція систем декорування характерна як для типових, так і індивідуальних проектів.

Характерна для будівель 1945 - 1950-х рр. симетрична побудова архітектурних об'ємів диктувала симетрію у розміщенні елементів декорування (рис.4.1.1). Системи декорування візуально підкреслювали традиційну для стилю радянського неоісторизму центрально-осьову композицію головного фасаду. При дисиметричному рішенні декор акцентував вісь симетрії, входи до громадських будівель, наріжну частину фасаду при Г-подібному плануванні тощо.

Фасади, що виходять у внутрішні двори, зазвичай характеризуються майже повною відсутністю декоративних елементів, так як на них не покладалося виконання репрезентативної функції. Це ж стосується «непарадної» житлової забудови, яка мала в оздобленні фасадів значно менше декору або взагалі не містила декоративних елементів (як приклад – двоповерховий житловий будинок у Рівному, вул. Степана Бандери, 11, який з елементів декору містить лише наличники довкола вікон).

Рис. 4.1.1. Симетрична композиція систем декорування головних фасадів

Декоративні елементи будівель 1945 – 1950-х рр. як правило виготовлялися з цементного розчину. Зазвичай орнаментовані деталі різнилися на кілька тонів від колористики фасаду, що додавало їм виразності. Колористичне рішення декору часто не зберігало свій початковий вигляд протягом років існування будівлі, тому іноді відомості про первинний колір декоративних елементів відсутні.

Загалом як для житлової, так і громадської архітектури характерним є декорування фасадів стрічковими орнаментами на пілястрах, наличниках та фризах, орнаментованими вставками на сандриках, фронтонах, розетками та медальйонами на площині стіни.

Елементи ордеру та пілястри часто завершувалися коринфськими (театри у Рівному та Тернополі, будівля Волинського національного університету ім. Лесі Українки у Луцьку та ін.), іонічними (кінотеатр «Перемога», школа №3, житловий будинок на вул. Руська, 23 у м. Тернопіль),

доричними (морфологічний корпус ТДМУ, ЦУМ у Тернополі) капітелями або комбінованими, з рослинними та соціалістичними мотивами (наприклад, пілястри головного фасаду музичного училища у Тернополі завершуються капітелями з невеликими п'ятикутними зірками).

Віконні прорізи, входи, арки оздоблюються наличниками, орнаментованими або гладкими. Іноді склепіння арки також декорується (як приклад – житловий будинок у Рівному, вул. Соборна, 15, де кесоноване склепіння наскрізної арки прикрашене розетками) (рис.4.1.2).

Архітектурні об'єми завершуються орнаментованим фризом, масивними карнизами, часто влаштованими з використанням прикрашених ліпниною кронштейнів (наприклад, адмінкорпус Тернопільського національного медичного університету імені І.Я.Горбачевського у Тернополі, Майдан Волі, 1; житлові будинки: вул.Князя Острозького, 45 у Тернополі, вул. Соборна, 15, 19/21 у Рівному, Проспект Волі, 11 та 15 у Луцьку та ін).

Декоровані кронштейни використовуються також у влаштуванні балконів (житлові будинки: Проспект Волі 11 та 15 у Луцьку; Проспект Миру 2,4, вул. Соборна 3, 9, 15, 19/21, 61, 156 у Рівному; вул. Чорновола, 2, вул. Руська, 18, 19, 20, 23 в Тернополі; вул. Донцова, 13 в Івано-Франківську та ін). В процесі натурних обстежень було встановлено, що найбільшого поширення набули кронштейни у формі волюти, з використанням рослинних мотивів.

Балкони зазвичай декорувалися балясинами, орнаментованими вставками, іноді – художньою ковкою. Балясини також використовувалися у влаштуванні перил «парадних» сходів, парапетів терас тощо.

Фронтони будівель прикрашалися карнизами, барельєфами, елементами з соціалістичною символікою. На фронтонах театрів (у Рівному та Тернополі) розміщуються скульптурні групи.

Рис. 4.1.2. Елементи системи декорування на прикладі житлового будинку, Рівне, вул. Соборна, 15 (1 – загальний вигляд головного фасаду; 2 – орнаментика на фризі та фронтоні; 3 – декороване склепіння наскрізної арки, 4 – декоративні елементи на еркері, 5 – наличники та розетки)

Варто зауважити, будівлі, які входили до ансамблю центральної міської площі, ув'язувалися між собою не лише композиційно, але й шляхом використання системи подібних декоративних елементів. Так, фасади житлових будинків (вул.Соборна, 57, 61, 156, 190), що входять до ансамблю Театральної площі у Рівному, прикрашають орнаменти з рослинними мотивами (рис.4.1.3), тоді як для ансамблю на Проспекті Волі в Луцьку в цілому більш характерний класицистичний канон.

Рис. 4.1.3 Система стилістично подібних декоративних елементів на фасадах житлових будинків, Рівне, ансамбль Театральної площі
(1 – вул.Соборна, 190, 2 – вул.Соборна, 156, 3 – вул.Соборна, 57, 4 – вул.Соборна, 61)

У Тернополі Український Дім «Перемога» містить портик з колонами іонічного ордеру, відповідно іонічні капітелі повторюються на пілястрах розташованих навпроти житлових будинків (вул. Руська, 19 та 23) (рис.4.1.4).

Рис. 4.1.4. Система стилістично подібних декоративних елементів на фасадах будівель центрального ансамблю в Тернополі
 (1 - Український Дім «Перемога», бульвар Т.Шевченка, 27,
 2, 3 – житлові будинки, вул.Руська, 19 та 23)

4.2. Типологія і мотиви архітектурного декору

Встановлено, що в структурі системи декорування будівель радянського неоісторизму в досліджуваних містах активно використовувалася орнаментика, зазвичай з елементами історичних архітектурних стилів, символічними та рослинними (народними) мотивами, а також їх поєднаннями (рис.4.2.1).

Рис. 4.2.1. Мотиви архітектурної орнаментики будівель

Як показали натурні обстеження, орнаментика на фасадах будівель 1945 - 1950-х рр. серед досліджуваних міст більш активно застосовувалася у Рівному та Тернополі, рідше – в Луцьку та Івано-Франківську. Проте в двох останніх містах загалом порівняно менше архітектурних об'єктів, зведених в стилі радянського неоісторизму.

Широко застосовувалися насамперед такі типи орнаментів як стрічковий та розетка. Стрічковий орнамент будується з використанням таких композиційних прийомів, як симетрія, поворот, паралельний перенос. Розетка являє собою замкнений орнамент, вписаний в певну фігуру, проте іноді розеткою називають лише орнамент, вписаний в круг. В даному дослідженні розеткою називається саме кругла декоративна деталь, тоді як для більш складних фігур використовується термін орнаментована вставка.

Розетки на фасадах можуть розміщуватися поодинокі (житлові будинки у Рівному за адресами вул. Соборна, 15, Проспект Миру, 2 та 4; у м.Івано-Франківськ - вул. Чорновола, 65), або ж групуватися в лінію –

наприклад, вздовж фризу або карнизу (житлові будинки у Рівному, вул. Соборна, 3 та вул. Соборна, 19/21; у Луцьку на Проспекті Волі, 7 та 17). Іноді фасади прикрашають невеликі групи з декількох розеток (житлові будинки, вул. Соборна, 135 та вул. Базарна, 8 у Рівному; вул. Князя Острозького, 45 у Тернополі) (рис.4.2.2).

Рис. 4.2.2. Розміщення розеток на головних фасадах будівель

Орнаментовані вставки (рис.4.2.3) доповнюють архітектурні деталі - пілястри, наличники, сандрики, фронтони (житлові будинки: вул.Соборна, 61 та 190 у Рівному; вул.Чорновола, 2, школа №3 в Тернополі), або містяться на

площині стіни (житлові будинки, вул.Соборна, 156 у Рівному, вул. Листопадова, 7 в Тернополі та ін).

Розміщення орнаментованих вставок на фасадах

Доповнення
архітектурної деталі

Житловий будинок, Рівне, вул. Базарна, 8

На площині
стіни

Житловий будинок, Тернопіль, вул.Листопадова, 7

Житловий будинок, Рівне, вул. Соборна, 3

Житловий будинок, Тернопіль, вул.Руська, 29

Житловий будинок, Рівне, вул. Соборна, 57

Житловий будинок, Рівне, вул. Соборна, 156

Рис. 4.2.3. Розміщення орнаментованих вставок на головних фасадах будівель

З класицистичних елементів в орнаментиці архітектури 1945 – 1950-х рр. поширене застосування фестонів. Зокрема, їх використано у стрічковому орнаменті фризу будівлі залізничного вокзалу, в оздобленні фасадів школи №2 та першого корпусу НУВГП у Рівному; на фронтоні Тернопільського кооперативного торговельно-економічного коледжу.

Для орнаментики будівель досліджуваного періоду характерне використання декоративних елементів в «українському національному стилі». Тенденція застосування в декоруванні будівель народних мотивів виникла ще в довоєнний період. О.В.Щусєв у 1934 р. наголошував на необхідності «глибокого вивчення культур тих народів, для яких працює архітектор», з метою подальшого застосування в будівництві народних мотивів тієї чи іншої країни – тогочасної радянської республіки (Бархін та ін. ред. 1975, 182). На I-му Всесоюзному з'їзді радянських архітекторів (1937 р.) секретар Союзу архітекторів К.Алабян закликав зодчих «звертатися до кращих взірців народного мистецтва [своєї] та інших братських республік» (1937, 18). Народне мистецтво він називає «скарбницею» для роботи архітекторів, а класичне мистецтво трактує як таке, що у свій час «черпало свої найяскравіші барви із невичерпного джерела народної творчості» (Алабян 1937, 18). Іноді використання в оздобленні фасадів національних прийомів декору виступає вихідною задачею архітектурного конкурсу – наприклад, в «Конкурсі на створення проектів фасадів збірних шлакобетонних будинків заводського виготовлення», проголошеного у 1944 р.. Будинки призначалися для зведення на території України, Білорусі та Росії (Хмельницький 2006, 243).

Протягом 1945 - 1950-х рр. мотиви української народної орнаментики знаходять широке застосування як в типових, так і в індивідуальних проектах. Так, в ансамблі вул. Хрещатик у Києві елементи народного орнаменту та українського бароко, використані в орнаментальному декоруванні фасадів будівель другої половини 1940-х - 1950-х рр., загалом превалюють над радянськими символами. Зокрема, яскраво виражені

національно своєрідні елементи архітектурного декору застосовані в оздобленні фасаду житлового будинку №13-17, зведеного у 1949-1951 рр. за індивідуальним проектом архітекторів О. Власова, А. Добровольського та Б. Приймака (Черкес 2008, 76).

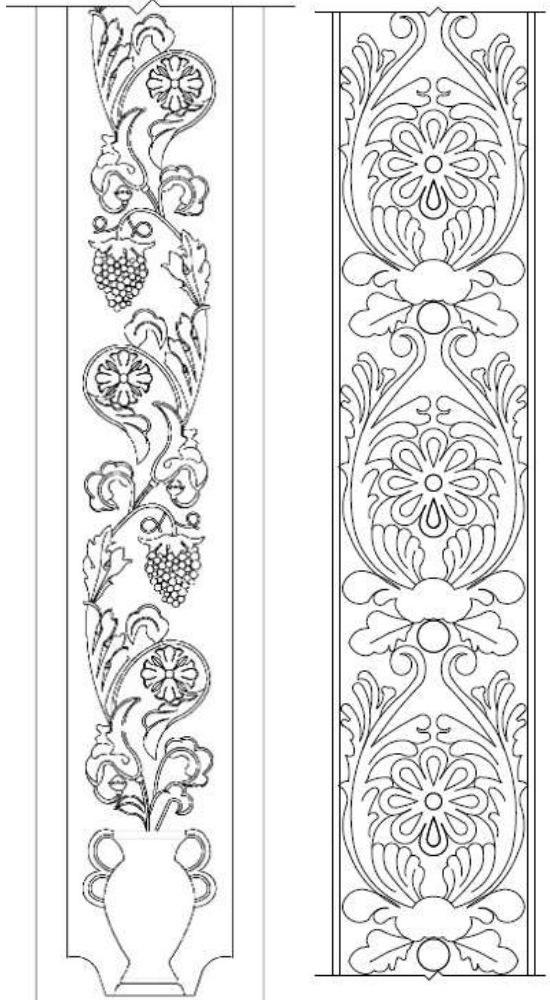
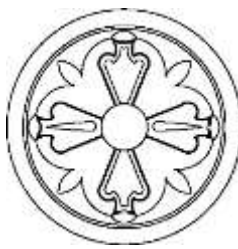

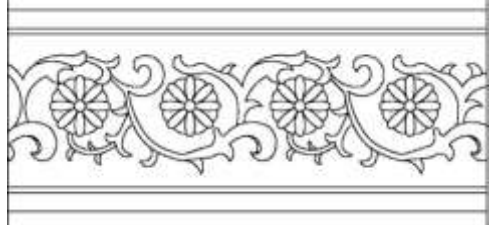

Яскравий приклад використання народних мотивів в архітектурному декорі - типовий проект школи (1954 р.) архітектора О.І.Маринченко, який активно використовувався на території України, в тому числі і на теренах досліджуваних міст (школа №10 на вул. Видумка, 26 у Рівному; №2 на вул.Новий Світ, 11 у Тернополі). Орнаментика на пілястрах (табл. 4.2.1) і довкола медальйонів, трактовка окремих елементів фасаду «виникли під впливом кращих робіт українських майстрів архітектури та народної творчості» (Маринченко 1954, 17).

Стрічковий орнамент з характерними рослинними мотивами, що являють собою алюзії українського стилю, використано в оздобленні фризу житлового будинку у Рівному за адресою вул. Соборна, 15 (табл. 4.2.1). Рослинні орнаменти в «народному» стилі присутні також на декоративних вставках ряду житлових будинків за адресами вул. Соборна, 3, 57, 61, 156 та 190 у Рівному.

Окремі мотиви традиційної української орнаментики прослідковуються в декорі фасаду житлового будинку за адресою вул. Князя Острозького, 39/45 у Тернополі (табл. 4.2.1). Головний фасад будівлі насичений декоративними елементами з характерними для українського національного стилю рослинними мотивами, використаними в стрічкових орнаментах пілястр, лиштви, ліпних вставок та розеток.

В Луцьку прикладом використання орнаментики з українськими мотивами є житловий будинок на Проспекті Волі, 12 (табл. 4.2.1), з орнаментованими вставками на еркерах.

Приклади алюзій на український національний стиль в орнаментиці
будівель 1945 – 1950-х рр.

Стрічкові орнаменти	Розетки та орнаментовані вставки
	 <p data-bbox="893 817 1412 862">Житловий будинок, Рівне, вул. Соборна, 15</p> <p data-bbox="885 1254 1420 1299">Житловий будинок, Луцьк, Проспект Волі, 12</p>
<p data-bbox="247 1478 526 1556">Школа №10, Рівне, вул. Видумка, 26</p> <p data-bbox="550 1478 813 1579">Житловий будинок, Тернопіль, вул. Князя Острозького, 39/45</p> <p data-bbox="263 1836 782 1881">Житловий будинок, Рівне, вул. Соборна, 15</p>	 <p data-bbox="901 1825 1404 1870">Житловий будинок, Рівне, вул. Соборна, 3</p>

Варто зауважити, рекомендація щодо використання в архітектурній орнаментиці народних мотивів слугувала частиною радянської пропаганди і була єдиною можливим шляхом розвитку архітектурної мови українського національного стилю у повоєнні роки. Орнаментика з українськими мотивами збагачувала архітектурний образ будівель, певною мірою додавала типовій архітектурі оригінальних рис. Проте очевидно, що народні мотиви в архітектурі радянського неоісторизму у досліджуваних містах не відповідали регіональним особливостям і являли собою певний архетипічний, впізнаваний образ українського стилю – синтез рослинних орнаментів та елементів українського бароко – створений для декорування фасадів будівель 1945-1950-х рр. в цілому на території України незалежно від регіону.

4.3. Типологія і мотиви скульптурного декору

Загальновідомо, що скульптурний декор поряд з характерними деталями та орнаментикою будівель становить невід'ємну складову архітектури радянського неоісторизму. В радянській архітектурі, в тому числі 1945 - 1950-х рр., скульптура часто використовувалася в політичних цілях. Ленінський план «монументальної пропаганди» розпочався з перших днів існування радянської влади, і з квітня 1918 р. отримав законодавчу силу, після прийняття декрету «Про зняття пам'ятників, споруджених в честь царів і їх слуг, і виробленні проектів пам'ятників російської соціалістичної революції» (Толстой 1961, 7).

Скульптурний декор традиційно поділяється на круглу скульптуру (статуя, скульптурна група, погруддя) та рельєф (барельєф та горельєф). За призначенням скульптура поділяється на монументальну, пов'язану з архітектурним середовищем, та монументально-декоративну, яка використовується для оздоблення архітектурних об'єктів та комплексів (Шмиг 2011, 180). Як зазначалося в підрозділі 4.1.1, в даному дослідженні відмінність рельєфу (скульптурного декору) від орнаментики визначається наявністю тематичного сюжету.

Вимога щодо «синтезу мистецтв» втілювалася в декоруванні скульптурою фасадів та інтер'єрів будівель. «Синтез мистецтв» - використання скульптури та живопису в архітектурі, повинні були збільшити силу впливу художнього образу на глядача, створити «монументальні будівлі, що відображали завоювання соціалізму» (Толстой 1961, 26). В даному дослідженні розглядається насамперед декорування скульптурою екстер'єрів архітектурних об'єктів.

Об'єктами зображення в скульптурному декорі будівель 1945 - 1950-х рр. є людина (група, фігура, бюст), предмети (натюрморт), іноді – тварини (аніمالістичний декор). Тематика монументально-декоративного оздоблення будівель повинна була відображати «основні ідеї комуністичного будівництва» (Слізарова 1954, 6) та ув'язувалася з функціональним призначенням будівлі (або приміщення, у випадку декорування інтер'єрів).

Мотиви скульптурного декору на фасадах досліджуваних будівель можна класифікувати як символічні (містять елементи радянської символіки) та тематичні. Останні зазвичай прямо або опосередковано вказують на функціональне призначення будівлі. Рельєфи зазвичай мають симетричну композицію, проте зустрічаються і асиметричні рішення.

Кругла скульптура в архітектурі досліджуваних міст використовується порівняно нечасто (будівлі театрів у Рівному та Тернополі, де великі трикутні фронти увінчують скульптурні групи) (табл. 4.3.1). Загалом кругла скульптура в архітектурі України 1945-1950-х рр. характерна насамперед для будівель культурно-видовищного та дозвілєвого призначення (приклади – кінотеатр «Київ» у Києві, архітектори – В.І. Чупріна, О.О. Тацій (Грицай та ін. 1962, 303); палац культури у Новій Каховці з фронтом, увінчаним скульптурною групою, архітектори – С.М. Вайнштейн, М.С. Коломієць (Грицай та ін. 1962, 305); драмтеатр в Маріуполі, фронтон якого прикрашала скульптурна композиція металургів і хліборобів та ін) (табл. 4.3.2). Очевидно, що дані будівлі зазвичай входили до складу «парадного»

центрального ансамблю і, згідно архітектурних підходів 1945-1950-х рр, потребували відповідного декорування.

Фігури робітників, портрети діячів культури зображуються на ряді рельєфів. Наприклад, головний фасад школи №10 у Рівному прикрашають медальйони з портретами поетів, літераторів. На фронтоні театру в Тернополі розміщений великий барельєф з фігурами людей різноманітних професій (колгоспниці, будівельники, музиканти та ін.); в центрі композиції – портрет Т.Шевченка (табл. 4.3.1). Проект фронтона тернопільського драматичного театру розробив скульптор Г.Шпак (Дацюк 2017, 238).

Іноді в структуру композиції розміщеного на фронтоні рельєфа включалися віконні отвори (приклад – кінотеатр (Український Дім) Перемога в Тернополі, де три круглі слухові вікна включено в композицію барельєфного зображення прапорів (табл. 4.3.1).

Рідко в скульптурному декорі використовувалися анімалістичні образи. Єдиний встановлений приклад в досліджуваних містах – горельєф лева (будівля першого корпусу НУВГП у Рівному) (табл. 4.3.1).

Тематичний скульптурний декор для маркування функціонального призначення будівлі з ідентичними сюжетами застосовувався в архітектурі більшості міст Радянського Союзу. Зокрема, характерні рельєфи використовувалися для будівель закладів освіти. Зазвичай вони розміщувалися на фронтонах шкіл (як приклад – школа №10 у Рівному, №3 в Тернополі) (табл. 4.3.1). На даних барельєфах зображуються розкрита книга, глобус тощо, в обрамленні рослинних орнаментів.

Як правило, типовий проект передбачав варіативність декорування фасаду. Наприклад, проект школи архітектора О.Маринченко втілений у Рівному та Тернополі майже з ідентичним скульптурним декором, проте у втіленні даного проекту в Новій Каховці деякі декоративні елементи відрізняються – зокрема, рельєф на фронтоні має інший сюжет (табл. 4.3.2).

Рельєфи прикрашали також фасади будівель вищих навчальних закладів. Яскравий приклад – будівля першого корпусу НУВГП у Рівному

між вікнами четвертого поверху над аркою входу містить скульптурний елемент з розкритою книгою, лавровим вінком, факелом з зіркою (табл. 4.3.1). В нижній частині рельєфу вміщено рік завершення будівництва – 1958.

Семантика даних рельєфів загалом очевидна – вони вказують на процес отримання знань (рис. 4.3.1).

Характерний скульптурний декор містився також на фронтонах будівель міських будинків/палаців культури у досліджуваних містах. В центрі традиційно симетричної композиції рельєфів зазвичай зображувалася стилізована ліра. Ймовірно, зображення даного музичного інструменту маркувало радше культуру в цілому, а не конкретно музичне мистецтво, адже серед архітектурних об'єктів досліджуваних міст барельєф з лірою міститься на фронтоні будинку культури глухонімих в Івано-Франківську (рис. 4.3.1), а також, наприклад, на фасаді кінотеатру в Житомирі (табл. 4.3.2).

Рис. 4.3.1. Приклади тематичного скульптурного декору на фронтонах будівель 1945 - 1950-х рр. у містах Західної України

Таблиця 4.3.1

Скульптурний декор на фасадах будівель 1945 - 1950-х рр. у досліджуваних містах

Предметний та анімалістичний декор	Об'єкт зображення - людина
 <p>Кіноцентр «Черемош», Тернопіль, бульвар Тараса Шевченка, 27</p> <p>Школа №3, Тернопіль, вул. Грушевського, 3</p>	 <p>Рівненський обласний музично-драматичний театр, Театральна площа, 1</p> <p>Драматичний театр імені Т.Г. Шевченка, Тернопіль, бульвар Тараса Шевченка, 22</p>
 <p>Будинок культури глухонімих, Івано-Франківськ, вул. Сточних Стрільців, 28</p> <p>Школа №10, Рівне, вул. Видумка, 26</p> <p>Перший корпус НУВГП, Рівне, вул. Соборна, 11</p>	 <p>Драматичний театр імені Т.Г. Шевченка, Тернопіль, бульвар Тараса Шевченка, 22</p> <p>Школа №10, Рівне, вул. Видумка, 26</p>
 <p>Перший корпус НУВГП, Рівне, вул. Соборна, 11</p>	<p>Рельєф</p>

Таблиця 4.3.2

Скульптурний декор на фасадах будівель 1945 - 1950-х рр. у містах України

Об'єкт зображення - людина	Предметний декор
<p>Кругла скульптура</p> <p>Кінотеатр «Київ»¹ Київ, вул. Велика Васильківська, 19</p>	 <p>Кінотеатр «Київ»² Київ, вул. Велика Васильківська, 19</p>
 <p>Палац культури¹ Нова Каховка, Пр. Дніпровський, 18</p>	 <p>Кінотеатр «Україна»² Житомир, вул. Київська, 13</p>
 <p>Полтавський академічний обласний український музично-драматичний театр імені М. В. Гоголя² вул. Соборності, 26</p>	 <p>Коледж геологрозвідувальних технологій КНУ ім. Т. Шевченка² Київ, вул. В. Гютюнника, 9</p>

¹ Джерело ілюстрацій: Гриняй та ін. 1962, 303. ² wikipedia.org. ³ фото з відкритих джерел

Висновки до розділу 4

1. Встановлено, що поряд з композиційними принципами побудови архітектурних об'єктів, для радянського неоісторизму вироблено характерну систему декорування будівель. В залежності від адміністративного статусу міста, висотності будівель та деяких інших факторів, різниця прослідковується в масштабі та кількості декору, проте загальні правила його розміщення на фасаді, а також форми декоративних елементів лишаються незмінними. Загалом за допомогою декору акцентувалися осі симетрії будівель, а система подібних декоративних елементів, застосована на фасадах житлових та громадських будівель, підкреслювала стилістичну єдність архітектурних ансамблів загальноміських центрів 1945-1950-х рр. у містах Рівне, Луцьк, Тернопіль та Івано-Франківськ.

2. Встановлено, що в системі архітектурного декору будівель 1945-1950-х рр. у містах Західної України активно використовувалися класицистичні, рослинні («народні») мотиви, а також елементи радянської символіки. Застосування в архітектурному декорі будівель елементів українського народного орнаменту, продиктоване вимогою щодо «національної форми та соціалістичного змісту» архітектури, було своєрідним актом політичного «загравання» з населенням і єдино можливим шляхом втілення архітектурної мови українського національного стилю у повоєнні роки. «Народні» мотиви в архітектурному декорі не відображали регіональної специфіки досліджуваних міст Західної України і являли собою певний архетипічний образ українського стилю як синтез барокових елементів та рослинних мотивів, розроблений в 1945-1950-х рр. для застосування в декорі будівель різноманітного функціонального призначення на території міст України незалежно від регіону.

3. Скульптурні елементи, розміщені на головному фасаді громадської будівлі, за допомогою використання асоціативних образів часто вказували на її функціональне призначення. На теренах досліджуваних міст це особливо характерно для закладів освіти, будинків культури.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

1. Аналіз та систематизація корпусу наявних джерел, присвячених радянській архітектурі 1945-1950-х рр., дозволили сформулювати наукове завдання дослідження, яке полягало у виявленні специфіки архітектурно-містобудівних трансформацій 1945 - 1950-х рр. і їх семантичних аспектів у містах Західної України. Розроблено методику дослідження архітектурних та містобудівних трансформацій простору міст Західної України у 1945-1950-х рр., яка дозволила розв'язати поставлені наукові завдання відповідно до мети дослідження.

2. З'ясовано передумови архітектурно-просторових трансформацій 1945 – 1950-х рр. у містах Західної України. Визначено концептуальні основи та чинники виникнення архітектури радянського неоісторизму – рішення з'їздів партії КПРС та з'їздів радянських архітекторів, проголошений курс на «освоєння класичної спадщини», поєднання «національної форми» і «соціалістичного змісту», соціалістичні ідеологеми та міфологеми – архітектура як «гасло», метод «соцреалізму». Форма, композиція, стильові риси будівель та містобудівних ансамблів 1945 - 1950-х рр. розглядаються в контексті архітектурного відображення ідеологічних засад радянської доби.

3. На основі порівняльного аналізу ансамблів 1945-1950-х рр. у містах – обласних центрах Західної України встановлено принципи містобудування досліджуваного періоду: принцип ієрархічності (адміністративний статус міста визначає архітектурний образ центру; ієрархія районів міста); принцип композиційності та ансамблевості (формування нових центральних ансамблів; місто як цілісний, композиційно завершений ансамбль); принцип зміни функціонального зонування міста (розробка зонування на етапі генплану; зміна функціонального зонування існуючих районів); принцип «підкування» про мешканців (озеленення, створення місць відпочинку тощо); принцип стирання пам'яті про попередню міську громаду та створення нових, радянських «пам'яток епохи» (ліквідація

історичних кладовищ і пам'ятників відомих діячів «капіталістичної» доби, встановлення нових пам'ятників в рамках радянської пропаганди); принцип включення до нових архітектурних ансамблів збережених історичних будівель та архітектурних пам'яток (збереження історичних будівель при інтеграції архітектурних об'єктів 1945-1950-х рр. в існуючу містобудівну структуру). Досліджено втілення даних принципів на прикладі розроблених інститутом «Діпромісто» генеральних планів, за якими здійснювалася повоєнна реконструкція міст Рівне, Луцьк, Тернопіль та Івано-Франківськ.

4. Встановлено, що центри досліджуваних міст у повоєнні роки розвивалися згідно різних моделей формування: лінійний (осьовий) принцип побудови центрального ансамблю – Рівне, Луцьк; центричний принцип – Тернопіль; дисперсна інтеграція – Івано-Франківськ. Досліджено об'ємно-композиційні особливості архітектурних ансамблів центральної частини міст у 1945 - 1950-х рр. Виявлено, що містобудівні трансформації 1945-1950-х рр. в досліджуваних містах передбачали використання ряду прийомів, що втілювали певні семантичні аспекти: зосередження «парадної» забудови радянського неоісторизму та ансамблів площ на головній магістралі міста – створення архітектурної декорації для проведення урочистих заходів; зміна архітектурних домінант - нівеляція вертикальних акцентів довоєнного періоду та створення просторових ансамблів площ 1945 - 1950-х рр. – відображення переходу політичного ладу з «капіталістичного» до соціалістичного; зміна функціонального призначення збережених історичних будівель - переформатування міського простору відповідно до радянських ідеологем в рамках «соціалістичної реконструкції».

5. З'ясовано типологію громадських будівель, їх композиційну, планувальну структуру та семантичну складову в досліджуваних містах. Семантичні аспекти даних будівель – візуалізація в міському просторі 1945 - 1950-х рр. радянських ідеологічних засад, що виразилося у трактуванні архітектурних об'єктів центральних ансамблів як декорації для проведення «парадів», застосуванні багатого оздоблення фасадів будівель в якості акту

політичної пропаганди тощо – певною мірою легітимізувалася у зв'язку з необхідністю відбудови після руйнувань, завданих під час Другої світової війни.

6. Встановлено, що проекти для різних типів будівель 1945-1950-х рр. розроблялися на основі загальних композиційних підходів та універсальних планувальних рішень. В рамках цих підходів зводилися архітектурні об'єкти як в Україні, так і на території Радянського Союзу загалом. У досліджуваних містах 1945-1950-х рр. характерним є спорудження громадських будівель за типовими проектами. Житлові будинки, що належали до «парадної» центральної забудови, споруджувалися як за проектами повторного застосування, так і за індивідуальними проектами місцевих архітекторів, тоді як малоповерхові будинки, розташовані за межами центрального району міста, будувалися виключно за типовими проектами.

7. За допомогою здійсненого морфологічного аналізу фасадів архітектурних об'єктів 1945-1950-х рр. у містах Рівне, Луцьк, Тернопіль та Івано-Франківськ визначено специфічні ознаки, притаманні будівлям досліджуваного періоду: симетрична побудова головного фасаду, дисиметричні рішення фасадів будівель на наріжних ділянках; акцентуація входу до громадських будівель за допомогою портиків, елементів ордеру, арок; вертикальні членування фасаду пілястрами та горизонтальні за допомогою карнизів; підкреслення осей симетрії еркерами, виступаючими об'ємами, фронтоном; завершення будівель масивними карнизами. Семантично використання класицистичних елементів пов'язане з «освоєнням класичної спадщини» як однієї з концептуальних основ архітектури досліджуваного періоду. Характерні принципи побудови фасадів та комплексне використання архітектурних деталей загалом формують архітектурний образ будівель радянського неоісторизму.

8. Встановлено, що поряд з композиційними принципами побудови архітектурних об'ємів, радянський неоісторизм виробив характерну систему

декорування будівель, представлену архітектурним (орнаментика) та скульптурним (кругла скульптура, рельєфи) декором. Системи декорування візуально підкреслювали традиційну для будівель 1945 -1950-х рр. центрально-осьову композицію головного фасаду. При дисиметричному рішенні декор акцентував вісь симетрії, входи до громадських будівель.

9. З'ясовано типи орнаментики будівель 1945-1950-х рр. у досліджуваних містах Західної України – стрічковий орнамент, розетка, орнаментована вставка. Використовувалися класицистичні, рослинні («народні») мотиви і елементи радянської символіки. Вимога щодо «національної форми та соціалістичного змісту» архітектури, що являла собою політичний акт «загравання» з населенням, виразилася у застосуванні в декорі будівель елементів українського орнаменту. Українські «народні» мотиви архітектурного декору в досліджуваних містах представлені синтезом барокових елементів та рослинних орнаментів, не відображають регіональну специфіку і радше представляють певний узагальнений образ українського стилю, створений в рамках радянського неоісторизму.

10. З'ясовано, що відповідно до вимоги «синтезу мистецтв» в архітектурі радянського неоісторизму фасади громадських будівель часто містили скульптурний декор, представлений круглою скульптурою або рельєфами. Мотиви скульптурного декору зазвичай містили асоціативні образи для позначення функціонального призначення будівлі (закладів освіти, будинків культури тощо).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Архівні джерела:

Державний архів Рівненської області

1. ДАРО. 1949-51. Листування у справах мистецтв при Раді Міністрів СРСР обласними організаціями щодо планування будівництва у місті Рівному. Оп.1, спр.9, 177 арк. ф. Р-1934. ДАРО, Рівне.
2. ———. 1952а. Матеріали щодо відведення земельних ділянок під державне будівництво (рішення, акти, плани). Оп.1, спр. 20, 107 арк. ф. Р-1934. ДАРО, Рівне.
3. ———. 1951. Матеріали щодо відведення земельних ділянок під державне будівництво. Оп.1, спр. 26, 127 арк. ф. Р-1934. ДАРО, Рівне.
4. ———. 1952б. Листування з управлінням у справах Архітектури при Раді Міністрів УРСР, міськвиконкомом та організаціями з проектування будівництва у м. Рівне. Оп.1, спр. 32, 194 арк. ф. Р-1934. ДАРО, Рівне.
5. ———. 1952-58. Генеральні плани об'єктів, що будуються в м.Рівне. Оп.1, спр. 34, 12 арк. ф. Р-1934. ДАРО, Рівне.
6. ———. 1953. Матеріали щодо відведення ділянок під державне будівництво (рішення, акти, плани). Оп. 1, спр. 39, 258 арк. ф. Р-1934. ДАРО, Рівне.
7. ———. 1954б. Листування з Українським державним інститутом проектування міст «Діпромісто», міськвиконкомом та організаціями з планування будівництва у місті Рівному. Оп.1, спр.45, 110 арк. ф. Р-1934. ДАРО, Рівне.
8. ———. 1954а. Матеріали щодо відведення ділянок для державного будівництва (рішення, акти, плани). Оп.1, спр.46, 251 арк. ф. Р-1934. ДАРО, Рівне.

9. ———. 1959-60. Доповіді, довідки, огляди, що надаються організаціями про роботу Управління головного архітектора м.Рівне. Оп.1, спр. 100, 24 арк. ф.Р-1934. ДАРО, Рівне.
10. ———. 1945. Схема генерального плану м.Рівне. Оп. 3, спр. 122, 35 арк. ф. Р-1934. ДАРО, Рівне.
11. ———. 1955а. Генеральний проект планування м.Рівне. Оп.3, спр. 124, 105 арк. Р-1934. ДАРО, Рівне.
12. ———. 1949-50. Плани та креслення з благоустрою. Оп.2, спр.27, 42 арк. ф. Р-124. ДАРО, Рівне.
13. ———. 1955б. Робочі креслення по готелю у місті Рівне за 1955 рік. Оп.2, спр. 49, 15 арк. ф. Р-124. ДАРО, Рівне.
14. ———. 1947. Накази Управління у справах архітектури при Раді Міністрів УРСР. Оп.1, спр.27, 123 арк. ф. Р-477. ДАРО, Рівне.
15. ———. 1950. Листування з управлінням головного архітектора м.Рівне з питань архітектури та будівництва. Оп.1, спр.67, 26 арк. ф. Р-477. ДАРО, Рівне.
16. ———. 1957. Листування з відділом планування населених місць Держбуду УРСР, інститутами Діпромісто з питань планування забудови міст та населених місць. Архітектурно-планувальні завдання. Оп.1, спр.128, 199 арк. ф. Р-477. ДАРО, Рівне.

Державний архів Волинської області

17. ДАВО. 1952. Плани проектно – планувальних робіт на 1952 р. Оп. 2 спр. 3, 10 арк. ф. Р-7. ДАВО, Луцьк.
18. ———. 1953а. Довідка про заходи щодо благоустрою м. Луцька 1953 року. Оп. 2 спр. 8, 3 арк. ф. Р-7. ДАВО, Луцьк.
19. ———. 1953б. Акт державного приймання 20-ти квартирною житлового будинку на вул. 17-го Вересня у м. Луцьк. Оп. 2 спр. 9, 18 арк. ф. Р-7. ДАВО, Луцьк.

20. ———. 1953-55. Річні титульні списки, плани фінансування та інші матеріали щодо добудови готелю «Радянська Україна» у м. Луцьку за 1953-1955 р.р. Оп. 3 спр. 5, 126 арк. ф. Р-58. ДАВО, Луцьк.
21. ———. 1944-54. Луцька ремонтно-будівельна контора. Оп. 1, ф. Р-397. ДАВО, Луцьк.
22. ———. 1945а. Накази та директивні вказівки Луцького міського комунального господарства. Оп. 1 спр. 5, 18 арк. ф. Р-397. ДАВО, Луцьк.
23. ———. 1945б. Положення про ремонтно-будівельну контору. Оп. 1 спр. 8, 6 арк. ф. Р-397. ДАВО, Луцьк.
24. ———. 1947а. Постанови виконкому Луцької міської Ради депутатів трудящих 1947 р. Оп. 1, спр. 16, 17 арк. ф. Р-397. ДАВО, Луцьк.
25. ———. 1945-50. Матеріали виготовлення генплану м. Луцьк. Оп. 1 спр. 5, 40 арк. ф. Р-591. ДАВО, Луцьк.
26. ———. 1948. Кошторис на капітальне будівництво школи десятирічки в м. Луцьку та ув'язнення за 1948 рік. Оп.1, спр.36, 141 арк. ф. Р-591. ДАВО, Луцьк.
27. ———. 1950. Кошториси та креслення за 1950 р. Оп. 2 спр. 77, 149 арк. ф. Р-591. ДАВО, Луцьк.
28. ———. 1947б. Листування з управлінням архітектури з питань діяльності відділу архітектури Волинського облвиконкому. Оп. 1 спр. 19, 23 арк. ф. Р-591. ДАВО, Луцьк.
29. ———. 1946. Накази та інструкції Управління архітектури при РНК УРСР. Оп. 1 спр. 11, 12 арк. ф. Р-591. ДАВО, Луцьк.

Державний архів Івано-Франківської області

30. ДАІФО. 1945. Протоколи засідань архитектурной комиссии. Оп.1, спр.4, 347 арк. ф. Р-1350. ДАІФО, Івано-Франківськ.
31. ———. 1946. Протоколи засідань архитектурной комиссии. Оп.1, спр.7, 11 арк. ф. Р-1350. ДАІФО, Івано-Франківськ.

32. ———. 1947. Протоколы заседаний архитектурной комиссии, экспертные заключения по проектам и состоянию зданий и сооружений. Оп.1, спр.14, 88 арк. ф. Р-1350. ДАІФО, Івано-Франківськ.
33. ———. 1954-55. Акты на скрытые работы по строительству детских ясель на 66 мест. Оп.1, спр. 149, 13 арк. ф. Р-1350. ДАІФО, Івано-Франківськ.
34. ———. 1955. Списки памятников архитектуры и переписки с управлением по делам архитектуры УССР по охране памятников. Оп.1, спр.178, 10 арк. ф. Р-1350. ДАІФО, Івано-Франківськ.
35. ———. 1956а. Экспертные заключения по проектам, сметам и техническому состоянию зданий и сооружений. Оп.1, спр.185, 115 арк. ф. Р-1350. ДАІФО, Івано-Франківськ.
36. ———. 1956-58. Акт на скрытые работы и акт предварительной приемки административно-жилого здания в г.Станиславе по ул. Пушкина, 65. Оп.1, спр.190, 59 арк. ф. Р-1350. ДАІФО, Івано-Франківськ.
37. ———. 1956б. Акт на скрытые работы, журнал работ и акт предварительной приемки средней школы в г. Станиславе по ул. Станиславской дивизии. Оп.1, спр.191, 57 арк. ф. Р-1350. ДАІФО, Івано-Франківськ.
38. ———. 1958. Акты на скрытые работы по строительству дома культуры глухонемых в г.Станиславе по ул.Чапаева №28. Оп.1, спр.238, 20 арк. ф. Р-1350. ДАІФО, Івано-Франківськ.

Державний архів Тернопільської області

39. ДАТО. 1949. Матеріали (довідки, інформації) про хід відновлення житлового фонду у гир. Тернополі 1949 р. Оп.1, спр. 44, 9 арк. ф.Р-1242. ДАТО, Тернопіль.
40. ———. 1950. Акт державного прийому будівлі кінотеатру «Перемога» у місті Тернополі на вулиці Сталіна №47. Оп.1, спр. 47, 5 арк. ф.Р-1242. ДАТО, Тернопіль.

41. ———. 1951. Звіт про діяльність Управління головного архітектора міста Тернополя за 1951 рік. Оп.1, спр. 50, 2 арк. ф.Р-1242. ДАТО, Тернопіль.
42. ———. 1953а. Листування з Управлінням у справах архітектури при Раді Міністрів УРСР та проектними організаціями з питань проектування за 1953 рік. Оп.1, спр. 68, 16 арк. ф.Р-1242. ДАТО, Тернопіль.
43. ———. 1953б. Листування з установами, організаціями та підприємствами з питань проектування та будівництва за 1953 рік. Оп.1, спр. 69, 39 арк. ф.Р-1242. ДАТО, Тернопіль.
44. ———. 1953с. Протоколи нарад щодо погодження проектів прив'язки. Оп.2, спр. 83, 10 арк. ф.Р-1242. ДАТО, Тернопіль.
45. ———. 1945. Стаття Панчук А, архітектора (Діпромісто) «Відновлення та реконструкція м. Тернополя». Машинописна копія. Оп.4, спр. 1, 10 арк. ф.Р-1242. ДАТО, Тернопіль.

Бібліографічні джерела

46. Алабян, Каро. 1937. *Задачи советской архитектуры*. Первый Всесоюзный съезд советских архитекторов; Оргкомитет Союза советских архитекторов СССР. Москва: Издательство Всесоюзной академии архитектуры.
47. Альберти, Леон-Баттиста. 1935. *Десять книг о зодчестве*. 1 т. Москва: Издательство Всесоюзной академии архитектуры.
48. Алешин, П.Ф., Маринченко, А.И. та Колесников, В.В. 1952. *Архитектура школьных зданий*. Киев: Изд-во Академии архитектуры Украинской ССР.
49. Андрущенко, М. 1995. «Особенности збереження архітектурної спадщини повоєнного десятиріччя (1945-1955 рр)». *Архітектурна спадщина України* 2:254-261.
50. Бархин, М.Г. 1974. *Город 1945-1970*. Москва: Стройиздат.

51. Бархин, М. и др. ред. 1975. *Мастера советской архитектуры об архитектуре: Избранные отрывки из писем, статей, выступлений и трактатов в 2-х томах*. Т.1. Москва: Искусство.
52. Бархин, М. и др. ред. 1975. *Мастера советской архитектуры об архитектуре: Избранные отрывки из писем, статей, выступлений и трактатов в 2-х томах*. Т.2. Москва: Искусство.
53. Бачинська, Л.Г. 2018. “Способи реалізації державно-ідеологічної сутності у радянській архітектурі 1940-х – 1950-х років”. *International Academy Journal Web Of Scholar*. 5(23):64-74
54. Былинкин, Н.П., Калмыкова, В.Н., Рябушин, А.В. та Сергеева, Г.В. 1985. *История советской архитектуры (1917-1954)*. Москва: Стройиздат.
55. Бон, Т.М. 2013. *Минский феномен: городское планирование и урбанизация в Советском Союзе после Второй мировой войны*. Москва: РОССПЭН.
56. Вепрева, И.Т., та Шадрина, Т.А. 2006. “Идеологема и мифологема: интерпретация терминов”. *Научные труды профессоров Уральского института экономики, управления и права*. 3:120-131.
57. Витрувий. 2006. *Десять книг об архитектуре*. Москва: Архитектура-С.
58. Вітченко, Д.М. 2019. «Патерни української самобутності в спадщині харківської архітектурної школи першої третини ХХ ст.: джерела й особливості реабілітації». Дис. канд. архітектури, Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова.
59. Воинов, А.А. 1987. *История архитектуры Белоруссии (советский период) II. Издание второе, переработанное и дополненное*. Минск: Вышэйшая школа.
60. Володин, П.А. 1952. *Новые жилые дома*. Москва: Государственное издательство по строительству и архитектуре.
61. Баранов, Н.В. и др. ред. 1975. *Всеобщая история архитектуры в 12 томах. Том 12. Книга 1. Архитектура СССР*. Москва: Стройиздат.

62. Гандзюк, Р., Головатий, М. та Федунків, З. 2014. *Звід пам'яток Івано-Франківської області. Івано-Франківськ. Історико-архітектурний нарис*. Івано-Франківськ: «Лілея-НВ».
63. Генега, Р.Я. 2014 «Формування радянського соціального простору у Львові (1944–1953 рр.)» *Український історичний журнал*. 6:77.
64. Головатий, М. 2013. *200 вулиць Івано-Франківська*. Івано-Франківськ: «Лілея-НВ».
65. Голомшток, И.Н. 1994. *Тоталитарное искусство*. Москва: Галарт.
66. Градов, Г. 1953. «О комплексном проектировании больниц и поликлиник». *Архитектура СССР* 3:13-19.
67. Григорьев В. 1948. «Типовые проекты больниц». *Архитектура и строительство* 7:10-12.
68. Грицай М.О., Ігнатів О.Н., Ігнаткін І.О. та Лебедєв Г.О. 1962. *Нариси історії архітектури Української РСР: радянський період*. Київ: Державне видавництво літератури з будівництва і архітектури УРСР.
69. Гропиус, Вальтер. 1971. *Границы архитектуры*. Москва: "Искусство".
70. Губанов О.В. 2008. «Композиційно-просторові принципи формування ансамблів 30 – 50-их рр. ХХ ст. в історичних центрах міст Донбасу». Автореф. дис. канд. архітектури, Харківський державний технічний університет будівництва та архітектури.
71. Гулько, Я. 2015. *Невідомий Тернопіль*. Тернопіль.
72. Гуменний, С. 2017. «Вплив радянзації та декомунізації на архітектурне обличчя міст і містечок Тернопільської області (на прикладі м. Тернопіль, м. Заліщики та смт Скала-Подільська) у 1939 р. – на початку ХХІ ст.». *Місто: історія, культура, суспільство*. 1:166-195.
73. Дацюк, Н. 2017. «Основні напрямки розвитку архітектури Тернополя у післявоєнний час (1944–1965 роки)». *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені В.Гнатюка. Серія: Мистецтвознавство*. 1:234-241.
74. Денисюк, В. 2007. *Обереги духовності*. Луцьк: «Твердиня».

75. Дженкс, Ч. 1985. *Язык архитектуры постмодернизма*. М.: Стройиздат.
76. Дзюбенко П.О. 2011. «Декор в архітектурі міста Харкова». Автореф. дис. канд. архітектури, Харківський державний технічний університет будівництва та архітектури.
77. Добренко Е. 2020. *Поздний сталинизм. Эстетика политики. В 2-х томах*. Т1. Новое литературное обозрение.
78. Эко У. 2006. *Отсутствующая структура. Введение в семиологию*. Санкт-Петербург: Symposium.
79. Єлізарова, В.Д. та ін. 1954. *Альбом проектних рішень клубів, їх художнього оформлення та обладнання* Київ: Видавництво Академії Архітектури УРСР. http://catalog.dnabb.org/cgi-bin/irbis64r_14/cgiirbis_64.exe?LNG=uk&C21COM=F&I21DBN=KK1_READER&P21DBN=KK1&Z21ID=&Image_file_name=pdf%5C47848.pdf&mfn=91823&FT_REQUEST=&CODE=150&PAGE=1
80. Знак А.В. 2020. «Інтерпретація класичного ордера в архітектурі Львова ХХ – початку ХХІ століття». Дис. канд. архітектури, Національний університет «Львівська політехніка».
81. Иконников, А.В. 2004. *Утопическое мышление и архитектура*. Москва: Архитектура-С.
82. Иконников А.В. 2001—2002. *Архитектура ХХ века. Утопии и реальность: В двух томах*. Т.1. Москва.
83. Колли, Н.Я. 1937. *Задачи советской архитектуры. Основные этапы развития советской архитектуры. Доклад на Первом Всесоюзном съезде советских архитекторов (16—26 июня 1937 года)*. Москва: Издательство Всесоюзной академии архитектуры.
84. Колосок, Б.В. та Метельницький, Р.Г. 1990. *Луцьк: архітектурно-історичний нарис*. Київ: Будівельник.
85. Колосок, Б.В., Мах П.П. та Санжаров Л.П. 1972. *Луцьк: архітектурно-історичний нарис*. Київ: Будівельник.

86. Кондуфор, Ю.Ю. и др. 1985. *История Украинской ССР: Украинская ССР в период построения развитого социалистического общества (1945 - начало 60-х годов)*. Т.9. у *История Украинской ССР*. Киев : Наук. думка, 1981 - 1985.
87. Косенкова, Ю.Л., сост. и отв. ред. 2010. *Архитектура сталинской эпохи: Опыт исторического осмысления*. Москва: КомКнига.
88. Косенкова, Ю.Л. 2008. *Советский город 1940-х – первой половины 1950-х годов. От творческих поисков к практике строительства*. Изд. 2-е, доп. Москва: «ЛИБРОКОМ».
89. Косенкова, Ю. Л. 2000. "Советский город 1940-х – первой половины 1950-х годов: от творческих поисков к практике строительства". Автореф. дис. доктора архитектуры, Научно-исследовательский институт теории архитектуры и градостроительства Российской академии архитектуры и строительных наук.
90. Крамар, Ю.В. 2015. *Західна Волинь 1921-1939: національно-культурне та релігійне життя: монографія*. Луцьк: Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки.
91. Кубійович В.М. 1963. *Західні Українські Землі в межах Польщі 1920-1939 (етнографічні відношення)*. Нью-Йорк: Укр. Публіцист.-Наук. Ін-т. Чикаго.
92. Ле Корбузье 1977. *Архитектура XX века*. Москва: «Прогресс».
93. Леонтьев, Д.В. 2010. *Архітектура України. Велика ілюстрована енциклопедія*. Харків: видавн. «Ранок».
94. Лінда, С.М., Шулдан, Л.О. 2018. «Переосмислення минулого: доля будівель соціалістичного реалізму у столицях країн колишнього східного блоку». *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*. *Архітектура* 893:67-78.
95. Лінда, С. М. 2004. «Будівництво як символ. Алегорія та символіка будівництва у мистецтві тоталітарної країни». *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*. *Архітектура* 505: 52–56.

96. Лінда, С.М. 2011. «Термінологічні проблеми у дослідженні архітектури України 1930-1950-х років» *Містобудування та територіальне планування* 43:216–224.
97. Лінда, С.М. 2010. «Пошук образу нового міста: історизм у містобудівній практиці України повоєнного часу» *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*, 23:18–25.
98. Лосева, Е.С. 2012. «Культурно-символическая стратегия советского государства в архитектуре 1930-1950 годов». Автореф. дис. канд. культурологии, Саратовский государственный технический университет имени Гагарта Ю.А.
99. Мардер, А.П. 1995. *Архітектура: Короткий словник-довідник*. Київ: Будівельник.
100. Маринченко О. 1954. «Будівництво шкіл на Україні». *Архітектура і будівництво* 5:14-18.
101. Меерович М.Г., Коньшева Е.В. та Хмельницький Д.С. 2011. *Кладбище соцгородов: градостроительная политика в СССР (1928-1932 гг.)* Москва: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН): Фонд «Президентский центр Б.Н.Ельцина».
102. Михайлишин О.Л. ред. 2020. *Архітектура міжвоєнного Рівного в документах і публікаціях*. Рівне.
103. Михайлишин О.Л. 2014. «Розвиток архітектури міжвоєнної Волині в умовах соціокультурних трансформацій ХХ століття». Автореф. дис. доктора архітектури, Національний університет «Львівська політехніка».
104. Михайлишин О. 2016. «Архітектурно-просторовий розвиток м.Рівне у 1950-1970-х рр». *Архітектурна спадщина Волині*. 5:52-66.
105. Михайлишин О. та Луц В. 2020. «План міста Рівного. Яким він буде...» *Архітектурна спадщина Волині*. 7:159-173.
106. Молчанов О.П. 1973. *Ровно*. Київ: Видавництво «Будівельник».

107. Молчанов, О. та ін. 1957. *Ровно*. Ровно: Ровенське обласне видавництво.
108. Моркляник О.І. 2006. «Формування архітектури житла в умовах соціальних трансформацій (на прикладі житлової архітектури Львова радянського та пострадянського періодів)». Автореф. дис. канд. архітектури, Національний університет «Львівська політехніка».
109. Мухин А.С. 2013. *Архитектура и архетип*. Санкт-Петербург: Издательство СПбГУКИ.
110. Омельчак Т. 2020. «Населення Рівного у міжвоєнний період (1921-1939 рр.): етно та соціально-економічна характеристика». *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. 30:21–28.
111. Орехов, В.М., ред. 1955. *Архитектура Советской Украины. 1951-1952: Альбом*. Москва: Гос. изд-во лит. по стр-ву и архитектуре.
112. Осиченко, Г.О. 2021. Реконструкція історичних міст: композиційний аспект. Монографія. Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова
113. Палладио, Андреа 1989. *Четыре книги по архитектуре*. Москва: Стройиздат.
114. Паньків, М. 1999. *Ратуша. Історичний нарис*. Івано-Франківськ: «Лілея-НВ».
115. Паперный В. 1996. *Культура Два*. Москва.
116. Петровський Олександр, Гаврилюк Олег, Окаринський Володимир та Крочак Ігор. 2010. *Тернопіль/Tarnopol: історія міста*. Тернопіль: Астон.
117. Поліщук, А.А. 2010. «Принципи формування функціонально-просторової структури закладів культури та дозвілля клубного типу (на прикладі Палаців культури 20–70-х рр. ХХ ст. м. Донецька)». Автореф. дис. канд. архітектури, Харківський державний технічний університет будівництва та архітектури.

118. Полек, В. 1994. *Майданами та вулицями Івано-Франківська. Історико-культурний путівник*. Львів: «Світло і тінь».
119. Посацький, Б. 1994. «Реконструкція міст Західної України: спадщина і сучасність (з досвіду післявоєнного сорокаліття)». *Зап. Наук. т-ва ім.Т.Шевченка. Праці Секції мистецтвознавства* 227: 306-316.
120. Посацький, Б. 2001. «Еволюція архітектурного образу центрів міст Західної України (На тлі культурних тенденцій 1945-1997 років)» *Зап. Наук. т-ва ім. Т. Шевченка. Праці Комісії архітектури та містобудування* 241:154-178.
121. Прищеп О. 2006. *Вулицями Рівного: погляд у минуле*. Рівне.
122. Прудникова, Т. Ю. 2015. «Специфика советской культурной политики в области урбанистики: на примере проспекта имени И.В. Сталина г. Ленинграда в 1940-х-1950-х гг.» Дис. канд. культурологии, Санкт-Петербургский государственный университет.
123. Пясецький В. та Мандзюк Ф. 2005. *Вулиці і майдани Луцька*. Луцьк: видавництво "Волинська обласна друкарня".
124. Раппопорт А.Г. 2010. «Сталинский ампи́р» - гипнотизм и наркотизм стиля. В *Архитектура сталинской эпохи. Опыт исторического осмысления*, ред. Ю.Л.Косенкова, 64–74. Москва: КомКнига.
125. Рыбаков, Ю.Л. 1989. *Живая память корпусов. Рекламный проспект*. Ровно: Облполиграфиздат.
126. Рубаненко, Б. 1946. «Основные вопросы планировки восстанавливаемых городов» *Архитектура и строительство* 1:3-7.
127. Руднев, Л. 1954. «О формализме и классике» *Архитектура СССР* 11:30-32.
128. Рудницький, А.М. 1971. *Розвиток міст західних областей УРСР та їх соціалістична реконструкція*. Львів.
129. Савицкий, Ю. 1952. Ансамбль в советском градостроительстве. В *Проблема ансамбля в советской архитектуре*, под общ. ред. К.Трапезникова, 5-14. Москва.

130. Сайчук, Б. 2005. «Храми і цвинтарі старожитнього Луцька» *Старий Луцьк* 2:5-40.
131. Седак И.Н., Дахно В.П., Писковский Ю.Д., Ладный В.Е. 1987. *Архитектура Советской Украины*. Москва: Стройиздат.
132. Смолій, В.А. та ін. 2004. *Енциклопедія історії України*. Т.2. Київ: В-во "Наукова думка".
133. Соколова, А.Д. 2018. «Новый мир и старая смерть: судьба кладбищ в советских городах 1920—1930-х годов» *Неприкосновенный запас* 1:74-94.
134. Терехова, Г.Л. 2007. *Философия архитектуры*. Тамбов: Издательство ТГТУ.
135. Тимофієнко, В.І. та ін. 2003. *Історія української архітектури* Київ: Техніка.
136. Ткалич, А.Т. та ін. ред. 1978. *Луцьк. Фотоальбом*. Київ: «Мистецтво».
137. Трапезников, К. общ. ред. 1952. *Проблема ансамбля в советской архитектуре*. Москва: Государственное издательство литературы по строительству и архитектуре.
138. Трошкіна, О.А. 2006. «Особливості семантики у формуванні образу представницької архітектури України». Дис. канд. архітектури, Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури.
139. Трошкіна, О.А. 2011. *Семантика представницької архітектури. Монографія*. К.: «ЦП «КОМПРИНТ».
140. Толстой, В.П. 1961. *Ленинский план монументальной пропаганды в действии*. Москва: Издательство Академии Художеств СССР.
141. Хан-Магомедов, С.О. 1996. *Архитектура советского авангарда. Книга вторая. Социальные проблемы*. Москва: Стройиздат.
http://www.alyoshin.ru/Files/publika/khan_archi/khan_archi_2_000.html
142. Хмельницький, Д. 2006. *Архитектура Сталина. Психология и стиль*. Москва: Прогресс-Традиция.

143. Хмельницький, Д. 2014. Что такое „социалистический реализм” в архитектуре? У *Искусство восточной Европы. Польша – Россия: искусство и история. Том II*, 255-265. Warszawa-Torun: Polski Instytut Studiów nad Sztuka Świata & Wydawnictwo Tako.
144. Цапенко, М.П. 1952. *О реалистических основах советской архитектуры*. Москва: Государственное издательство литературы по строительству и архитектуре.
145. Чепелик, О.В. 2002. «Національні аспекти теорії архітектури (на прикладі України)». Автореф. дис. канд. архітектури, Київський національний університет будівництва і архітектури.
146. Черкес, Б.С. 2006. «Архітектурні трансформації ідентичності історичного Львова» *Досвід та перспективи розвитку міст України*. 11:79–91
147. Черкес, Б.С. 2008. *Національна ідентичність в архітектурі міста*. Львів: Видавництво Львівської політехніки.
148. Шевцова Г.В. 2002. «Архітектурно - просторові особливості формування вулиці Хрещатик в Києві (XIX-XX ст.)». Автореф. дис. канд. архітектури, Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури.
149. Шенгер, Г.Й. та ін. ред. 1983. *Ровно 700 років. 1283 – 1983. Збірник документів і матеріалів*. Київ: Наукова думка.
150. Шилин, В.В. 2011. *Архитектура и психология*. Нижний Новгород: ННГАСУ.
151. Шмиг, Р.А. та ін. 2011. *Термінологічний словник-довідник з будівництва та архітектури*. Львів.
152. Юнг, К.Г. и др. 1996. *Человек и его символы*. СПб: БСК.
153. Юнг К.Г. 1991. *Архетип и символ*. Москва: Renaissance IV Ewo-S&D. <https://www.litmir.me/bd/?b=104497>
154. Яворський, Г. та ін. ред. 2004–2010. *Тернопільський енциклопедичний словник*. 4 т. Тернопіль: Видавничо-поліграфічний комбінат «Збруч».

155. Яковлева, А.И. 2014. «Попытка кодификации советского градостроительного законодательства в 1940-1950 годы». *Соврем. гуманитар. исслед.* 1:46-49.
156. Ades D. (ed.) 1995. *Art and Power. Europe under the Dictators, 1930-45.* London: Thames and Hudson.
157. Bater, James. 1980. *The Soviet City. Ideal and Reality.* London: E.Arnold.
158. Millon, Henry A; Nochlin, Linda. 1978. *Arts and architecture in the service of politics.* Cambridge Mass.: MIT.
159. Sudjic, Deyan. 2005. *The Edifice Complex: How the Rich and Powerful Shape the World.* London: Allen Lane.
160. Vinsand, Daniel. 2004. *Architecture and politics in Central Europe.* Monterey: Naval Postgraduate School.

Интернет-джерела

161. *Волинь Post.* 2012. «Архітектурний ансамбль в центрі Луцька». <https://www.volynpost.com/blogs/315-arhitekturnyj-ansambl-v-centri-lucka>
162. Косенкова Ю. Градостроительное мышление советской эпохи: поиск устойчивых структур. http://www.alyoshin.ru/Files/publika/kosenkova/kosenkova_mish.html
163. Косенкова Ю.Л. та Волчок Ю.П. Хроника архитектурно-градостроительного процесса в СССР послевоенного периода (1945-1955) http://www.niitiag.ru/pub/pub_cat/khronika_arkhitekturno_gradostroitelnog_o_protsesta_v_ssr_poslevoennogo_perioda
164. Меерович М. та Хмельницкий Д. 2010. Мифология советской архитектуры. <http://archi.ru/lib/publication.html?id=1850569833&fl=5&sl=1>
165. Меерович М. 2008 Проблемы изучения сталинского периода советской архитектуры. <https://meerovich.livejournal.com/3225.html>

166. Палац культури міста Луцька. 2021. «Історична довідка». <https://culture.lutsk.ua/history>
167. Подольська О. Будинок, в якому живе творчість тернопільських залізничників // Львівський залізничник, 25 лютого 2011, С.5 <http://railway.lviv.ua/fileadmin/gazeta/2011/N07/2011-07-05.pdf>
168. Рівне Ретро Ритм 2019. «Рівне 1940-х: місто в чорно-сірих тонах». <https://retrorivne.com.ua/rivne-1940-h-misto-v-chorno-sirih-tonah/>
169. Українська радянська енциклопедія (УРЕ): в 12 томах. 1974–1985. <http://leksika.com.ua/ure/>
170. Хмельницький Д.С. Новые версии советской архитектурной истории. <https://archi.ru/elpub/91266/novye-versii-sovetskoi-arkhitekturnoi-istorii>
171. Хмельницький Д.С. 2019. «Миф о советском ар-деко» <https://archi.ru/russia/85167/mif-o-sovetskom-ar-deko>
172. Хроніки Любарта. 2021а. «Історія післявоєнного будівництва проспекту Волі». http://www.hroniky.com/articles/view/438-istoriia-pisliavoiennoho-budivnytstva-prospektu-voli?fbclid=IwAR1-cQ_mm_ru221cejVtnd5Wiz8PfBLIEU9iPMB1_UXKiit2gGm0Ckc-T8
173. Хроніки Любарта. 2021б. «Бельгійський студент Бородин і його вклад в архітектуру Луцька». <https://www.hroniky.com/news/view/20371-belhiiskyi-student-borodin-i-yoho-vklad-v-arkhitekturu-lutska>
174. Доба. 2016. «Генеральний план, відбудова і руйнування Тернополя в 1945-му. Як це було». <https://doba.te.ua/post/28949>
175. Центр міської історії 2021. «Мани». <https://uma.lvivcenter.org/uk/maps>

Нормативно-правова документація

176. СССР. Совет народных комиссаров. 1944. о государственном архитектурно-строительном контроле. Постановление №1110. Ухвалено 16 серпня 1944. http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_4508.htm

177. СССР. ЦК КПСС и Совет Министров СССР. 1955. Об устранении излишеств в проектировании и строительстве. Постановление. Ухвалено 4 листопада 1955.
178. Україна. Верховна Рада України. 2000. Про охорону культурної спадщини. Закон України 1805-III. Ухвалено 8 червня 2000. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text>
179. Україна. Кабінет Міністрів України. 2001. Про затвердження Порядку визначення категорій пам'яток для занесення об'єктів культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України. Постанова Кабінету Міністрів України 1760. Ухвалено 27 грудня 2001. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1760-2001-n#Text>
180. ———. 2019. Про затвердження Порядку визначення категорій пам'яток. Постанова Кабінету Міністрів України 452. Ухвалено 22 травня 2019. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/452-2019-n#Text>

ДОДАТКИ

Додаток А. Впровадження результатів досліджень

РІВНЕНСЬКА МІСЬКА РАДА
ВИКОНАВЧИЙ КОМПІТЕТ
УПРАВЛІННЯ МІСТОБУДУВАННЯ ТА АРХІТЕКТУРИ

вул. Казимира Любомирського, 6, м. Рівне, 33028, тел./факс (0362) 62 04 11
E-mail: umiarx@gmail.com, www.arhrv.gov.ua, код ЄДРПОУ 02499015

08.11.2023 № 01-22/350

на № _____

За місцем вимоги

Довідка

про впровадження результатів дисертаційної роботи
Ісупової Марії Ігорівни
«Архітектурно - семантичні трансформації міст Західної України у повоєнну
добу (1945-1950-ті рр.)»
на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю
191- Архітектура та містобудування

Матеріали дисертації «Архітектурно - семантичні трансформації міст Західної України у повоєнну dobu (1945-1950-ті рр.)» Ісупової М.І. впроваджено при підготовці попереднього переліку нововиявлених об'єктів культурної спадщини м.Рівне, що пропонуються для внесення до переліку пам'яток архітектури та містобудування місцевого значення професійною секцією (експертною групою) при архітектурно-містобудівній раді з питань моніторингу об'єктів, які можуть бути віднесені до культурної спадщини.

Довідка видана для представлення за місцем вимоги.

Заступник начальника управління

В'ячеслав КАЧМАР

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВОДНОГО ГОСПОДАРСТВА
ТА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

вул. Соборна, 11, м. Рівне, 33028, тел. (0362)63-30-98, факс (0362) 63-32-09, mail@nuwm.edu.ua

Від 01.09.2013 № 011-08

На № _____ від _____

ДОВІДКА

про використання у навчальному процесі
 Національного університету водного господарства та природокористування
 результатів досліджень і розробок, одержаних при виконанні дисертації
Ісупової Марії Ігорівни
 на здобуття наукового ступеня доктора філософії
 за спеціальністю 191 «Архітектура та містобудування»

Результати наукових досліджень, що викладені у дисертації здобувача ступеня доктора філософії за спеціальністю 191 «Архітектура та містобудування» Ісупової М.І., забезпечують набуття здобувачами вищої освіти відповідних компетенцій, отриманню програмних результатів навчання та використовуються у навчальному процесі в Національному університеті водного господарства та природокористування, при викладанні вибіркового освітнього компоненту при підготовці здобувачів вищої освіти за спеціальністю 191 «Архітектура та містобудування», зокрема при викладанні навчальної дисципліни «Архітектурно-містобудівна спадщина Волині» (Тема 5. Архітектурно-мистецька специфіка регіону; Тема 6. Сучасні дослідження спадщини Волині).

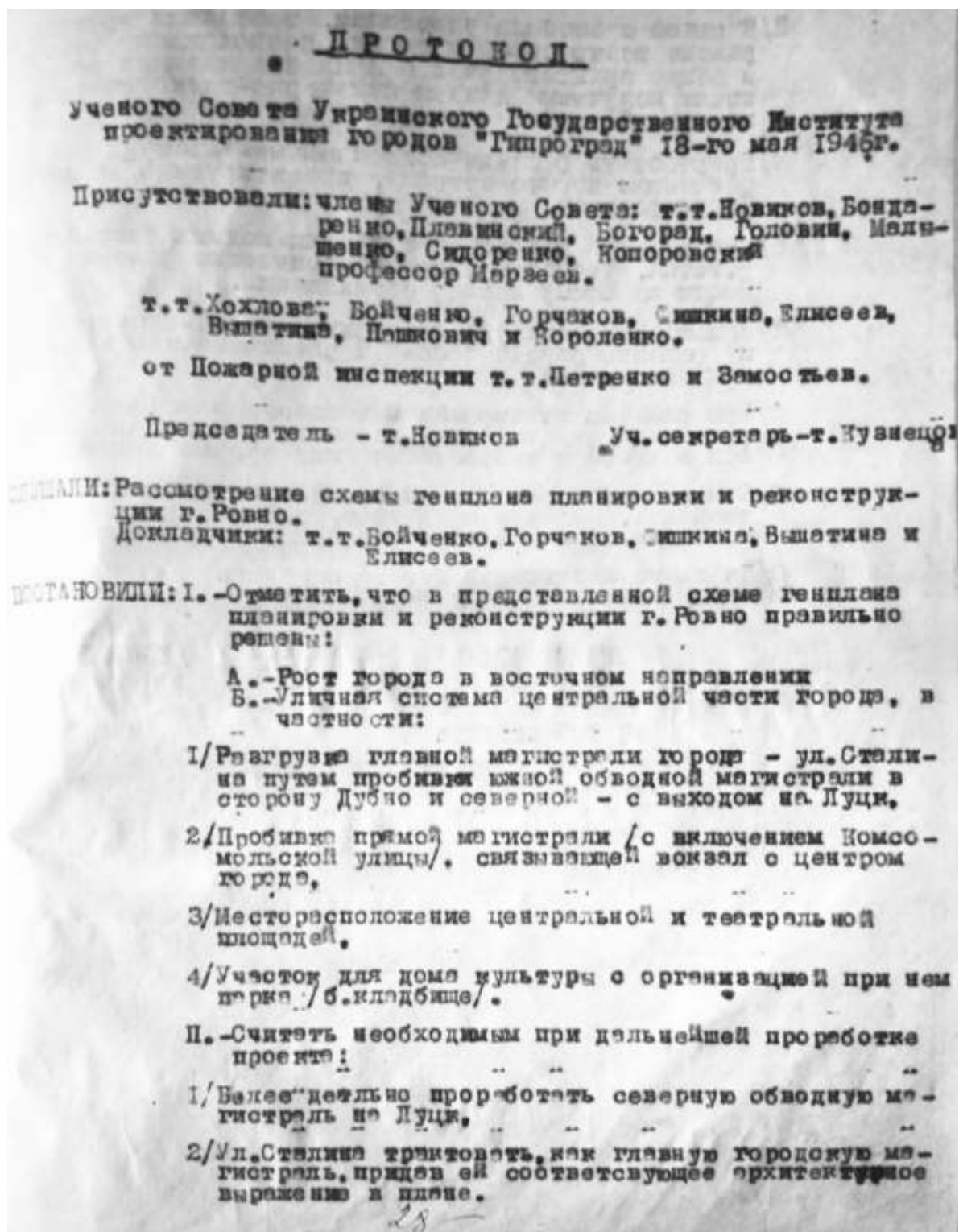
Проректор з наукової роботи та міжнародних
 зв'язків Національного університету
 водного господарства та природокористування,
 доктор економічних наук, професор

Наталія САВІНА

Виконавець: Михайлишин О.Л.
 Тел. 0979410543

Додаток Б. Архівні документи

Протокол Вченої Ради Українського Державного Інституту проектування міст «Гіпроград» 18.05.1946 р.

ДАРО, ф.Р-1934, оп.3, спр.122, 35 арк, с.29

- 3/ В связи с особыми условиями, состоянием грунтов в районе театральной площади, расположение театра и общее архитектурное оформление площади решить после получения данных инженерно-геологических изысканий.
- 4/ Проработать решение привокзальной площади в увязке созданием нового вокзала, проектируемого Харьковским Трасспроектком.
- 5/ Для решения вопроса о создании водных бассейнов у р. Устья, уточнить гидрогеологические условия и привести по этому поводу обоснования.
- 6/ Больше внимания уделить архитектурно-планировочному решению района "Воля" с увеличением в нем зеленых насаждений.
- 7/ При решении планировки и вопросов коммунального обслуживания учесть нужды военного города, согласовав эти вопросы с соответствующими организациями.
- 8/ Намеченные первоочередные мероприятия необходимо уточнить, выразив их в виде отдельной схемы с размещением объектов первоочередного строительства.
- 9/ На схеме планировки города показать розу ветров.

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ

/НОВИЦОВ/

УЧЕБНЫЙ СЕКРЕТАРЬ

/КУЗНЕЦОВА/

Протокол Вченої Ради Українського Державного Інституту проектування міст «Гіпроград» 18.05.1946 р.

ДАРО, ф.Р-1934, оп.3, спр.122, 35 арк, с.29

Копія 94

Р І Ш Е Н Н Я № 140-а

Виконкому Ровенської Міської Ради депутатів трудящих

від 3-го березня 1956 року

Про погодження проекту генерального
плану м.Ровно.Розглянувши проект Генерального плану м.Ровно,
розроблений "Діпромідом" / автор проекту - архітек-
тор БОЙЧЕНКО /, виконком міської Ради депутатів трудящих -

Р І Ш И В:

1. Проект Генерального плану м.Ровно погодити з ураху-
ванням зауважень обласної технічної ради Ровенського
облвідділу в справах будівництва та архітектури.В.О. ГОЛОВИ ВИКОНКОМУ МІСЬКРАДИ
ДЕПУТАТІВ ТРУДЯЩИХ

Г. СТЕБЛЕВ

СЕКРЕТАР ВИКОНКОМУ МІСЬКРАДИ
ДЕПУТАТІВ ТРУДЯЩИХ

О. ДОМОВСЬКА

Верно: /подпись/

Печать

Копія верна: Рішення виконкому Ровенської Міської Ради депутатів трудящих від
06.03.1956 р. Про погодження генерального плану м.Рівне.

ДАРО, ф.Р-1934, оп.3, спр.124, 105 арк, с.94

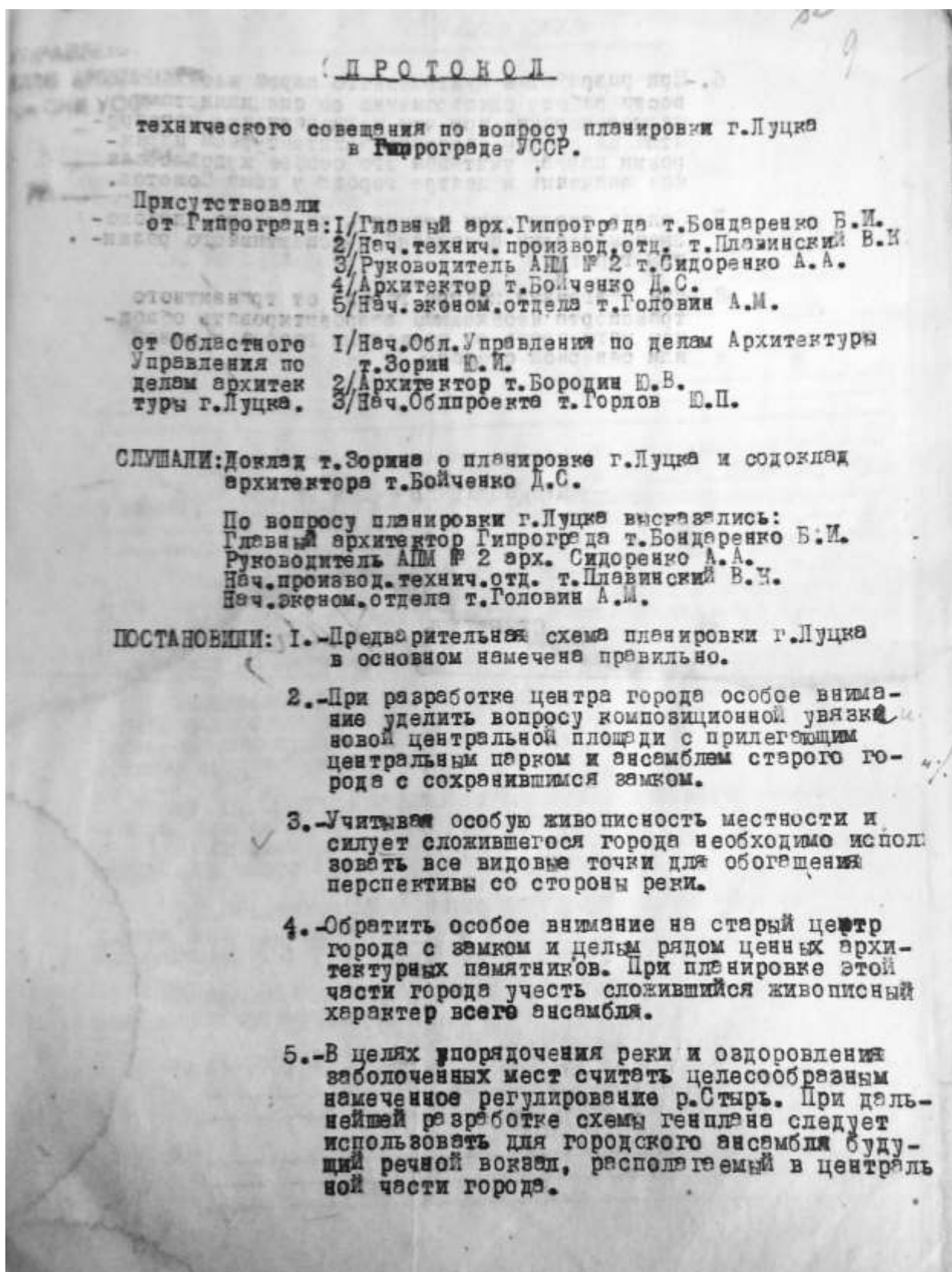
- 98 -

Распределение нового жилищного строительства по этажности по районам города

/ в % /

№ пп	Планировочные районы	един. изм.	Этажность нового строительства			Итого
			много-этаж. ст	двух-этаж-ное	уса-дебное	
1	2	3	4	5	6	7
1	Центральный	тыс. кв. м	171,0	10,0	5,0	186,0
		%	73,1	7,0	5,3	30,0
2	"В о л я"	тыс. кв. м	47,0	33,6	0,3	80,9
		%	20,0	22,2	0,3	17,0
3	"Градский"	тыс. кв. м	13,0	22,8	28,7	63,5
		%	5,2	15,4	30,3	13,3
4	Юго-восточный	тыс. кв. м	4,0	85,3	32,8	119,1
		%	1,7	55,4	34,6	24,9
5	Западный	тыс. кв. м	-	-	28,0	28,0
		%	-	-	29,5	5,8
И т о г о		тыс. кв. м	234,0	148,7	94,8	477,5
		%	100,0	100,0	100,0	100,0

Розподіл нового житлового будівництва по поверховості по районах м.Рівне,
1956 р. ДАРО, ф.Р-1934, оп.3, спр.124, 105 арк, с.98

Протокол технічної ради по питанню планування м. Луцьк в Гіпрограді УССР

ДАВО, ф. Р-591, оп1., спр.5, 40 арк., с.9

К О П И Я
34

Учетный индекс 098

З А К А З
/на 1952 год /

№ 933 от 5-IV.52г.

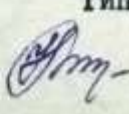
Управление Волинского облотдела по делам архитектуры на выполнение Украинским государственным институтом проектирования городов Гипроград нижеперечисленных проектно-исследовательских работ по корректировке генерального плана г. Луцка Волинской области.

№ пп	№ и пункты калькуляций	Наименование работ	Прейскурантная стоимость	График /сроки/ выполнения	6	7
1	2	3	4	5	6	7
1		Корректировка проекта планировки г. Луцка	20,11	25.XII.52г.		
2		Эскисный проект планировки и застройки центра	8,20	—		
3		Перспектива центральной части ст-высокой части	2,20	—		
4		Подсчет стоимости строительства города	2,14	—		
5		Дубликат генерального плана на ватмане в масштабе 1:5000	1,60	—		
6		Составление карты планировки	1,19	—		
7		Командировочные расходы	3,64	—		
И т о г о :			39,08			

Руб. тридцать девять тысяч восемьдесят.

" ЗАКАЗЧИК "

"ГИПРОГРАД"

С подлинным верно:

Замовлення на 1952 р. Проектно-пошукові роботи по корекції генерального плану м.Луцьк

ДАВО, ф.р-7, оп.2, спр.3, 10 арк., с.3

ОПО УИВ - Сивиньков Е.Н.
 Одлсанінскація - Кузьменко А.Ф.

По первому рассматриваемому проекту с коротким докладом выступи автор-архитектор тов. Зюмгайд С.А., затем были зачитаны рецензии эксперта тов. Гаврилова Д.И.

После заданных автору вопросов выступления в прениях товарища-ми были внесены предложения:

После внесенных предложений тов. Кравченко А.Д., тов. Шахназарян и Горбачева, согласно stenographicского отчета, при сем прилагаемого, принято решение Архкомиссии:

- 1/ Представленный проект с замечаниями эксперта и выступлениями считать согласованным и рекомендовать к утверждению.
- 2/ Закупить или заказать необходимые мебель стилизую к оформленню проектированных комнат.

По второму рассматриваемому проекту генсхемы и планировки гор. Станислава с зачиткой /докладом/ выступая автор таковой - архитектор Фейгин И.Я., а экспертами гг. Горбачевым В.К., Зюмгайд С.А., Горбачевым К.К. и Кузьменко А.Ф., Шахназарян и Сивинькова Е.А. были зачитаны рецензии по данному проекту. После заданных вопросов автору, в прениях выступали гг. Гурьяновский, Кулик, Кравченко, Костяк, Гребнев и Гаврилов /согласно stenographicского отчета/.

В заключительном выступлении автор проекта тов. Фейгин И.Я. дал ответ по заключениям экспертов и выступлениям в прениях и отстаивал правильность представленного проекта. /см. stenographicский отчет./

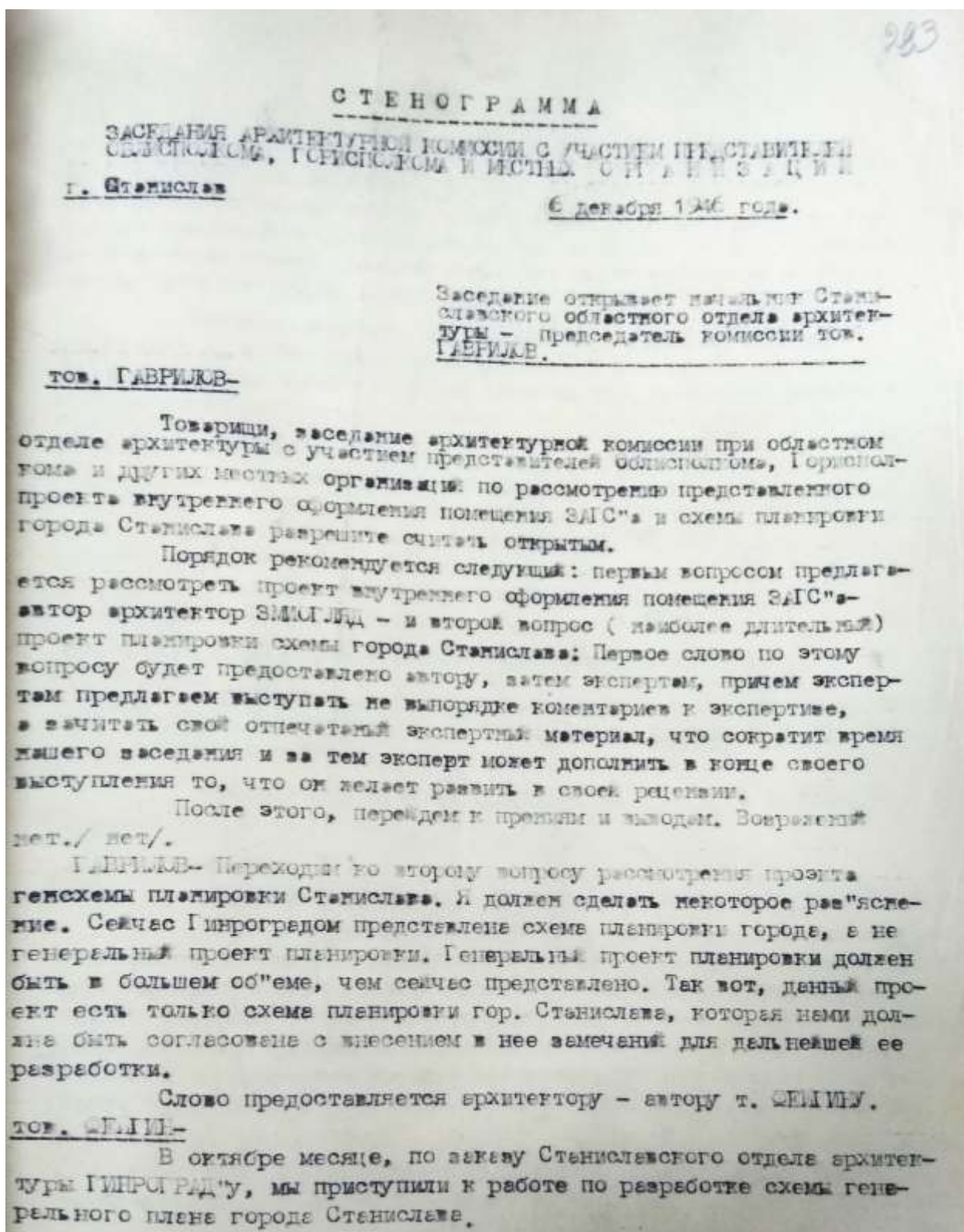
Архитектурная комиссия с представителем Горисполкома и Обл-исполкома ре

Р Е Ш И Л А :

1. Представленный Гидрографом гор. Киева проект генсхемы и планировки гор. Станислава, как не отвечающего своим требованиям ^{и условиям} и после окончания составления опорного плана, переработать заново и представить его вновь на согласование.
2. Опорный план довести до истинного состояния - внести в него сети подземных коммуникаций и воздушных линий -проводок, а также нанести на план отсутствующие здания и уточнить их этажность. Уточнить места и размер территории существующих предприятий.
3. Проектирование генсхемы и планировки города Станислава проводить на месте в г. Станиславе, для этого рекомендовать Гидрографу г. Киева выслать бригаду специалистов в гор. Станислав.
4. При дальнейшей разработке новой схемы планировки гор. Станислава - учесть замечания экспертов и внесенные предложения в прениях рассмотрения генсхемы - прилагаемые к настоящему протоколу в stenographicской записи.
5. В связи с отклонением проекта планировки города Станислава и его новой разработки рекомендовать Горкомхозу гор. Станислава довести до сведения подрядчиков проектирования объектов города связанных с разрабатываемым проектом от увязки своих

Рішення архітектурної комісії щодо проекту генплану м.Станіслава (Івано-Франківська), 1945 р.

ДАІФО, ф. р-1350 оп.1, спр. 4, 347 арк, с.280

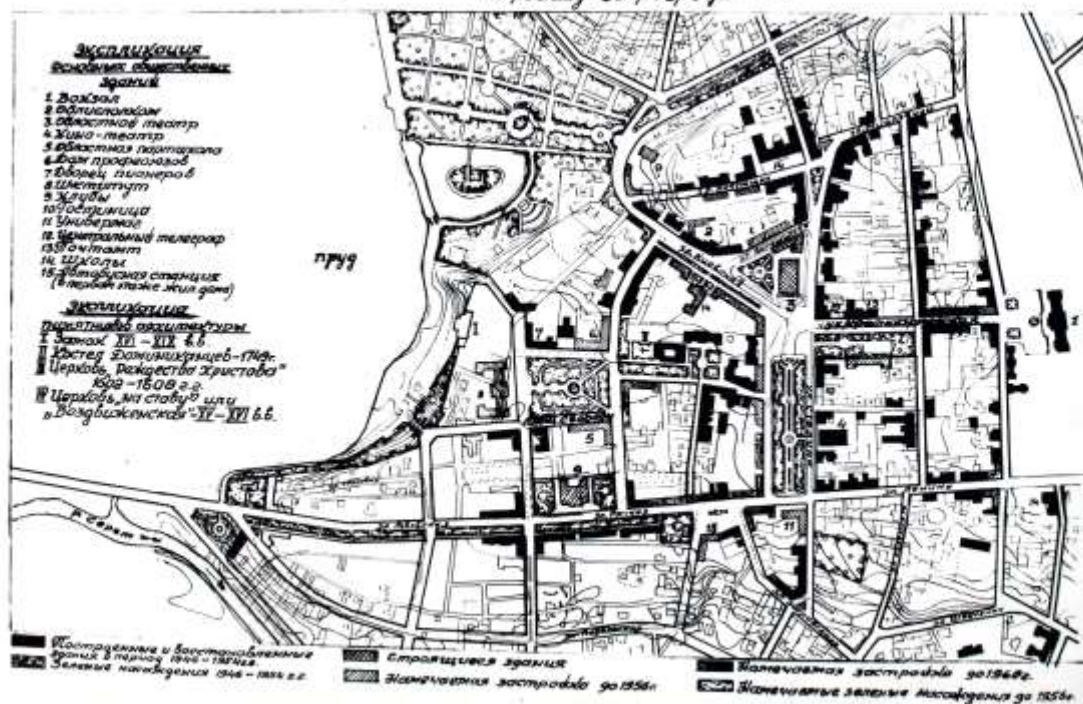
Перша сторінка стенограми засідання архітектурної комісії, 1946 р.

ДАІФО, ф. р-1350 оп.1, спр. 4, 347 арк, с.283

«Тернопіль - центральна частина в 1943 році (сторінка плану)»

«Тернопіль - центральная часть, реконструируемая по проекту Гилрограда»

Опорний план та план реконструкції Тернополя.

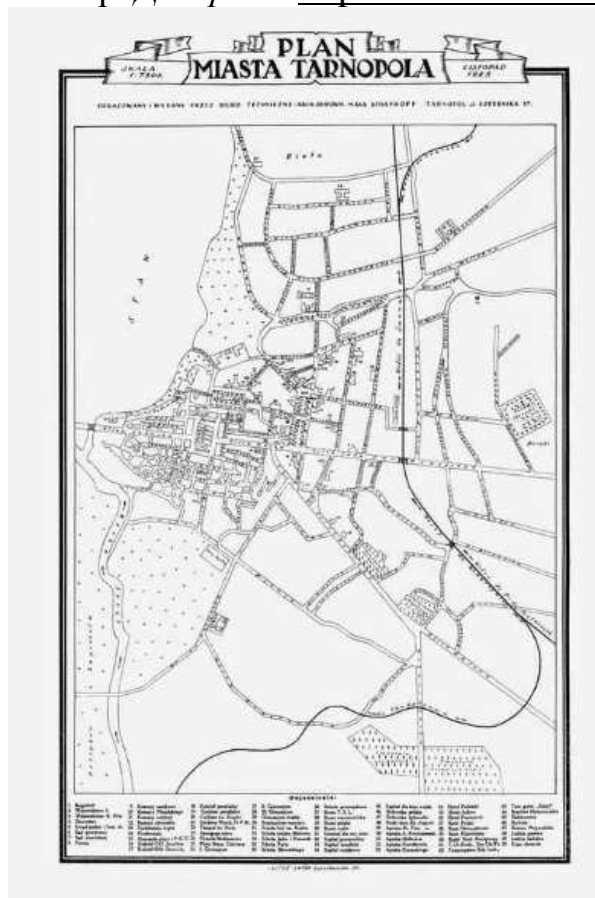
ДАТО, ф. Р-1242 оп.4, спр.1, 10 арк., с.8.

Додаток В. Іконографічні матеріали

Додаток В1. Містобудівні передумови архітектурних трансформацій 1945-1950-х рр. Плани досліджуваних міст початку ХХ ст.

План Рівного 1938 р. Джерело: <https://uma.lvivcenter.org/uk/maps>

План Тернополя 1925 р.
Джерело: <https://uma.lvivcenter.org/uk/maps>

План Луцька 1932 р. Джерело: <http://www.volynpost.com/news/47717-istorychni-karty-lucka-foto>

План Станіслава (Івано-Франківська) 1919 р.
Джерело: <https://uma.lvivcenter.org/uk/maps>

Додаток В2. Схеми розміщення будівель 1945-1950-х рр. в сучасній містобудівній структурі досліджуваних міст

1. Будинок за адресою вул. Ніла Хасевича, 3	19. Перший корпус НУВГП, вул. Соборна, 11
2. Залізничний вокзал, Привокзальна площа, 1	20. Житловий будинок, вул. Соборна, 9
3. Колегіум (колишня школа № 34), вул.Пересопницька, 93	21. Житловий будинок, вул. Соборна, 7
4. Житловий будинок, вул.Соборна, 135	22.РКЕПК. Технологічне відділення, вул.Соборна, 5
5. Житловий будинок, вул. Соборна, 262	23. Житловий будинок, вул. Соборна, 3
6. Житловий будинок, вул. Базарна, 8	24. Житловий будинок, вул. Соборна, 1А
7. Житловий будинок, вул.Соборна, 260	25. Житловий будинок, вул. Соборна, 1
8. Житловий будинок, вул.Пересопницька, 58	26. Житловий будинок, вул. Соборна, 14
9. Житловий будинок, вул.Соборна, 156/190	27. Будівля Міської ради, вул. Соборна, 12А
10. Готель "Україна", вул.Соборна, 112	28. Житловий будинок, вул. Соборна, 14А
11. Житловий будинок, вул.Соборна, 61	29. Житловий будинок, Проспект Миру, 2
12. Житловий будинок, вул.Соборна, 57	30. Житловий будинок, Проспект Миру, 4
13. Рівненський обласний музично-драматичний театр, Театральна площа, 1	31. Рівненська ЗОШ № 2, вул. 24-го Серпня, 2
14. Народний дім, вул. Петлюри, 1	32. Житловий будинок, вул.Степана Бандери, 11
15. Житловий будинок, вул. Соборна, 19/21	33. Будівля навчального корпусу РДГУ, вул. Степана Бандери, 12
16. Житловий будинок, вул. В'ячеслава Чорновола, 4	34. Рівненська обласна станція переливання крові, вул. С.Бандери, 31
17. Житловий будинок, вул. Соборна, 15	35. Будівля навчального корпусу НУВГП, вул.В.Чорновола, 43
18. Міський будинок культури, вул. Соборна, 3Д	36. Будівля ЗОШ № 10, вул. Видумка, 26

Схема розміщення будівель 1945-1950-х рр. в сучасній містобудівній структурі Рівного

1. Залізничний вокзал, площа Привокзальна, 1	26. Житловий будинок, вул. Танцорова, 8
2. Житловий будинок, вул. Чорновола, 17	27. Житловий будинок, вул. Шашкевича, 2
3. Житловий будинок, вул. Коперника, 3	28. Житловий будинок, вул. Руська, 14
4. Житловий будинок, вул. Чорновола, 2	29. Морфологічний Корпус ТДМУ, вулиця Руська, 12
5. Кінотеатр (нині – Український Дім) «Перемога», бульвар Тараса Шевченка, 27	30. Житловий будинок, вул. Танцорова, 20
6. Будівля Управління культури Тернопільської ОДА, бульвар Тараса Шевченка, 6	31. Музичне училище ім. С. Крушельницької, вулиця Парашука, 4
7. Житловий будинок, вул. Ю. Словацького, 8	32. Житловий будинок, вул. Руська, 8
8. Житловий будинок, вул. Ю. Словацького, 6	33. Школа-лицей №6 ім. Н. Яремчука, вул. Руська 6
9. Житловий будинок, вул. Грушевського, 5	34. Житловий будинок, вул. Руська, 5
10. Житловий будинок, вул. Грушевського, 3	35. Житловий будинок, вул. Руська, 2
11. Школа №3, вул. Грушевського, 1	36. Житловий будинок, вул. Танцорова, 22
12. Житловий будинок, вул. Грушевського, 1	37. Житловий будинок, вул. Танцорова, 20
13. Житловий будинок, вул. Руська, 29	38. Житловий будинок, вул. Танцорова, 18
14. ЦУМ, бульвар Тараса Шевченка, 24	39. Житловий будинок, вул. Руська, 1
15. Житловий будинок, вулиця Князя Острозького, 1	40. Житловий будинок, вул. Руська, 3
16. Житловий будинок, вул. Руська, 24	41. Житловий будинок, вул. Руська, 7
17. Житловий будинок, вул. Руська, 19	42. Житловий будинок, вул. Над Ставом, 1
18. Житловий будинок, вул. Руська, 20	43. Житловий будинок, вул. Старий Ринок, 3
19. Житловий будинок, вул. Руська, 18/14	44. Житловий будинок, вул. Старий Ринок, 1
20. Тернопільський кооперативний торговельно-економічний коледж, вул. Руська, 17	45. Житловий будинок, вул. Замкова, 16
21. Тернопільський національний медичний університет, майдан Воли, 1	46. Житловий будинок, вул. Руська, 15
22. Житловий будинок, вул. Йосипа Сліпого, 1	47. Житловий будинок, вул. Руська, 13
23. Житловий будинок, вул. Замкова, 11	48. Житловий будинок, вул. Руська, 11
24. Житловий будинок, вул. Руська, 16	49. Житловий будинок, вул. Старий Ринок, 5
25. Житловий будинок, вул. Шашкевича, 1	50. Житловий будинок, вул. Листопадава, 1
	51. Житловий будинок, вул. Листопадава, 7

Схема розміщення будівель 1945-1950-х рр. в сучасній містобудівній структурі Тернополя

1. Волинський національний університет імені Лесі Українки, Проспект Волі, 13	10. Житловий будинок, Проспект Волі, 12
2. Житловий будинок, Проспект Волі, 11	11. Житловий будинок, Проспект Волі, 17
3. Житловий будинок, Проспект Волі 15	12. Житловий будинок, Проспект Волі, 19
4. Житловий будинок, Проспект Волі, 8	13. Будівля Волинського облпроєкту (нині Укргазбанк), вул.Шопена, 1
5. Житловий будинок, Проспект Волі, 10	14. Житловий будинок, Проспект Волі, 21
6. Житловий будинок, Проспект Волі, 6	15. Житловий будинок, Проспект Волі, 3
7. Житловий будинок, Проспект Волі, 4	16. Палац культури, вул.Б.Хмельницького, 1
8. Житловий будинок, Проспект Волі, 7	17. Вокзал дитячої залізниці, вулиця Шопена, 14
9. Житловий будинок, Проспект Волі, 9	18. Школа №5, Проспект перемоги, 16

Схема розміщення будівель 1945-1950-х рр. в сучасній містобудівній структурі Луцька

1. Будівля партійної школи (вул.Василіанок, 64)
2. Житловий будинок (вул.Вовчинецька, 4)
3. Житловий будинок (вул. Донцова, 13)
4. Житловий будинок (вул. Незалежності, 81)
5. Житловий будинок (вул. Незалежності, 113)
6. Станція переливання крові (вул. С. Бандери, 23)
7. Школа № 12 (вул. Національної Гвардії, 13)
8. Житловий будинок (вул. Чорновола, 65)
9. Житлові будинки (вул. Мазепи, 38, 40)
10. Будинок культури глухонімих (вул. Січових Стрільців, 28)

Схема розміщення будівель 1945-1950-х рр. в сучасній містобудівній структурі Івано-Франківська

Додаток Д. Фотофіксація об'єктів дослідження

Додаток Д1. Досліджені будівлі м.Рівне

Ансамбль Театральної площі. Загальний вигляд (фото автора)

Залізничний вокзал, Привокзальна площа,1 (фото автора)

РКЕПК. Технологічне відділення, вул.Соборна, 5 (фото автора)

Будівля Міської ради, вул. Соборна, 12А (фото автора)

Народний дім, м.Рівне,
вул.С.Петлюри 1 (фото автора)

Будинок культури,
вул. Соборна, 3Д (фото автора)

Перший корпус НУВГП,
вул. Соборна, 11 (фото автора)

Будівля навчального корпусу
НУВГП, вул.Вячеслава Чорновола, 43
(фото автора)

Навчальний корпус РДГУ,
вул. С.Бандери, 12 (фото автора)

Школа №10,
вул. Видумка, 26 (фото автора)

Школа №2,
вул. 24-го Серпня, 2 (фото автора)

Школа №34 (нині -
корпус початкових класів
Рівненського навчально-виховного
комплексу «Колегіум»),
вул.Пересопницька, 93 (фото автора)

Станція переливання крові,
вул. С.Бандери, 31 (фото автора)

Житловий будинок,
Проспект Миру, 2 (фото автора)

Житловий будинок, вул.Соборна, 15. Загальний вигляд та фрагмент з аркою
(фото автора)

Житловий будинок,
вул.Соборна, 190 (фото автора)

Житловий будинок,
вул.Соборна, 57 (фото автора)

Житловий будинок, вул.Соборна, 156 (фото автора)

Житловий будинок, вул.Соборна, 61 (фото автора)

Житловий будинок, вул. Соборна, 262 (фото автора)

Житловий будинок,
вул. Соборна, 260 (фото автора)

Житловий будинок,
вул. Базарна, 8.
Фрагмент фасаду (фото автора)

Житловий будинок,
вул. Соборна, 3 (фото автора)

Житловий будинок,
вул. Соборна, 135 (фото автора)

Житловий будинок,
вул. Ніла Хасевича,3 (фото автора)

Житловий будинок,
вул. В'ячеслава Чорновола, 4
(фото автора)

Житловий будинок, вул. Соборна, 19/21 (фото автора)

Житловий будинок, вул. Степана Бандери, 11 (фото автора)

Додаток Д2. Досліджені будівлі м.Луцьк

Ансамбль центру на Проспекті Волі. Загальний вигляд (фото автора)

ВНУ ім.Лесі Українки, Проспект Волі, 13 (фото автора)

Адміністративна будівля,
Проспект Волі, 6 (фото автора)

Будівля Волинського облпроектву
вул.Шопена,1 (фото автора)

Палац культури,
вул.Б.Хмельницького, 1 (фото автора)

Вокзал дитячої залізниці,
вул. Шопена, 14 (фото автора)

Школа №5, Проспект перемоги, 16 (фото автора)

Житловий будинок, Проспект Волі, 4 (фото автора)

Житловий будинок, Проспект Волі, 11 (фото автора)

Житловий будинок, Проспект Волі, 15 (фото автора)

Житловий будинок, Проспект Волі, 7 (фото автора)

Житловий будинок,
Проспект Волі, 3 (фото автора)

Житловий будинок,
Проспект Волі, 10 (фото автора)

Житловий будинок, Проспект Волі, 12 (фото автора)

Житловий будинок, Проспект Волі, 17 (фото автора)

Додаток ДЗ. Досліджені будівлі м. Тернопіль

Ансамбль центральної площі. Загальний вигляд (фото автора)

Драматичний театр імені Т.Г. Шевченка, бульвар Тараса Шевченка, 22
(фото автора)

ЦУМ, бульвар Тараса Шевченка, 24
(фото автора)

Український Дім «Перемога»,
бульвар Тараса Шевченка, 27
(фото автора)

ТНМУ ім. І.Я.Горбачевського, адмінкорпус, Майдан Волі, 1 (фото автора)

ТНМУ ім. І.Я.Горбачевського, морфологічний корпус, вул. Руська, 12
(фото автора)

Школа-ліцей №6 ім. Н.Яремчука,
вул.Руська 6 (фото автора)

Школа №13, вул. Князя
Острозького, 51 (фото автора)

Школа №3, вул. Грушевського, 3 (фото автора)

Школа №4, вул. Грушевського, 2 (фото автора)

Музичне училище ім.С.Крушельницької, вул. Парашука, 4
(фото автора)

Тернопільський кооперативний торговельно-економічний коледж,
вул.Руська, 17 (фото автора)

Залізничний вокзал, Привокзальний майдан (фото автора)

Житловий будинок, вул. Грушевського, 1 (фото автора)

Житловий будинок, вул. Руська, 23 (фото автора)

Житловий будинок, вул. Чорновола, 2 (фото автора)

Житловий будинок, вул. Руська, 19. Фрагменти фасаду (фото автора)

Житловий будинок,
вул. Князя Острозького, 1
(фото автора)

Житловий будинок,
вул. Руська, 24
(фото автора)

Житловий будинок,
вул. Руська, 14 (фото автора)

Житловий будинок,
вул. Руська, 13 (фото автора)

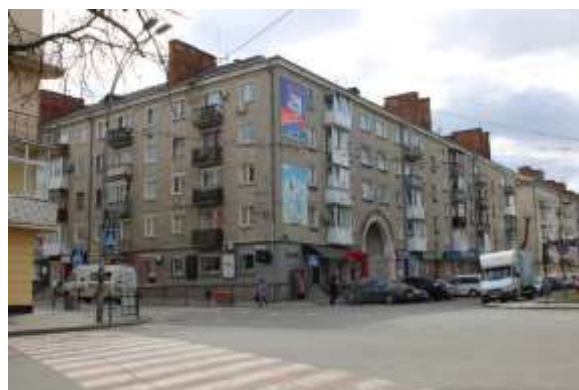
Житловий будинок,
вул. Руська, 9 (фото автора)

Житловий будинок,
вул. Руська, 10 (фото автора)

Житловий будинок,
вул. Руська, 2 (фото автора)

Житловий будинок,
вул. Старий Ринок, 1 (фото автора)

Житловий будинок, вул. Йосипа Сліпого, 1 (фото автора)

Житловий будинок, вул. Князя Острозького, 39/45.
Загальний вигляд та деталі (фото автора)

Додаток Д4. Досліджені будівлі м. Івано-Франківськ

Будівля партійної школи (нині - Івано-Франківська Теологічна Академія УГКЦ), вул.Василіанок, 64 (фото автора)

Школа № 12, вул. Національної Гвардії, 13 (фото автора)

Станція переливання крові,
вул. С. Бандери, 23 (фото автора)

Івано-Франківський обласний будинок
культури УТОГ, вул. Січових
Стрільців, 28 (фото автора)

Житловий будинок, вул. Чорновола, 65 (фото автора)

Житловий будинок,
вул. Незалежності, 81 (фото автора)

Житлові будинки,
вул. Мазепи, 38, 40 (фото автора)